

BERZH PIRANJANI

TAKIM ME PELLAZGUN

BOTIMET M&B

BERZH PIRANJANI

**TAKIM ME
PELLAZGUN**

BOTIMET M&B

Tiranë, 2022

Përgatiti për shtyp: Berzh Piranjani
Redaktoi: Berzh Piranjani
Art Grafik: Orest Muça
ISBN 978-9928-353-66-5

Mundësuan botimin:
Berzh dhe Varuzhan Piranjani

Çdo përdorim ose ribotim i këtij libri për qëllime komerciale ndalohet.

BOTIMET M&B

Rr. "Isa Boletini", Pall. "Planet X", Nr.12.
Tel. (04) 22 33 283. Cel: 069 20 68 603
E-mail: info@mbootime.com / mbootime@gmail.com
www.mbootime.com.

Na ndiqni në FB: M&B - Botime dhe Studio Grafike

PËRMBAJTJA

1. Hyrje	5
2. Interpretime të emrit “Pellazg”	19
3. Interpretimi skematik i Pemës Gjenealogjike të Noes sipas librit “Historia e Hajkut dhe Bel Nimrodit” me autor G. Nalbandian	61
4. Interpretime të emrit “Alban”	73
5. Interpretime të emrit “Geg – Tosk”	121
6. Interpretime të emrit – “Grek – Helen - Ion - Dor”	161
7. Në vend të mbylljes	213
A. Disa emra historianësh, gjuhëtarësh apo studjues të fushave të ndryshme që përmenden në faqet e këtyre shkrimeve	251
B. Literatura e Përdorur.....	257

1

HYRJE

Një mesnatë të tmerruar tek këndonja i
lënduar
Disa libra të çuditshme të një shkence të
harruar
Tek dremitnja i kapitur, befaz vjen një e
trokitur
Me ngadalë e goditur mun mbi derë t'odës
s'ime;
“Dikush është, – thashë, - jashtë që troket te
dera ime -
Vetëm kjo e s'ka gjë më”.

“Korbi” – E. A. POE

HYRJE

Hapa derën e dhomës. Përballë meje një figurë madhoshe, mbuluar me një veshje shajaku te zi nga koka tek këmbët. Kapuçi i mbulonte kokën dhe një pjesë të fytyrës dhe ndërkohë që kërkoja t'i shihja fytyrën, fillova të stresohesha, pasi, pavarësisht përpjekjeve, e kuptoja që nuk do të arrija dot ta dalloja mirë. Më dukej i njohur, por edhe i panjohur. Nuk po arrija ta sillja ndër mend se ku e njihja. Kishte një mjekër në formë lëmshi, që të jepte më tepër përshtypjen e një njeriu të parruar prej shumë kohësh, se sa të një njeriu që kujdesej të mbante normalisht një mjekër. Dukej të ishte në moshë,

ndonëse fytyra e mbuluar nga rrudhat tregonte ashpërsinë e një burri akoma të fuqishëm.

Jashtë nën dritën e zbehtë që vinte nga llamba e dhomës dukeshin të zbrisnin poshtë litarët e shiut dhe ndihej zhurma e tyre kur përplaseshin në tokë. Kjo, dhe pikat e ujit që kullonin nga veshja e të ardhurit, tregonin që ai kish udhëtuar nëpër shi, për të arritur deri tek shtëpia ime.

Ndërkohë, ndër mend më qarkullonin me shpejtësi marramendëse mendime nga më të ndryshmet, të cilat nuk po arrija t'i lidhja dot me njera tjetrën: “Kush ishte ky person? Ku e njihja? Ku më njihje? Si ma dinte shtëpinë? Ç'ishte kjo veshje, ç'përfaqësonte? Çfarë kërkonte këtu në këtë orë të natës? Pastaj, unë – çfarë bëja në këtë shtëpi në mes të një fushe të shkretë? Ku ishin njerëzit e tjerë?”

Ndërkohë, instiktivisht e ftova brenda; e vari pelerinën (kështu po e quaj veshjen që e mbulonte) në varësen e korridorit (çudi – se kur dola të hap derën sikur nuk kishte korridor!), dhe zbuloi një veshje murgu; një si pelerinë me copë të hollë ngjyrë vishnje të errët, që herë-herë më dukej si në ngjyrë të zezë, lidhur në mes me një litar, skajet e të cilit shkonin deri afër fundit. Ajri i ngrohtë që vinte nga kondicioneri i ndezur ofronte një ambient të ngrohtë në një mot të këtillë.

E ftova të ulej në divan. Më erdhi zor t'i thoja të hiqte këpucët (se çfarë lloj këpucësh ishin ato s'po e kuptoja; më tepër ngjanin me opingat me majë të rrumbullakët, që mbanin nëpër malësitë tona, apo si gjysëm-çizme lëkure).

Gjithë kjo u zhvillua brenda pak minutash; ndërkohë habisë dhe pikpyetjeve fillestare po ja zinte vendin një farë ndjenje ankthi, shqetësimi apo frike përzier me një kuriozitet që sa vinte e rritej.

- Ç'e mirë të detyroi të udhëtosh në këtë kohë? – më doli instiktivisht nga goja, ndërkohë që me mendje thosha – “Ç'dreqin kërkon në këtë kohë?”

- Halli, – nxorri tjetri nga goja.

Vetëm foli. Në fytyrë nuk ndryshoi asgjë.

E vështroja dhe në atë fytyrë që nuk kuptohej se çfarë moshe kishte, nëpër ato rrudha, nëpër atë mjekër si shtëllungë leshi, diçka më thoshte nga përbrenda se kisha të bëja me një njeri me shpirt të mirë, pavarësisht pamjes së jashtme të ashpër. Sytë si të menduar sikur ndriçonin butësi, paqe, mirësi, diçka që të bënte ta ndjeje të afërt.

- Si mund të të ndihmoj, nëqoftëse mundem? – e pyeta.

Ngriti kokën, më nguli sytë e thellë dhe pa u menduar gjatë më tha:

- Qënke njeri i mirë. Do të lutesha një çaj të ngrohtë dhe n.q.s. të ndodhet diçka për të ngrënë. Do ta dija shumë për nder, nëqoftëse do të më lejoje të pushoja nja dy- tre orë përpara se të nisem përsëri, pasi jam për udhë.

- Çaj dhe bukë sa të duash – i thashë, - po mendoj se sonte, me këtë mot, është më mirë të flesh këtu, dhe nesër nisur me ditë, pasi nata nuk ka besë.

- Faleminderit, - u përgjigj, - por ashtu duhet, - vazhdoi.

S'e zgjata. Meqënëse nuk pranoi t'i gatujta diçka të ngrohtë, por më kërkoi t'i nxirrja diçka të shpejtë për të ngrënë, u ngrita, mbusha çajnikun plot me ujë dhe e vura mbi sobë; ndërkohë preva disa feta bukë, nxorra djathin, tasin me gjizë, kavanozin me ullinj, vajin, gjalpin dhe i vura mbi tryezë. Pavarësisht refuzimit të tij, vura dy fetë buke tek thekësja dhe pas kësaj e ftova të ulej në tryezë të hante.

Nga mënyra se si filloi të hante të jepte përshtypjen e një njeriu me një formim edukativ të rrënjosur mirë. Hante ngadalë, qetë, me kafshata të vogla, buzët mbërthyer, pa zhurmë, ndonëse duhej të ishte i uritur. Veglat i përdorte me delikatesë, pa zhurmë.

Ishte në të mbaruar së ngrëni, kur çajniku filloi të vërshëllente duke lajmëruar se uji po ziente. I hodha brenda çaj mali dhe pas

pak e zbraza në gotën që kishte përpara. E vura re që sytë i lëshuan një xixë kënaqësie kur ndjeu aromën e çajit dhe shihte avullin që ngrihej nga lëngu i ngrohtë.

I dha fund të ngrënit, fshiu buzët me kartpecetë dhe mori në dorë filxhanin e çajit. Dukej sikur avulli i ngrohtë e mveshi me një shtresë të butë mirësie fytyrën e tij. Teksa thithte ngadalë çajin, të dukej se po e shijonte pa masë dhe të jepte përshtypjen se po jetonte çaste kënaqësie të thellë shpirtërore.

Gjatë gjithë kësaj kohe unë nuk fola as edhe një fjalë. Rrija dhe vështroja, dhe ndërkohë përbrenda zieja të merrja vesh përgjigjen e atyre pyetjeve që më kishin pushtuar trurin që në momentin e parë që e pashë në derë.

Ai siç duket, gjatë gjithë kësaj kohe e kishte nuhatur padurimin tim për të mësuar diçka rreth kësaj që po ndodhte, dhe pasi mbaroi gotën e parë të çajit dhe më kërkoi me shumë delikatesë nëse mund t'ja mbushja përsëri, m'u drejtua:

- Me siguri je kurioz të dish se kush jam, nga vij, ku shkoj, dhe ç'dua këtej në këtë orë të natës. Mikpritja dhe mirësjellja që tregove ndaj meje më shtyn të jem i sinqertë me ty. Por do t'i bie shkurt, pasi ndjehem i lodhur dhe kohën për të pushuar e kam të kufizuar.

I ofrova cigare. Nuk e pinte.

- Kur më pyesin, u prezantohem si Geg Pellazgu. Ata që më njohin më thërrasin shkurt, Gega. Vendlindja ime ndodhet larg, në lindje të Anatólisë, në skajin më lindor të asaj krahine malore që njihet si Malësitë Armene. Në fakt, emri im i vërtetë nuk është Geg, por një emërtim që banorët e krahinave fqinje përdorin për ne, pasi krahina e vendlindjes sime sime quhet Gegharkunik, emër ky i vënë prej themeluesit të kësaj principate, Geghut, një stërnip i mbretit Hajk, prej të cilit na kanë vënë edhe nofkën Pellazg, që do të thotë "Fis i Mbretit". Pra, Gega "Fisi i Mbretit", për të na dalluar nga fiset e tjera që jetojnë pranë nesh.

Që të vogël më futën në një kolegji fetar ku njeri tjetrin e thërrisnim vetëm “vëlla”, kështu që, emrin, që më vunë prindërit që më lindën, e kam harruar prej qëkuri.

Jetonim mirë në një manastir mbi një mal të lartë, pak të veçuar nga bota dhe nga kënaqësitë tokësore, në harmoni me njeri tjetrin dhe përpiqeshim të ndihmonim njerëzinë që vinte për të kërkuar shpëtim nga hallet e kësaj bote.

Kjo, deri sa një ditë një hordhi e pafund njerëzish të pa Zot, me flokë që u binin deri poshtë, me mjekra të gjata e të lyrosura, me kuaj të shpejtë u turrën mbi Derbent, e pushtuan atë, që njihej si “porta hyrëse” për në zonat jugore të Kaukazit, u vërsulën me tërbim mbi njerëzit e butë e të pafajshëm të Albanisë, duke i vrarë burrat, gratë dhe fëmijët i morën si skllevër, dogjën fshatrat dhe qytetet që u dolën përpara deri sa arritën në Bard’ha (Bardha). Albanët e shkretë, fqinjët tanë, që banonin në zonat fushore, për t’i shpëtuar kësaj murtaje, nxituan të largoheshin dhe të kërkonin strehim në malësitë tona, në Malësitë Armene. Së bashku me të ardhurit, banorët e Gegarkut dhe të Arcakhut, që ishin kufitarët më të afërt të Albanëve, u përpoqën të frenonin përparimin e barbarëve.

Manastiri ynë ishte në zonën e rrezikuar prej tyre, kështu që në errësirën e natës, fshehurazi, u larguam duke u drejtuar drejt jugut. Piksynimi ynë ishte të arrinim në Albanopolis, në qendrën ku ishte sakrifikuar Shenjti ynë, Bartolomeu. Rrugës hasëm në njerëz të tjerë, që po largoheshin nga zonat jugore pasi edhe atje po zhvilloheshin luftime ndërmjet fiseve kufitare. Njerëz të “pa Zot” ishin vërsulur mbi vendet tona për të vendosur “Zotat” e tyre. Në këto rrethana vendosëm të ndaheshim, me qëllim që të mos bëheshim pre e lehtë për ta. Kështu, u përziem me turmat e njerëzve.

Duke qenë se nga lindja nuk kisha ku të shkoja pasi ishte deti, mora për kah perëndimi, ku takova njerëz të një gjuhe e të një besimi. Përfundova në Tuspa, kryeqytetin e Mbretërisë së Vanit. Tuspanët ishin njerëz të mirë. Puntorë të zotë, por edhe luftëtarë

trima. Nga shtati vinin pak më të shkurtër se ne Geganët dhe ishin më zeshkanë. Kishin një liqen të madh, Vanin, që e quanin det. Ata e quanin veten e tyre Vanetzi (Vaneci). Vanetzianët (Vanecianët, Venecianët ??) ishin edhe lundërtarë të zotë, si edhe peshkatarë të aftë. Deti i ushqente me peshk.

Ata më përshëndesnin: - Ej, mor Gegan, si je?

Unë ua ktheja: - Përshëndetje Tuspanit!

Kalova disa kohë aty, pranë një manastiri të formuar prej vëllezërve si puna ime, pa bërë asgjë për të cilën mund të ndjehesha i dobishëm. Të qëndruarit aty filloi të më dukej e kotë. Atëhere vendosa të dal nëpër botë, të shpërndaj ndër njerëzit dritën e së vërtetës, ashtu siç mua më kishin mësuar, vendosa të dal, të jem pranë njerëzve të thjeshtë, të mësoj për hallet e tyre dhe të përpiqem t'ua lehtësoj ato sado pak që të mundem.

Kështu, një ditë pasi u përshëndeta me vëllazërinë duke i falenderuar për bujarinë e tyre, mora rrugën drejt veri-perëndimit, ku sipas të thënave banonin kushërinjtë tanë të largët, larguar shumë herët nga vatrata atërore. Kudo, ku kalova, hasa në njerëz, me të cilët merresha vesh në gjuhën time amtare, ndonëse sa më larg shkoja, aq më tepër viheshin re vështirësitë në komunikim. Arrita në qytetin e Sebastesë, rrëzë një mali, që dikur, thonë, ka qenë kryeqytet i vëllezërve tanë që shkuan drejt perëndimit. Aty u martirizuan edhe dyzet vëllazërit tanë të besimit si edhe i përndrituri Shën Vlasi, emrin e të cilit e mbante manastiri që është ndërtuar tashmë aty nga ndjekësit e mësimave të tija. Hyra fshehurazi në qytet dhe po ashtu u largova. Qëllimi im ishte vetëm që të përkujuja veprën e tyre me një lutje. U largova duke shkuar drejt perëndimit.

Si përfundim arrita në një vend ku toka ndahej nga një ngushticë e mbushur plot me ujë. Më thanë që quhej "Ngushtica e Bosforit". Kalova ngushticën me një trap që shërbente për të kaluar njerëzit nga njera anë në tjetrën, dhe, ja, ku ndodhesha tashmë në një vend, që më thanë se quhej Greqi dhe banorët quheshin Grekë.

Ndalova në një bujtinë ndanë rrugës për të ngënë dhe për të pushuar pak. Pata rast të takoj të zotin e bujtinës kur m'u afrua me mirësjellje për të ofruar shërbimet e tij dhe e pyeta me kujdes:

- Ju jeni Grek?

- Po, - m'u përgjigj

- Nga e keni prejardhjen ju? – shtova unë.

- Të parët tanë kanë pasë qenë quajtur Pellazgë – m'u përgjigj ai pa hezituar fare.

Shtanga.

- Po Zotrote, nga të kemi? – ishte rradha e tij për të pyetur.

- Unë vij nga Krahina e Gegëve në Malësitë Armene, - përgjigja ime.

- Si të quajnë zotrote, - vazhdoi ai pyetjen.

- Më thërrasin Gegë Pellazgu, shkurt Gegë, - përgjigja ime.

Tani ishte rradha e tij për t'u habitur.

- Si ka mundësi? Pellazg – njëlloj si paraardhësi ynë?

- Njëlloj i habitur jam edhe unë, - u përgjigja, - Grek, Geg, Gek, Pellazg, - si shumë koinçidenca?

Pastaj shtova: - mor, po çfar' gjuhe po flasim ne, që ndonëse me vështirësi, por po merremi vesh?

Aty bashkëbiseduesi e humbi fillin, fërkoj qafën për një moment si i përhumbur, pastaj tha: - Sot drekën e ke nga unë, vetëm se në këmbim do më tregosh se nga vjen dhe çfarë ndodh në vendin tënd!

Dhe kështu u bë. Pas buke, ai më ofroi një kafe dhe unë fillova tregimin tim. Në përfundim të tregimit, i cili u ndërpre shpesh nga pyetjet e tij, ai u ngrit duke bërë në fytyrë shprehjen e një të çudituri dhe më bëri edhe një ulje në çmimin e vendit të fjetjes.

Në mëngjes herët e falenderova dhe u ndamë si miq. Ai më orientoi për rrugën që duhej të ndiqja drejt perëndimit dhe më

uroi rrugëtim të mbarë. Megjithatë pak përpara se të ndaheshim më paralajmëroi të bëja kujdes pasi rrugës do të hasja në male, shpesh të pakapërcyeshëm, dhe në banorë të ashpër, barbarë – sipas fjalëve të tij.

Ne, - tha ai, - e quajmë rruga e Arbërit, pasi kjo të nxjerr në tokat e Albanëve dhe prej andej përfundon në det.

Kësaj rradhe isha unë që bëra të habiturin.

- Po ç'ne Albanët këndeje? Unë Albanët i lashë pas kur u largova nga vendi im.

Nuk e di, - më erdhi një përgjigje e shkurtër, që nuk pranonte zgjatje bisede.

Eca nëpër shtegun që më tregoi ai. Ishte një rrugë e përshtatur edhe për karvane tregtare, si edhe për lëvizje trupash ushtarake. Nuk pata rast të ankoem për sulme banditësh apo kusarësh, dhe kështu pas disa ditësh arrita në një qafë mali nga ku shihej një fushë e madhe nëpër të cilën lëvizte qetë një lumë i gjerë. Zbrita poshtë dhe ndalova në një han buzë lumit. Aty kishte gjallëri të madhe; njerëz me veshje dhe moshë nga më të ndryshmet, tregtarë, kalimtarë të rastit, etj. Takova të zotin e bujtinës, kërkova lejen për të bujtur aty atë natë, porosita për të ngrënë dhe pasi mbarova së ngrëni dola të hedh një sy përreth. Me atë rast do përpiqesha të gjeja ndokënd për të këmbyer nja dy fjalë, për të marrë vesh më tepër për vendin ku ndodhesha dhe për çfarë më priste në rrugëtimin e mëtejshëm. Në një cep më zuri syri një burrë në moshë të pjekur, me veshje tradicionale malësori, pelerinë të bardhë me fije të gjata leshi, që të mbante ngrohtë në mot të ftohtë dhe që nuk lejonin depërtimin e ujit në rast moti me shi. Mbi krye një të ashtuquajtur qeleshe në formën e një tasi të rrumbullakët në ngjyrë të bardhë, që mbaronte në majë me një si bisht të vockël. Po pinte duhan me llullë, në ballin rrethor të së cilës ishte gdhendur një zhgabonjë.

E përshëndeta. Ngriti kokën dhe e tundi në formë përshëndetje.

- Më fal, - i thashë, - a mund të ulem?

Përsëri tundi kokën në shenjë pohimi, më liroi pak vend në atë gur të gjerë që shërbente si vend ndenjeje, dhe mori pozicionin e mëparshëm, sikur të mos kishte ndodhur asgjë.

U prezantova: - Geg Pellazgu!

Tjetri ngriti sytë, më vështrroi një copë herë ngultazi, mblodhi buzët, pastaj tha: - “Edhe mua, Gega më thërrasin këtu, ndonëse emrin e vërtetë e kam Ardian. Kështu na thërrasin këtu neve, veriorëve, neve që banojmë në veri të këtij lumi. Po ti, si ka qëlluar të kesh këtë emër? Dhe për më tepër, më çudit mbiemri yt – Pellazgu – pasi ne të gjithë këtu, si veriorët, si jugorët e quajmë veten vëllezër të prejardhur nga katragjyshi ynë i largët – Pellazgu”.

Dhe vazhdoi me tregimin e prejardhjes së emrit – Pellazg. Dhe më tregoi historinë që të tregova unë ty në fillim të tregimit tim. Çudi e madhe!?

Ai fliste, mua më dukej se po tregoja unë. Jo të gjitha fjalët ja kuptoja, por përmbajtjen ja mora vesh. Por edhe ai dukej se më kuptonte kur i drejtohesha me ndonjë pyetje. Përsëri çudi; dukej sikur flisnim gjuhë të ndryshme, por kuptoheshim; gjuhë të ndryshme, por që dukeshin se ishin e njëjta gjuhë; nuk ta vriste veshin, por të vinte e ëmbël, njëlloj si tingujt e gjuhës së nënës. Po ajo histori, po ata personazhe, po ata trima flokëverdhë, sykaltër, luftarakë deri në frymën e fundit për të mbrojtur lirinë e tyre. E lashë të fliste, pasi vura re që edhe atij ja kishte qejfi që të tregonte histori që vinin në dukje madhështinë e popullit të tij.

Pushoi për një çast. Shkundi lullën dhe u vu ta mbushte përsëri. Unë përfitova nga rasti dhe e pyeta:

- Si quhet ky vend ku ndodhemi tani?

- Fusha e Shkumbinit, - u përgjigj ai, - e ka marrë këtë emër prej lumit që kur fryhet duket sikur shkumbëzon. Ky buron nga lindja dhe shkon drejt perëndimit deri sa përfundon në det. Ky e ndan

vendin tonë në dy pjesë, veri-jug. Banorët që jetojnë në jug të këtij lumi e quajnë veten e tyre Toskë, ndërsa ne që banojmë në veri të tij e quajmë veten tonë Gegë. Flasim të njëjtën gjuhë, por shpesh qëllon që ta marrim vesh me vështirësi njeri tjetrin. Thuhet, që të parët tanë kanë shkuar të luftojnë deri në Hindustan dhe kur janë kthyer prej andej disa prej tyre kanë marrë me vete edhe gra, që flisnin gjuhë të ndryshme nga e jona. Janë martuar me to, kanë bërë fëmijë dhe me kalimin e kohës edhe gjuha ka pësuar ndryshime. Sidomos në krahinat e jugut. Pastaj, pjesa e jugut është më e rrahur nga tregtarët e huaj, disa prej të cilëve edhe janë ngulur në këto troje për shkak të punës së shumtë. Ndërsa tek ne ka ngelur e paprekur gjuha e të parëve. Jugorët na konsiderojnë barbarë pasi gjuha jonë u duket më e ashpër, më e papërpunuar se e tyrja.

Bëri pak pushim, thithi llullën nja dy herë, dhe pastaj m'u drejtua:

- Po ty nga të kemi dhe ç'e mirë të solli në këto vende?

Përsërita tregimin tim; po atë që i kisha treguar bujtnarit të mëparshëm.

Tjetri dëgjonte, herë-herë tundte kokën duke u përtypur dhe kur e kuptoi që kisha mbaruar, tha:

- Kur fillove, mendova se po tallesh me mua; dhe mirë që pata durimin që të dëgjoj deri në fund, përndryshe nuk e di se si do të sillesh me ty. M'u duk se po më përqeshje duke përsëritur historinë time. Por kur përmende Albanopolisin, Dervenin apo Derbenin si e the ti, Sebastenë, atëhere fillova të dyshoj, pasi këto ishin emra që unë nuk i kisha përmendur në tregimin tim, dhe për më tepër që këto vende i kemi edhe ne këtu. Unë banoj në një krahinë që ndodhet në zemër të malësive të ashpra, ku s'ka mundur të hyjë pushtues i huaj. Fshatit tim i thonë Bardhaj. Për të shkuar në zonën time mua më duhet të lë mënjanë një fshat që sot quhet Zgërdhesh, por që legendat thonë se dikur aty ka pasë qenë qendra e të parëve tanë, një qytet i madh e i zhvilluar, i quajtur Albanopolis, që u pushtua dhe u rrënuar nga Romakët. Pak më sipër tij sot ndodhet

një qytet – kështjellë, Kruja, për të cilin thonë se u themelua nga banorët e Albanopolisit pas rënies së qytetit në dorë të Romakëve. Mbi të ndodhet Mali i Krujës në majë të të cilit mendohet se kanë jetuar perënditë. Di që në majë ka edhe një zgavër të madhe, në të cilën thuhet se kanë pasë jetuar shërbestarë të perëndive. Prej Malësive të Krujës kontrollohet i gjithë ai rrip i ngushtë toke, që kufizohet në lindje me male dhe në perëndim me detin. Duke lënë pas Krujën, për të kaluar për më në veri do të duhej detyrimisht të kalohej nëpërmjet këtij rripi të ngushtë zone fushore. Pikërisht aty ndodhet edhe një vend i banuar, që ne e quajmë Derven, që mendohet se e ka origjinën nga fjalët “Dera e Vendit”, pasi është ngushtica që kontrollon lëvizjet veri-jug. Para se të futem në zonën time, unë ndaloj dhe bëj një lutje të shkurtër në Kishën e Shna Ndout, që ndodhet në malin e Sebastesë, me qëllim që të më eci rruga pa pengesa deri në shtëpi. Prej këtej vazhdoj drejt veriut deri sa has në lumin e madh e prej këtu eci buzës së tij deri sa arrij në zonën ku banon fisi im. Aty pastaj ndihem i sigurt dhe nuk e kam problem ta marr me qetësi rrugën e shtëpisë.

Këtu pushoi.

Ishte rradha ime të zhytesha në mendime. S’po arrija të kuptoja: isha në ëndër apo kisha ngatërruar rrugë dhe po kthehesha nga kisha ardhur për të mbërritur aty ku isha nisur. Megjithatë mora frymë thellë dhe pastaj ngadalë e pyeta me hezitim:

- Po tani, ti, në shtëpi po kthehesh apo je nisur nga shtëpia?

-Jo, tani unë jam rrugës për në shtëpi, por sonte do pushoj këtu dhe nesër në të gdhirë do të nisem.

- Unë jam nisur të njoh njerëz dhe vende, - i thashë, - por ky tregimi yt më habiti jo më pak se sa ç’u duke ti kur mbarova unë tregimin tim. Për më tepër që Sebastenë unë e lashë prapa para disa javësh, ndërkohë që ti më thua se e kemi përpara. Nëqoftëse më lejon që të vij bashkë me ty një copë rrugë, që të shoh me sytë e mi këto vende që më tregove, do të ta dija për nder, për më tepër që

unë jam i huaj në këto vise, ndërkohë që ti i njeh dhe mund të më udhëheqësh duke ma lehtësuar rrugëtimin. Gjithashtu, rruga bëhet më e lehtë kur je me shokë.

Tjetri më pa në sy, u mendua një copë herë, pastaj tha:

- Me gjithë qejf. Por meqënëse jam me shokë të tjerë, më parë duhet të këshillohem me ta.

- Po, patjetër, - i thashë, - pa qejfmbetje! Vetëm, të lutem, më njofto!

U ngrita dhe desha t'i zgjas dorën për të bërë zakonin miqësor të ndarjes dhe

Zilja e celularit njoftonte zgjimin. Zgjata dorën, e fika dhe ndenja disa çaste ashtu, me sy mbyllur, duke u përpjekur të vazhdoja ëndrrën....

E kotë!

Vendosa duart pas koke dhe ashtu shtrirë, me sy akoma mbyllur, solla ndër mend çfarë kisha shkruar në një libër që e kisha botuar më parë dhe e kuptova se ato tashmë ishin bërë pjesë e imja, pjesë e jetës sime reale. Dhe që ëndrra të mos mbetet ëndërr, por t'i bashkohej asaj jete që i përkiste, vendosa t'ja bashkëngjis shkrimin tim në formën e një parathënieje, në formën e hyrjes për në botën e librit, përmbajtja e të cilit vazhdonte të më trazonte gjumin e natës.

2

**INTERPRETIME
TË
EMRIT “PELLAZG”**

PËRMBAJTJA

Renditja e Interpretimeve sipas Autorëve poshtëshënuar:

1. Johan George von Hahn: “Studime Shqiptare” 23
2. Jani Vreto: “Vepra të Zgjedhura” 25
3. Eduard Shnaider: “Pellazgët e pasardhësit e tyre” 26
4. Sir Patrick Colquhoun & Vaso Pasha: “Pellazgët.
Pasardhësit e tyre të sotëm dhe origjina pellazge
e poemave të Homerit” 27
5. Spiro Konda: “Shqiptarët dhe problemi pellazgjik” 28
6. Nermin Vlora Falaski: “Pellazgët, Ilirët,
Etruskët, Shqiptarët” 30
7. Aristidh Kola: “Arvanitasit dhe prejardhja e grekëve” 32
8. Kristo Frashëri: “Etnogjeneza e shqiptarëve” 35
9. Robert Ellis: “Armenian origin of Etruscans” 36
10. Vahan Setian: “Originat Armene të Baskëve” 39
11. Berzh Piranjani: Interpretim 41

DR. JUR. JOHAN GEORG VON HAHN

“STUDIME SHQIPTARE”

Përktheu nga gjermanishtja: Veniamin Dashi dhe Afrim Koçi

Instituti i Dialogut & Komunikimit

Botuar për herë të parë nën titullin: “Albanesische Studien”, Jena, 1854

Shënim B.P.: Në parathënien e veprës, duke ju referuar vetvetes, Hahn thotë:

“..... Për të, përgjithësisht, pellazgjishtja dhe helenikja janë të shkrira kaq ngushtësisht, sa njera mund të ndahet vetëm në kurriz të tjetrës dhe ai pohon se ndodhet në pozitën e atyre, për të cilët pellazgët janë të pakapshëm, sepse sa më shumë prova gjenden për ta, aq më shumë davariten helenët, aq më e errët bëhet pyetja: Kush ishin ata? Dhe nga erdhën? Gati-gati duket sikur vetë Herodoti këto pyetje ka bërë, kur thotë: “ e ndarë nga pellazgjishtja dhe në vetvete e dobët është dega Helene; nga fillesa të vogla, falë vërshimeve të fiseve të shumta barbare, ajo më vonë u bë një masë e madhe popujsh. Përkundrazi, për mendimin tim, populli pellazg, si një popull barbar, nuk ka njohur kurrë ndonjë rritje të ndjeshme.” (Fq. 8)

Zakonisht Ana Perenna¹⁷¹ asht hyjnesha e vitit hanor të romakëve. Gojdhana thotë se ajo ka qenë e bija e Belit, e motra e Didos. (Fq. 322):

Shënim B.P.:

Vrojtim 1:

a. bija e Belit – për cilin Bel e ka fjalën ??

b. Shumë interesante asht lidhja e Anës me Enean, ... – do të thotë që kanë qenë bashkëkohas; (n.q.s. bëhet fjalë për Bel Nimrodin e “Legjendës së Hajkut dhe Belit”, të kihet parasysh që ndërkohë beteja ndërmjet Hajkut dhe Bel Nimrodit e vitit 2492 p.e.s. dhe luftës së Trojës e viteve 1194 -1184 p.e.s. tregon një distancë kohore prej afro 1300 vjetësh)

53. Pellazgët. Ke fjala Pellazgos ndajmë pel-asgos dhe ke fjala pel vemë fjalën greqishte pelos, pelios, peleios = i zi dhe latinishten pellos = i zi. Tingulli s në fjalën asgos bahet r (pelargos, pelarge) dhe fjala argos për ne asht fjala pellazge për “arë, agros, ager”, në të cilën shfaqet r e lëvizshme. Prandaj ne fjalën “pellazgos” e përkthejmë “ai që i takon dheut të zi”²⁵⁰, këtë na e tregojnë edhe vargjet që gjejmë tek Pausania²⁵¹:

(...Shënim B.P.: më poshtë jepen dy vargje greqisht...)

në të cilat ne nuk shohim thjesht një legjendë, por edhe etimologjinë e fjalës.

Dheu i zi krijohet në mal; përrenjt dhe lumenjt e sjellin atë tëposhtë dhe aty ku dheu ze vend banojnë pellazgët, d.m.th. ata që punojnë arat me dhe të zi (μελάγγαιοι) dhe (τό πελάσγικόν) asht toka e dheut të zi, që nuk i shpëtoi vështimit të mprehtë të Strabonit, ...²⁵² (Fq. 331-332)

JANI VRETO:

“VEPRA TË ZGJEDHURA”

Mbledhur dhe përgatitur nga Alfred Uçi

Shtypshkronja “8 Nëntori”, Tiranë, 1973

Përveç kësaj, në gjuhën shqipe është ruajtur dhe përdoret edhe emri pelazgos, pëlak, plak (këtej vjen fjala pelag, e cila me futjen e s -së midis a -së dhe g -së, u bë pelasg, siç ndodh p.sh. me foljen greke migo-misgo, dhe me prapashtesën os fjala pelasg bëhet pelasgos) që do të thotë njeri i vjetër, i lashtë. (Fq. 211)

Gjithë gojëdhanat mitologjike e të dyshimta provojnë ekzistencën e fiseve dhe dialekteve të afërta midis tyre, që përmblihdeshin nën emrin e pellazgëve. Nga këto, një pjesë, që u përzie me kolonë të qytetëruar të ardhur nga Egjypti e Finikia, dhe që shkroi e kultivoi dialektin e vet, u ndriçua, u qytetërua e u quajt komb Grek. (Fq. 217)

Shënim B.P.: (Marrë nga artikulli “Apollogjia”, me nëntitull “Apologjia kundër artikullit ‘Epiri, djep i helenizmit, Shqipëri!!!’ “) (shih Fq. 175-228)

EDUARD SHNAIDER (SCHNEIDER):

“PELLAZGËT E PASARDHËSIT E TYRE”

Përkthyer e paraqitur nga Lek Pervizi

Botuar nga I.H.P.V.K.A, Tiranë, 2009

Duke e kërkuar etimologjinë e fjalës Pellasg, ne e shikojmë se me këtë emër Grekët përcaktonin banorët e largët të detit². Shqiptarët në gjuhën e tyre e përkthejnë atë fjalë me, banorët e pyllit, nga Pell për pyll dhe gjin për njerëz (gjind).

Pellasgët pra na ishin Pyllgjin, nga ku, Pellasgët, banorë të pyjeve, d.m.th., njeriu që i parapriu banorët e shpellave, Trogloditët. (fq. 37-38)

¹ *Shënim E. Shnaider*: Teoria e jonë është e kundërt. Pellasgët mbetën si populli më i vjetër autokton e proto-europian, që u dukën së pari në Europën perëndimore: Francë, Gjermani, Spanjë, dhe zbritën poshtë në epokën e akullnajave, në vende më të ngrohta: Itali, Ballkan, Arçipelag Azi e Vogël, Mesopotami dhe në gjithë pellgun mesdhetar. Kurse termi “barbar” që përdor autori, duhet kuptuar për “i huaj” dhe jo “i egër”. Helenët, “barbarë” quanin “të huajt”. (fq. 37)

² *Shënim E. Shnaider*:: Pellasgët, të quajtur nga helenët Pelasgoi, Pelagoi, Pelargoi, lidhen me etimologjinë Shqipe, “prej detit” (pellg), “prej së largu”, emër që nuk ka lidhje fare me gjuhën Greke. (fq. 38)

SIR PATRICK COLQUHOUN & VASO PASHA

“PELLAZGËT. PASARDHËSIT E TYRE TË SOTËM DHE ORIGJINA PELLAZGE E POEMAVE TË HOMERIT”

Botime Artini, Prishtinë, 2017

Teoria, që pranohet më gjerësisht nga etnologët e sotëm, e nxjerr prejardhjen e fisit të Pellazgëve, përveç qendrës së tyre më të lashtë, nga zona malore e Armenisë : ajo pjesë që del në detin Kaspik dhe kufizohet nga Kaukazi, sot Dagestani (banesë e maleve) dhe Shirvani, “Shqipëria e hershme”¹. (fq. 33)

¹ *Shënim B.P.*: Mendoj se me emërtimin “Shqipëria e hershme” përkthyesi apo ndoshta vetë autori ka pasur ndërmend vendin e quajtur në kohët e hershme “Albania e Kaukazit” (fq. 33)

Po kështu emri “Pellazg” duket se ka qenë emërtimi Grek për Shqiptarët. Janë sugjeruar shumë prejardhje: por ndonëse këto kanë baza në Greqishte, nuk kanë asnjë bazë në Shqipe. Në fakt, nuk ka asnjë bazë të arsyeshme në Greqishte. Fjala mund të jetë ndoshta një version i korruptuar i Palesta. Por nëqoftëse do të kërkohet ndonjë prejardhje nga Greqishtja, ka shumë të ngjarë që kjo të jetë fjala Πελασ – fqinjë ; dhe ky emërtim daton që nga krijimi i kolonive të një race tjetër (për të cilat, megjithatë, nuk ka asnjë gjurmë) në Pellazgj. (fq. 59)

Prejardhja e fjalës duhet të kërkohet ndoshta në ndonjë fjalë të përfaqësuar Sanskrite. (fq. 60)

SPIRO KONDA

“SHQIPTARËT DHE PROBLEMI PELLAZGJIK”

Uegen 2011,
(Botimi i parë : Tiranë 1964)

...pamë se kjo botë e perëndivët të Pellasgëvet, si kuptim esencial ka dhe shpreh: “i dhelindur”. Kuptimin e dheut, si nënë e të gjithavet, nga e cila lindin, ushqehen dhe mbahen të gjitha. Kjo fuqi jetëdhënëse e Dheut Nënë na solli në atë etapë, e cila mban emrin “Pellasg”. Me fjalë të tjera, emri “Pellasg”, etimologjia dhe shpjegimi i të cilit bëhet drejt vetëm me anë të gjuhës shqipe, shpjegon dhe përmban kuptimin themelor të fjalës “i dhelindur”, lidhur me pellasgët. (S.K. fq. 437)

Duke cituar Louis Benlow, Spiro Konda, vazhdon: “Fjala “Pellasg”, pra, s’mund të ishte gjë tjetër veçse përkthimi i një emri të përgjithshëm (apelativ) shqip, që u kthye në një emër të përveçëm. Emri “Pelishtim”, të cilin e përdorin çifutët e Lindjes për të treguar shqiptarët nuk do të ishte gjithaqë tjetër gjë veçse po ajo fjalë (Pellasg) e deformuar, ose në daç më mirë, e transformuar në bazë kombinimesh historike shumë a pak të gabuara. (S.K. Fq. 441)

Duke cituar D. Olimpi, Spiro Konda, vazhdon: D. Olimpi, në (“Fjalorin Homerik”, përkthim nga gjermanishtja, Athinë, viti 1900, faqe 250), përmend këto: “Fjala Pellasg konsiderohet fjalë aziatike. (S.K. Fq. 446-447)

Dhe tani po kalojmë në etimologjinë dhe shpjegimin e fjalës Pelazg (greqisht: Pelasgos = Πελασγός)

Siç u tha, fjala Pelasgos, po të hiqet mbaresa greke “os”, përbëhet nga “tri fjalë më vete”, të cilat përmbahen në: “Pelazg”. Këto të tri fjalë, d.m.th. Pel-as-g, formojnë një fjali të mbaruar (duke u kuptuar kryefjala nga konteksti) e cila e ka shprehur foljen: as=jam, predikatin “pel” (d.m.th. i lindur) dhe dhanoren “ga” (..), d.m.th. dhanoren e vepronjësit (agjentit). Kjo fjali, fjalë për fjalë është: Pel-as-gai = πελ-ασ-γά (gai - në sintezën e fjalisë bëhet -g).

...

Dhe meqënëse fjala Pelazg është sintezë e fjalisë: “Pel-as-gai” në një fjalë, kuptimi i saj është i plotë, i njëjtë me atë të fjalisë. D.m.th.:

- a) Pelazg = lindur jam (je, është) prej dheut
- b) Pelazgë = lindur jemi (jeni, janë) prej dheut
- c) Spiro Konda (Fq. 458-459)

Shënim B.P.: (Nga Spiro Konda) Në PJESA E TRETË, LIBRI I DYMBËDHJETË, KAPITULLI I PARË, fq. 439 – 450, ndodhet shkrimi i titulluar “Mendimet që janë çfaqur rreth pellasgëvet prej dijetarëve të ndryshëm (historianë, arkeologë, gjuhëtarë, etj.) që nga kohët e vjetra dhe gjer më sot.”

Në të përmbahen citime nga autorë të ndryshëm me emër në fushën e historisë, arkeologjisë, gjuhësisë, etj., citime të cilat hedhin dritë mbi opinionin e tyre rreth problemit “Pellasgjik”, ndërmjet të tjerëve: Herodoti, Thuqidhidhi, Straboni, etj.

Mendoj se është një kapitull me shumë interes për t’u lexuar për këdo, që është i interesuar të hulumtojë në sferën e gjuhësisë Indo-Europiane, apo në prejardhjen e popullit Shqiptar.

NERMIN VLORA FALASKI

“PELLAZGËT, ILIRËT, ETRUSKËT, SHQIPTARËT”

Shtëpia Botuese “Faik Konica”, Prishtinë
(Me një parathënie të Prof. Dr. Skënder Rizaj, Korrik 1998, Prishtinë.)

Autorë të ndryshëm kanë shkrojtur mbi Pellazgët e shpesh me teorira kontradiktore. Vetëm në një pikë opinioni i tyre ka qenë i njëzëri: në të mohuar çfardolloj afërsie gjenetike midis Pellazgëve dhe popujve Helenikë ardhur më vonë. Tashmë është vërtetuar se Pellazgët ishin autoktonë dhe Grekët imigrantë.

Herodoti, at i historisë, na jep lajme shumë interesante. Ai rrojt në shekullin VIe para Krishtit, kur shkrimi ishte konsoliduar, prandaj rrëfimet e tij janë interesante:

“Grekët mësuan nga Pellazgët artin e punimit të bronzit, të themelimit të qyteteve dhe fortifikimeve”. Akoma sot, muret e ngritur me masa të mëdhaja guri quhen: “muret pelazgjike”.

Në këtë përmasë Herodoti informon se Pellazgët e ngritën murin rrethues t’Akropolit t’Athinës e se Grekët morën prej tyre mitet e perënditë dhe se në kohërat e lashta Greqia quhej Pellazgji. (Fq. 47-48)

Shënim B.P.: Vrojtim 2:

N.q.s pranojmë të vërtetë pohimin e Herodotit lidhur me artin e punimit të Bronzit, shtrohet pyetja: përse përmendet arti i punimit të Bronzit dhe jo edhe ai i punimit të Hekurit, kur dihet që

në periudhën e hamendësuar nga Herodoti për ardhjen e grekëve, pellazgët e kishin të zhvilluar artin e punimit të hekurit, i cili kishte sjellë risi në çdo sferë të zhvillimit të jetës shoqërore, sidomos në artin luftarak!?

1. Ne shqiptarët e dimë, se “pellg” do të thotë ujë i thellë, nga ku vjen shprehja popullore: “U bënë rrugët pellg”, ku shiu i fortë i mbush gropat e udhave me ujë. (Fq. 274)

...mund edhe të pranohet hipoteza se Pellazgët mund të kenë zbritur nga Veriu në Mesdhe.

Nga ana tjetër, emri i tyre ka lidhje edhe me namin që ata kishin si lundruer të aftë. Në shqipen e sotme, Pellazg ka lidhje me “pellgun”; “u bënë rrugët pellg” – thotë populli, kur bie shi me fërtymë dhe mbushen gropat me ujë. Pra, “pellg” – sinonim i ujit të thellë, dhe populli që lundron në ujëra të thella është populli Pellazgjik. (Fq. 442)

2. Mbi origjinën e Pellazgëve ka kryer studime të rëndësishme shkrimtari francez Robert d’Angely, i cili në veprën e tij “Les Pelasges” (Paris 1990) shkruan se forma primitive greke “pelargos” ishte me prejardhje nga Pellazgjishtja “pielharg”, e cila në shqipen e sotme ka kuptimin e “pjelljes”: (pjellje e bardhë); d’Angely e shpjegon këtë kështu: “pielh [b]ardh” (letra “b” konsiderohet si një epentesë e mëvonshme). Kështu, sipas teorisë së tij, kuptimi i kësaj fjale është: “lindur i bardhë”.

Teza e Robert d’Angely mund të shpjegohet edhe me origjinën boreale të popujve të veriut, meqë baza e kësaj fjale është “bora” e pellazgëve, e cila mbijeton në Shqipen e sotme. Dhe sipas disa teorive të studjuesve të ndryshëm, pellazgët ndoshta u detyruan të zbresin në tokat e Mesdheut, nga shkaku i ndryshimit të aksit të Globit. (Fq. 442)

ARISTIDH P. KOLA

“ARVANITASIT DHE PREJARDHJA E GREKËVE”

Përktheu nga origjinali: Aldior Agora

Shtëpia Botuese “55”
Tiranë, 2002

Legjendat dhe traditat e lashta, pohojnë se njerëzit e parë që banuan Greqinë ishin pellazgët. Greqia quhej më parë Pellazgioti ose Pellazgi dhe banorët e saj pellazgjiotë ose pellazgë (shih Herodotin, A 56,57, -B 171, etj.) (Fq. 36)

Si popull më i lashtë i Greqisë përmenden Arkadet, që, sipas hipotezash të cilat i them i rezervuar, ishte populli që shpëtoi nga një pëmbytje katastrofike, që kaloi në traditat Helene si “Përmbytja e Defklionës”. Është e logjikshme që banorët e Arkadisë malësore të largoheshin prej krahinës pas një përmbytjeje të tillë.

Nga mitet, si mbret i popullit të lashtë akadian përmendet të ishte Pellazgu, i cili nuk mund të jetë bir njeriu, por perëndie. Është pra, Pellazgu, biri i Perëndisë dhe Tokës (i babait Diell dhe i nënës Tokë). (Fq. 37)

ETIMOLOGJIA E EMRIT KOMBËTAR “PELLAZG” (Fq. 50-51)

Do të përmend versionet kryesore për prejardhjen e emrit kombëtar “Pellazg”.

Sipas një varianti, fjala “Pellazg”, vjen nga fjala “Plasin” dhe “Pelago”, sepse siç pohon (Shënim B.P.: kush??), pellazgët erdhën nga Pelagu. Fillimisht, askund nuk thuhet se erdhën nga Pelagu, por edhe po të ishte kështu, do të quheshin pelagë dhe jo pellazgë.

Mitropoliti bizantin, Evstathio, quan banorët e Azisë së Vogël si pellazgë. E nxjerr emrin e tyre nga Pelas Jis, që do të thotë “Tokë e afërt” dhe si të tillë e mendon Azinë e Vogël. Por edhe sikur ky version të ishte i saktë, përse Evstathio sheh si tokë të afërt Azinë e Vogël dhe jo Italinë ose akoma më pranë, Ilirinë?

Gjeografi i madh i lashtësisë, Stravoni, nxjerr fjalën “Pellazg” nga “pelarg”, por që është emri i dytë i tyre, që u a kanë dhënë helenët dhe më saktë athinejtë.

Që Myleri e nxjerr prejardhjen nga fjala “Pelin” dhe “Argo” ku fjala “argo” është pellazge dhe do të thotë fushë, ndërsa i gjithë togjalëshi ka kuptimin e atij që jeton nëpër fusha.

Homeri e quan Tesalinë “argo pellazg”, që do të thotë fushë pellazge. Në Greqi ekziston fusha (Argo) e Thesprotisë e Peleponezit, etj.. Shqipja e ruan rrënjën e fjalës argo (ar-) dhe e përdor si “arë” që do të thotë fushë e mbjellur.

Profesor Saqelariu e gjykon etimologjinë e fjalës nga rrënjët indoevropiane Bhel=cel dhe Osqho=degë, bis. Është një version që u formua më 1958-ën dhe me ndryshime a me modifikime të gërmave nxjerr përfundimin se pellazg do të thotë “degë e çelur”. Sigurisht që nuk ka se ku të mbështetet, por autori e arsyeton me faktin se pellazgët lidhen me përhapjen e ushqimit në Tokë. Por unë nuk shoh ndonjë lidhje të degës së çelur me pellazgët dhe të kësaj veçorie të tyre, e cila është një nga të shumtat dhe së fundi nuk përmendet diku, por del në bazë konkluzionesh. Pastaj, vetitë kryesore të pellazgëve janë heroizmi dhe braktisja e fushave, që ata shfrytëzonin për të siguruar ushqimin.

Kush, pra, është version më i saktë etimologjik?

Personalisht mendoj se, mendimi i Stravon-Myler është më i saktë, sepse mbulon si nga ana gjuhësore ashtu dhe nga ana kuptimore fjalën “Pellazg”. D.m.th., Stravoni dhe Myleri kanë të njëjtën ide me atë të athinejve të lashtë. E nxjerrin prejardhjen e pellazgut nga “pelargu”, që do të thotë lejlek në shqip (shën. i përkth.). Fjala pelarg del nga “Pelin” dhe “argo”, siç pamë më lart dhe me të vërtetë lejleku i pëlqejnë zonat fushore.

Lejleku ka dhe ngjashmëri të tjera me pellazgët. Jeton në toka fushore dhe moçalore. Pellazgët kanë të bëjnë me ndërtimin e veprave të mëdha kanalizuese dhe për ujitjen e zonave të mëdha si ajo e Kopadies.

Një veçori tjetër e ngjashme midis pellazgëve dhe lejlekëve është emigrimi. Aristofani në një komedi të tij thotë se pellazgët emigrojnë ashtu si lejlekët.

Një tjetër veti është dhe mbrojtja deri në sakrificë e prindërve të tyre. Aristoteli na tregon (historia e kafshëve 2, 9, 13.) se lejlekët e rinj i marrin më të moshuarit në shpatulla me qëllim që të emigrojnë. Kjo dashuri, detyrim, madje dhe respekt i dekretuar ndaj prindërve të tyre është dhe një nga elementët bazë të ideologjisë së helenëve të lashtë. E theksoj se në Greqi dashuria dhe respekti për prindërit ishte i caktuar me ligje, të cilat quheshin “Ligjet e Lejleku” (Ligjet Pelarge). Pra ekzistojnë shumë fakte mbi etimologjinë e fjalës pellazg nga fjalët “pelin” dhe “argo” nga të cilat formohet pelargu. Fakti që helenët i quanin pellazgët, pelargë, e vërteton këtë version. (Fq. 50-51)

KRISTO FRASHËRI

“ETNOGJENEZA E SHQIPTARËVE”

Vështrim historik

botimet M&B, Tiranë 2013

Me sa dihet, për të parën herë në burimet historike, Pellazgët përmenden në marrëveshjen e paqes nënshkruar në Kadesh në vitin 1296 p.e.s. midis mbretit fitimtar të Hititëve Nurëatallish dhe faraonit të Egjiptit Ramses II. Marrëveshja është nënshkruar në dy gjuhë – në gjuhën Egjiptiane dhe Babilonase. Në këtë luftë përmenden si pjesëmarrës përkrah Hititëve edhe Pellazgët, të cilët në marrëveshjen e Kadeshit quheshin “njerëzit e detit”. (fq. 58).

Samiu (e ka fjalën për Sami Frashërin; *Shënim B.P.*) mendonte se emri pelasxh ose pelasg, sic përmendet në disa burime antike, është një shpërbërje e fjalës plak, në kuptimin i vjetër, emër të cilin të rinjtë ua vënë të moshuarve. (fq. 89).

Ai shkruan tekstualisht:

“Më të vjetrit prindërit tanë bota i quajnë Pelazgë, fjal’ e mbetur nga prindërit tanë më të pastajmë, të cilët quanin më të parët e tyre Plak e Pleq” (fq. 90).

ROBERT ELLIS

“ARMENIAN ORIGIN OF ETRUSCANS”

London, 1861

...; dhe emri i tyre Pelasgi, duke qenë se nuk gjen asnjë shpjegim nëpërmjet gjuhës Greke, është ndoshta Pellag nga vetvetja (Robert Ellis, Kapitulli “Pellazgët, parag. 2, Fq. 176)

3. Pelasgus. Zakonisht kjo fjalë trajtohet kështu: pel – asgus.

“Batmani sugjeroi kohë më parë, që dy rrokjet e fundit ishin një përcaktim etnik, të lidhur me emrin asca – nius, shumë i përhapur në Frigi, Lidi dhe Bitnia, si edhe me vetë emrin e Azisë (Azia, Asia). Kjo rrënjë, as (az) – që supozohet të ekzistojë në As-ia, fare lehtë mund të identifikohet me rrënjën Armene – as – e cila shfaqet në as-g dhe az-n , dy fjalë këto, që përfaqësojnë fjalët “komb” dhe e dyta ndoshta ndoshta = “έθνος” (komb) në Greqisht. Ascanius mund të krahasohet me fjalën Armene”azgajin – kombëtar, i afërm”. Për elementin e dytë të Pel-asg ne morëm, pra kështu, nga Armenishtja pjesën “azg – komb, racë, familje, tribu, njerëz, popull”, një fjalë që unë pak më parë kisha supozuar se hynte në formacionin e fjalës Etruske Matulnask, Matulnian me kuptimin “gens or familia – farefis ose familje”.

Tashmë ngelet të përcaktojmë pjesën Pel-. Tani, çfarë race (azg) janë Pel-asgi? Ata janë racë e vjetër, autoktonë, apo banorë të lashtë, të Greqisë dhe të vendeve nga veriu. Kjo na çon neve të bëjmë lidhjen e Pel- me fjalën Armene “vagh, vah – i hershëm, i vjetër = Greqishten “παλαιός” (i vjetër) = Epirot πέλιός, = Alb (gjuhën Shqipen) “pliak – plak”. Kuptimi old race = vagh-azg = racë e vjetër duket si përcaktimi më i mirë që mund t’i jepet emrit Pel-asgi. Strabo (p. 220) thotë për Pellagët, që ka qenë një e njohur universale, (ὅτι μὲν ἀρχαίον τι φύλον κατὰ τὴν Ελλάδα πάσαν ἐπεπόλασε); dhe përsëri (p. 327), (οἱ δὲ Πελασγοὶ τῶν περὶ τὴν Ελλάδα δυναστευσάντων ἀρχαιοτατοὶ λέγονται). Dionisi (lib. i. c. 17) flet për Pellagët si (αὐτόχθονες, ὡς οἱ πολλοὶ περὶ αὐτῶν λέγονσι - autoktone, siç thoshin shumë prej tyre); Dhe Pausanias përsëri, në fillimet e Arkadikas së tij, vë në dukje traditën Arkadiane, që Pellagët ishte i pari që jetonte në atë vend. (φασὶ δὲ Ἀρκάδες, ὡς Πελασγὸς γένοιτο ἐν τῇ γῇ ταυρῆ πρώος); Pausanias ka vështirësi të konsiderueshme në përshtatjen e këtij pohimi me historinë e mbretit të tij Pelasgus: (ποίων γὰρ ἂν καὶ ἦρχεν ὁ Μελασγὸς ἀνθρώπων); por nëqoftëse ne interpretojmë (Πελασγός = Pelasgu) “pel-asg” ose “racë e vjetër” atëhere tradita Arkadiane reduktohet thjesht në një të vërtetë të rëndomtë. Me Virgilin (AEn. VIII. 600) pellagët janë “veteres - të parët, pleqtë”.

Ndonëse emri Pelasgi, nëqoftëse pranohet shpjegimi i tij nëpërmjet gjuhës Armene, do të mund, pra, të pranohej Thrakas, megjithatë nga kjo, jo domosdoshmërisht, mund të nxirret përfundimi, gjë që mund të jetë e vërtetë, se çdo komb i quajtur Pellag është me origjinë Thrake; pasi Thrakët mund të kenë quajtur Pellagë ndonjë racë vendase, që i përkiste qoftë familjes së tyre, qoftë ndonjë familjeje tjetër. Sido që të jetë, për çdo rast, duhet të kenë qenë Thrakët në këtë vend, që i kanë dhënë racës emrin Pellag.

Fjala Armene asg, azg, nuk është gjetur, që po në gjuhën Armene, të gjendet e kombinuar në një fjalë të vetme me fjalën vagh, vah;

por gjithashtu nuk duket, që të mund të formojë fjalë si Pelasgus, në kombinim me disa mbiemra.

1. Me “ajl – tjetër, i ndryshëm, por”; Ajlazg – i ndryshëm, tjetërsoj
Ajlazgi – i huaj, i ndryshëm, tjetërsoj
2. Me avtar ose oetar - i huaj, i largët, tjetër
Oetarazgi – i huaj, një i huaj; oetarazgi – heterogjen; hamazgi – homogjen
3. Me lav – mirë;

Lavazgi – fisnik, nga familje e mirë

Disa emra Etruskë fillojnë me lau- ose lav-. Kështu, p.sh. Laukin ose Lavkin është një emër gruaje, që shfaqet në format: Laukin, Lavkinal, Laukine, Lavkinasa. Në gjuhën Armene, fjala “lav-kin” ose “lav-gin” përkthehet “grua e mirë”. Një tjetër emër Etrusk është Lautn, i cili mund të krahasohet me fjalën e gjuhës Armene “lav-toun” ose “lav-dovn” që përkthehet “shtëpi e mirë” ose “familje e mirë”. Një emër i tretë është Lauchme, që supozohet të jetë forma Etruske e Lucumo.

VAHAN SETIAN

“ORIGJINAT ARMENE TË BASKËVE”

Botimet albPAPER, Tiranë, 2020

Grekët i kanë quajtur “Pellazgët” si populli, i cili ka sunduar tokat përpara se ata të lëviznin në Egje. Natyrisht, Pellazgët origjinalë nuk mund të flisnin gjuhën Helenike. Një nga atributet e mëdha që u është dhënë Pellazgëve është vendosja nga ana e tyre e civilizimit Mikenian rreth para 4000 vjetësh. Problemi është se asnjë shpjegim etimologjik nuk është i kënaqshëm ose i afrohet shpjegimit të emrit të këtyre popujve. Madje edhe Grekët e përmendin që Pellazgët nuk flisnin Greqisht. Arkeologë të ndryshëm e kanë konsideruar kulturën si kulturë të natyrës Neolitike. Mikena është i pari qytet i ndërtuar në Greqi dhe është konsideruar ekstravagant dhe “i artë” nga natyra. A ka vallë mundësi që të ardhurit rishtas Grekë t’i konsideronin banorët vendas dhe fqinjët e tyre Pellazgë si “pajl-azg” (Në gjuhën Armene shkruhet “փայլ ազգ”, lexohet “pajl azg”, që do të thotë “Populli Ndiçues”) për shkak të nivelit më të lartë dhe natyrës më të zhvilluar? Grekët në shkrimet e tyre nuk shprehin admirim për civilizimin Pellazg. Homeri është një nga të parët që i përmend Pellazgët si edhe afërsitë dhe natyrën e ngjashme me Trojanët. Ne mund të sjellim në vëmendje se Troja është etimologjikisht derivativ (i prejardhur) i emrit të Zotit Armen të Letërsisë, Tir, dhe i zgjatur me prapashtesën Greke – oi (oj), që i jep asaj kuptimin e saj original

Armen. Në mbështetje të mëtejshme të këtij shpjegimi, ne mund të përmendim se qyteti i Trojës është themeluar nga mbreti legjendar i Frigjisë (Phrygia) – Tiros. Madje edhe vetë emri Tir mund të kqyret si emri Armen “Ter”, që do të thotë “Zotërues”, “Drejtues”, “Sundues”, “Zot”, term, i cili sot aktualisht përdoret edhe për “Mbret”. Ka edhe konsiderata, të cilat e trajtojnë emrin (fjalën) Tir si të prejardhur nga fjala Armene “gir” – shkrim, pasi “Tiri” Armen ka qenë Zoti i Letërsisë. Ne sigurisht mund t’i argumentojmë afërsitë që janë gjetur ndërmjet Armenëve, Pellazgëve, Lidianëve, Frigëve dhe Etruskëve nga disa historianë dhe gjuhëtarë, përfshirë Ellis (1861) dhe Drews (1994) dhe ato nuk do të kalojnë pa u vënë re. Robert Ellis nuk u pajtua me supozimet që George Rawlinson bëri mbi këtë temë, të cilën ai ishte i aftë ta mbështeste me argumentet e tij të bazuara në zbulimet dhe mbetjet gjuhësorë dhe arkeologjike. Për më tepër, afërsitë etimologjike dhe arkeologjike, dhe tani, edhe afërsitë gjenetike, i mbështesin këto nocione të ndërfitjes (ndërlidhjes) ndërmjet grupeve që rreth 150 vjet më parë konsideroheshin si të tillë (pra si grupe të veçantë). Ja vlen të përmendet edhe një shënim shtesë: “Porta e Luanëve” e Hittitëve, që është ndërtuar në Hatussa në vitin 1400 BCE është pothuajse identike me “Portën e Luanëve” të Mikenës në Greqi. (⁹⁷ Shënim V. Setian) (Shih botimi shqip, Fq. 104)

BERZH PIRANJANI

INTERPRETIM

Kur bëhet fjalë për Pellagët – përse nuk merret në konsideratë edhe fjala e përngjitur Bel-asg ose Pel-azg?

Bel Nimrod – ka qenë armiku, nga i cili Hajku shpëtoi fisin e tij gjatë ikjes nga Babilonia, ndërsa asg (azg) – do të thotë – fis, komb, nacion – në gjuhën Armene. Atëhere:

Bel-asg apo Pel-asg

Bel-azg apo Pel-azg

janë e njëjta gjë, pasi në gjuhën Armene, e cila përbëhet nga dy dialekte, ai Lindor (që përkon me atë të Republikës Armene sot) dhe ai Perëndimor (që i korrespondonte Armenëve, të cilët banonin kryesisht në pjesën që i takonte Perandorisë Otomane dhe sot Armenëve të Diasporës), zakonisht germa b dhe p, si edhe germa g me k konfondohen me njera tjetrën, p.sh: fjala Bel ose Pel:

Për ta ilustruar këtë marrim një paragraf nga libri “Historia e Armenisë” (Kreu 2, faqe 17):

Në legjendën, që bën fjalë për lindjen e kombit Armen, pjesën më të rëndësishme e përbën tregimi “Hajku dhe Beli”, në të cilin është reflektuar konflikti i zgjatur shumëshekullor ndërmjet Mesopotamisë së Lashtë dhe Malësive Armene. Sipas legjendës, Kalendarit Original (Fillestar) Armen e ka filluesën në ditën kur Patriarku Hajk mundi gjigantin Bel. Sipas llogaritjeve të Kevond Alishanit kjo ka ndodhur

në 11 Gusht të vitit 2492 para Krishtit (këtu duhet thënë që ka edhe llogaritje të tjera).

Në librin original në gjuhën Armene, fjala Bel shkruhet *Բել*

E shkruajtur *Բել*, Armeno–Lindorët do ta lexonin dhe shqiptonin – Bel; ndërsa Armeno – Perëndimorët do ta lexonin dhe shqiptonin – Pel

E njëjta gjë ndodh edhe me fjalën –asg ose –azg

Në librin original në gjuhën Armene, fjala asg shkruhet *ուզգ*

E shkruajtur *ուզգ*, Armeno–Lindorët do ta lexonin dhe shqiptonin – asg; ndërsa Armeno–Perëndimorët do ta lexonin dhe shqiptonin – azk

Në këtë mënyrë, sipas Armeno Lindorëve do kishim: Belasg – kombi i Belit, ose Fisi i Belit; ndërsa sipas Armeno Perëndimorëve do kishim: Pelazk – kombi i Pelit, ose Fisi i Pelit.

Për t’i ardhur në ndihmë argumentit të mësipërm, po përmend disa shprehje, që i përkasin shkrimit “Legjenda e Hajkut dhe Belit”, libër ky me autor Garegin Nalbandian (sot gjendet i përkthyer edhe në gjuhën shqipe) dhe që do të ndihmonin sadopak në ndriçimin e figurës së të ashtuquajturit Bel apo Pel:

Të falenderoj lexues; legjenda që lexon,
Për Mitikun Hajk dhe mbretin e Babelit tregon,
Mbretit të Kushitëve dhe shigjetarit me Hark,
Mbreti quhej Nimrod, heroi quhej Hajk.

...

Ky mbret Biblik që quhej Nimrod,
Dhe Mbret Fuqiplot’ dhe Zoti Bel,
Thirri gjithë popujt për të të ndërtojn’
Një kullë në vendin që quhej Babel. (Fq. 9)

...

Tashmë që mbaruat leximin,
Më lini t'ju tregoj përfundimin.
Lufta si u mbarua
Dhe faktet si u zhvillua.

...

Kombe të rinj si u zhvilluan
Kombe që Hajku dhe Nimrodi krijuan.
Një palë qëndroi në të vetin atdhe
Tjetra kërkoi një tjetër atdhe. (Fq. 131)

...

Hajku u bë i riu Bel
Dhe u çvendos për në Babel. (Fq. 132)

Ba'al ose Bel (El) nënkupton Zot ose Perëndi në gjuhët Babilonase dhe Assiriane. (Fq. 160)

Bab-Bel ose Bab-bili nënkupton Bel Bab ose Zoti (Perëndia) Bab, një nga djemtë e Nimrodit Biblik. (Fq. 160)

Bel nënkupton “Zot” në gjuhët Assiriane dhe Babilonase. Bel Nimrod ka qenë njohur si “Bilu Nipru” në Babiloni. (Fq. 161)

Shënim B.P.: Këtu ngrihet një pikëpyetje e madhe: ???

N.q.s. “pelasgët” do të etimologjoheshin si “fiset e Pelit apo Belit” – për cilin Pel apo Bel bëhet fjalë, - për Nimrodin Bel apo për Hajkun Bel ?

Shumë historianë Armenë kanë përmendur se Hajku ishte i gjatë sa gjatësia e tridhjetë e gjashtë burrave të hipur mbi njeri tjetrin, gjë që në fakt nuk është gjë tjetër, përveçse një paraqitje mitologjike e të tridhjetë e gjashtë tribuve apo kombeve, që ishin aleatë dhe

mbështetës të tij, dhe mbështetësit e Hajkut vinin duke u shtuar, për shkak të refugjatëve, që lëviznin nga vendet e Gogut dhe Askanazit, si edhe prej vendeve të pushtuara prej Nimrodit. Ata kërkonin liri; prandaj, ata shkuan tek Hajku, pasi ai u dha atyre toka dhe shpresë. (Fq. 104)

Shënim B.P.:

Koment 1: Ku i gjeti Hajku tokat, në të cilat vendosi të ikurit, përveçse në mbretërinë e Tij, që ndodhej në zonën Anatoliane të Malësive Armene!?

Shumë studjues të mitologjisë përmendin se Nimrodi ishte një gjigant (Titan) i gjatë sa gjatësia e gjashtëdhjetë burrave të hipur mbi njeri tjetrin. Nuk ka ndonjë dokument shkencor, që të pohojë ekzistencën e qënieve humane të këtyre përmasave në Tokë. Ajo është thjesht një paraqitje mitologjike e gjashtëdhjetë tribuve apo kombeve, që ishin aleatë dhe mbështetës të tij. Disa nga aleatët kryesorë të Nimrodit ishin Kushitët, Egjiptianët, Libianët, Kanaanitët, Babilonasit, Akkadianët, Elamitët, Suzanët, Assirianët, Lulubët, Mannaeanët, Azhit dhe qytet-shtete të tjera vasale. (Fq. 106)

Tirasi i quajti njerëzit e tij Tirasianë ose Tirakians (Thrakians) sipas emrit të tij, dhe sipas Ksenofonit të Kolofonit, Thrakët ishin “të zbehtë dhe flokë-kuq”, që nënkupton njerëz me flokë të kuq ose bjondë dhe me ngjyrë të lëkurës të bardhë apo të hapur, gjë që përkon me përshkrimin, që i është bërë Gomerit dhe pasardhësve të tij prej shumë historianëve. (Fq. 43)

Vëllezërit Torgomianë ishin të gjatë dhe kockëmëdhenj; pra, ata përfaqësonin pasardhësit e tjerë të Xhafet Oste. Ata ishin luftëtarë të fortë dhe të aftë. Ata kishin lëkurë të bukur në ngjyrë të hapur dhe flokë po në ngjyrë të hapur (bjondë), siç i kishin edhe pasardhësit e tjerë të Gomerit. (Fq. 66 - 67)

Hajku ishte i gjatë, trim dhe i fortë, me sy ngjyrë blu, flokë të verdhë dhe lëkurë në ngjyrë të hapur të shndritshme. (Fq. 68)

Pasi vdiq Hami, Kushi u bë mbret i Titanëve (Kushitëve) dhe i Hamitikëve të tjerë, që kishin zbritur në Egjiptin e Sipërm dhe Afrikën e Veriut. (Fq. 50)

Duke cituar Berossusin, George Rawlinson pohon se Nimrodi dhe Babilonasit (Kushitët) ishin gjuetarë të mëdhenj; ... Ai pohon se Babilonasit (Kushitët) kishin çehre të errët ose të zezë dhe kishin hundë dhe nofulla, që u ngjanin hundës dhe nofullave të Indo-Europianëve. Kjo provon se Kushitët nuk ishin të racës vendase Afrikane. Kushitët ishin të afërm me Egjiptianët, Etiopianët dhe popuj të tjerë të lashtë Hamitikë. (Fq. 51)

Shënim B.P.: Le të ballafaqohemi me disa veçori që bien në sy gjatë leximit të rreshtave të mësipërm:

Së pari, dallimi në pamje të jashtme është i dukshëm; pasardhësit Xhafetikë, në të cilët bënte pjesë edhe Hajku, kishin “lëkurë të bukur në ngjyrë të hapur dhe flokë po në ngjyrë të hapur (bjondë)”, ndërsa .. “Babilonasit (Kushitët) kishin çehre të errët ose të zezë dhe kishin hundë dhe nofulla që u ngjanin hundës dhe nofullave të Indo-Europianëve. Kushitët ishin të afërm me Egjiptianët, Etiopianët dhe popuj të tjerë të lashtë Hamitikë”.

Së dyti, vendbanimi i fisit Xhapatik ishin malësitë që ndodhen në zonën lindore të Anatólisë dhe në kufirin verior të Iranit të sotëm, pak a shumë ato, që në kohën e re kanë pasë qenë emërtuar si “Malësitë Armene” (kryesisht zona ndërmjet tre liqeneve: Van, Sevan dhe Urmia). Ndërsa për vendbanimin fillestar të fisit Hamitik, përpara se Kushi të pushtonte Babiloninë, duhet marrë në konsideratë shprehja: “Pasi vdiq Hami, Kushi u bë mbret i Titanëve (Kushitëve) dhe i Hamitikëve të tjerë, që kishin zbritur në Egjiptin e Sipërm dhe Afrikën e Veriut. Kushitët ishin të afërm me Egjiptianët, Etiopianët dhe popuj të tjerë të lashtë Hamitikë”.

Së treti, kur bëhet fjalë për përplasjen ndërmjet Hajkut dhe Belit duhet marrë në konsideratë fakti, që në çdo rast flitet për fise Xhafetike dhe fise Hamitike, pra në numrin shumëës dhe jo për një fis

Xhafetik të Hajkut apo për një fis Hamitik të Bel Nimrodit. Supozohet për 36 fise Xhafetike përkrahëse të Hajkut dhe 60 fise Hamitike ose jo Hamitike mbështetëse të Bel Nimrodit. Them Hamitike ose jo Hamitike, pasi në kohën për të cilën bën fjalë legjenda, Bel Nimrodi dhe i jati i tij, Kushi, që nga ana e tij ishte i biri i Hamit, kishin pushtuar, përveç Babilonisë, edhe pjesën më të madhe të botës së njohur të deriatëhershme dhe kishin vënë nën sundimin ose vasalitetin e tyre edhe një sërë fisesh, që nuk i përkisnin pemës Hamitike; “Kushitët ishin të afërm me Egjiptianët, Etiopianët dhe popuj të tjerë të lashtë Hamitikë”.

Së katërti, gjatë luftërave të zhvilluara nga Bel Nimrodi dhe i jati i tij, Kushi, për pushtimin e Babilonisë dhe një sërë tokash të tjera, apo për nënshttrimin e tyre me kushte vasaliteti, jo të gjitha fiset pranuan të nënshtroheshin ose të pranonin kushtet e robërisë. Në këto rrethana, siç tregohet në legjendë, por siç e pranon edhe logjika e thjeshtë, një pjesë e tyre u detyruan të largoheshin nga vendbanimet e tyre atërore dhe të shpërnguleshin në vende të tjera. Sipas rrethanave, këto lëvizje u kryen nëpërmjet tokës ose detit. Normalisht do të duhej të pranonim që fiset e shpërngulura i takonte të ishin fise jo Hamitike.

Së pesti, të njëjtën gjë mund të themi edhe për periudhën e luftës ndërmjet Hajkut dhe Bel Nimrodit, dhe me përfundimin e saj. Të dy këto momente u shoqëruan me çvendosje masive njerëzish nga të dy anët.

Së gjashti, do të duhet të pranojmë se me fitoren e Hajkut, pjesa më e madhe e njerëzve të lidhur me Bel Nimrodin dhe të ardhur bashkë me të në viset e pushtuara, nga frika e hakmarrjeve të mundshme u larguan në viset nga kishin ardhur ose në kërkim të vendbanimeve të reja, gjë që flitet edhe në legjendë. Ndërsa periudha e pas Hajkut njihet si një periudhë e një qetësie relative, që u shoqërua me një forcim të fiseve Xhafetike, si edhe me një shtrirje të ndikimit të tyre në zonën e Anatólisë lindore e deri poshtë në Babiloni, e që më vonë u shfaq edhe në zonën e Anatólisë qendrore.

Tani,

n.q.s. do të pranohet si reale pemën gjenealogjike të fisit Xhafetik, ashtu siç është përshkruar në shkrimin “Legjenda e Hajkut dhe Belit”, me autor Garegin Nalbandian, ku Thrakasit dalin si fiset më të lashta se fiset e përfaqësuara nga Hajku

n.q.s. do të pranohet që, përpara luftës së Trojës, fiset të cilët popullonin zonën e Ballkanit perëndimor deri poshtë në Greqi, si edhe fiset që popullonin viset e bregdetit perëndimor të Anatólisë, ku ndërmjet qytet-shteteve të tjerë bënte pjesë edhe Troja, ishin pjesë përbërëse e të njëjtit trung, atij pellazgjik

n.q.s. do të pranohet që në kohën e luftës së Trojës kemi të bëjmë me përplasje fisesh, të cilët i përkisnin të njëjtit trung, atij pellazgjik,

n.q.s. do të pranohet që zona e Ballkanit lindor dhe pjesa e bregdetit veriperëndimor të Anatólisë popullohej nga fise Thrake, që konsiderohen fis Xhafetik,

n.q.s. do të pranohet që fiset pellase janë fise të ardhura nga krahinat e Anatólisë Qendrore dhe Lindore,

n.q.s. do të pranohet që të gjitha këto fise flisnin të njëjtën gjuhë,

n.q.s. do të pranohet që në periudhën ndërmjet dy luftimeve (asaj ndërmjet Hajkut dhe Bel Nimrodit e vitit 2492 p.e.s. dhe luftës së Trojës e viteve 1194 -1184 p.e.s.), të cilat lidhen me dy legjenda, nuk kemi ndonjë shpërngulje tjetër të madhe e të spikatur nga Anatólia në drejtim të Ballkanit,

n.q.s. do të pranohet që shpërnguljet e mundshme në këtë drejtim lëvizjeje kanë qenë të qeta dhe pa përplasje me fiset e fuqishme të asaj kohe, siç ishin Thrakët,

do të dilnim në disa konkluzione:

Së pari që, kalimi nga Anatólia qendrore e lindore, ku banonin fiset Xhapatike, në drejtim të Ballkanit nëpërmjet zonave të banuara nga fise Thrake është bërë pa përplasje, gjë që do të thotë se Thrakët i kanë konsideruar këto fise si fise mike ose të afërm me ta; kjo përjashton mundësinë që këto fise të kenë qenë Hamitike, si rrjedhim

as fise të mbretit Nimrod.

Së dyti, kalimi nëpërmjet zonave Thrake nuk është shoqëruar me ngulime të tyre në këto zona ose shpopullime thrakase, por ka shërbyer si urë kalimi e përkohshme, për të mbërritur në destinacionin e ri, që në këtë rast do të ishte Ballkani perëndimor dhe Greqia, vende me klimë dhe relief të ngjashëm me atë të vendbanimit të origjinës së fiseve Xhapatike, në ndryshim me vendet e ulta e me klimë të nxehtë siç ishin vendbanimet e fiseve Hamitike,

Së treti, duke pasë parasysh që në atë kohë nuk flitet për ndonjë kontakt me ndonjë komb apo fis grek apo helen, është e natyrshme të mendohet se emërtimi i kësaj popullsie lëvizëse të jetë bërë nga banorët e vendeve nëpërmjet të cilëve këto fise kanë lëvizur, ose të jetë përgjigje e kësaj popullsie lëvizëse ndaj pyetjes, e cila u bëhej nga banorët e zonave nga kalonin,

Së katërti, fitorja e Hajkut mbi Belin, duhet konsideruar jo vetëm si fitore e një prijësi mbi një tjetër, por ajo pati një jehonë më të madhe, jehonën e fitores së fisit Xhafetik mbi atë Hamitik, jehonën e shtrirjes së ndikimit Xhafetik në të gjithë botën e njohur të deriatëhershme, veçanërisht të asaj që ndodhej pranë brigjeve të lumenjve Tigër dhe Eufrat. Dhe kjo, bënte krenarë të gjitha fiset që kishin prejardhje Xhafetike, si ato që kishin qenë pjesë përbërëse e betejës, ashtu edhe ato, që për arsye gjeografike, nuk kishin qenë pjesë përbërëse e saj.

Së pesti, fiset shtegtuese duhet të kenë arritur në Ballkanin perëndimor dhe Greqi si fise me “lëkurë të bukur në ngjyrë të hapur dhe flokë po në ngjyrë të hapur (bjondë)”, ashtu siç përshkruhen edhe në luftën e Trojës dhe jo me “çehre të errët ose të zezë”.

Dy mundësi janë:

Ose Thrakasit i kanë quajtur këto grupe shtegtuese “Pelasgë” (fiset e Belit apo Pelit), duke shprehur në këtë mënyrë simpatinë e tyre për mbretin Hajk (Belin apo Pelin Hajk) dhe fiset që ai përfaqësonte,

Ose këto grupe shtegtarësh i përgjigjeshin me krenari pyetjes që u bëhej nga banorët e zonave ku kalonin: “Ne jemi Pelasgë” që do të nënkuptonte: “Ne jemi fiset e Belit apo Pelit Hajk; Ne jemi fiset e Zotit apo Zotit Hajk; Ne jemi fiset e Mbretit apo Mbretit Hajk”.

Në mbështetje të kësaj origjine të emërtimit “Pellasg”, që unë po përpiqem të argumentoj, po risjell edhe një herë disa copëza nga pjesët e shkëputura nga librat sipërpërmendur:

1. Teoria, që pranohet më gjerësisht nga etnologët e sotëm, e nxjerr prejardhjen e fisit të Pellazgëve, përveç qendrës së tyre më të lashtë, nga zona malore e Armenisë. (Sir Patrick Colquhoun & Vaso Pasha, Fq. 33)
2. Duke cituar D. Olimpi, Spiro Konda, vazhdon: D. Olimpi, në (“Fjalorin Homerik”, përkthim nga gjermanishtja, Athinë, viti 1900, faqe 250), përmend këto: “Fjala Pellasg konsiderohet fjalë aziatike. (S.K. Fq. 446-447)
3. Si popull më i lashtë i Greqisë përmenden Arkadet, që, sipas hipotezash të cilat i them i rezervuar, ishte populli që shpëtoi nga një pëmbytje katastrofike, që kaloi në traditat Helene si “Përmbytja e Defklionës”. (Aristidh P. Kola: “Arvanitasit dhe prejardhja e grekëve”, Fq. 37)

Shënim B.P.: Koment 2:

Në shqip për fjalën arkë (si për atë të madhe ashtu edhe për atë të vogël) përdoret fjala - arkë (arkë e madhe)

Në gjuhë të tjera kemi:

Armenisht: *արկղ* (arkh, argh)

Spanjisht: *arcon*

Italisht: *arca*

Anglisht: *ark*

Greqisht: *κιβωτός* (kivotós)

Të bën përshtypje ngjashmëria në të shkruar, në të shqiptuar dhe në kuptim e fjalës sipërparaqitur në tre gjuhë të lashta: Armenisht, Shqip dhe në gjuhët me bazë latine

Mbase etimologjia e fjalës emërtuese “Arkadet” për popullin e pranuar si më i lashti i Greqisë duhet kërkuar në fjalën “Arka”, e cila ka lidhje me Përmbytjen e Madhe dhe Arkën e Noes!? Mendoj se do të ishte jo pa kuptim, që popullin e shpëtuar nga përmbytja nëpërmjet “Arkës” ta emërtonin “banorët e Arkës”!?

Sido që të jetë, n.q.s. do pranoni burimet Biblike për shpërndarjen e djemve të Noes, si rezultat do kishim që populli i Arkadeve dhe fisi pellazgjik kanë pasur prejardhje dhe gjuhë të njëjtë, pavarësisht deformimeve dialektale si pasojë e ardhjeve në kohë të ndryshme në të njëjtin vend.

4. Me sa dihet, për të parën herë në burimet historike, Pellazgët përmenden në marrëveshjen e paqes nënshkruar në Kadesh në vitin 1296 p.e.s. midis mbretit fitimtar të Hititëve Nurëatallish dhe faraonit të Egjiptit Ramses II. (Kristo Frashëri: “Etnogjeneza e shqiptarëve”, Fq. 58)
5. Ndonëse emri Pelasgi, nëqoftëse pranohet shpjegimi i tij nëpërmjet gjuhës Armene, do të mund, pra, të pranohej Thrakas, megjithatë nga kjo, jo domosdoshmërisht, mund të nxirret përfundimi, gjë që mund të jetë e vërtetë, se çdo komb i quajtur Pellasg është me origjinë Thrake; pasi Thrakët mund të kenë quajtur Pellasgë ndonjë racë vendase, që i përkiste qoftë familjes së tyre, qoftë ndonjë familjeje tjetër. Sido që të jetë, për çdo rast, duhet të kenë qenë Thrakët në këtë vend, që i kanë dhënë racës emrin Pellasg. (Robert Ellis : “Armenian origin of Etruscans”)
6. A ka vallë mundësi që të ardhurit rishtas Grekë t’i konsideronin banorët vendas dhe fqinjët e tyre Pellazgë si “pajl-azg” (Në gjuhën Armene shkruhet “ϕαυλ υαζ”, lexohet “pajl azg”, që do të thotë “Populli Ndriçues”) për shkak të nivelit më të lartë dhe natyrës

më të zhvilluar? Grekët në shkrimet e tyre nuk shprehin admirim për civilizimin Pellazg. (Vahan Setian, “Origjinat Armene të Baskëve” Shih botimi shqip, Fq. 104)

Shënime B.P.:

Vrojtim 1:

Gjatë leximit të librit “Legjenda e Hajkut dhe Bel Nimrodit” me autor Garegin Nalbandian, botimi shqip, Tiranë, 2020, Fq. 155, hasim në paragrafin:

“Gjatë luftës së Trojës, Paflagonët, Gargareanët dhe Amazonët, si edhe Armenët dhe Frigët, Thrakasit dhe Palasgianët, si edhe Arianët të tjerë luftuan përkrah Trojanëve kundër Grekëve Akeanë (Akej), Spartanëve dhe Grekëve të tjerë.”

Palasgianët? – mbetet për t’u sqaruar ky emërtim; cilit fis i përket ky emërtim?; apo mbase dialektalisht apo gabimisht është shkruar “Palasgianë” duke dashur të thonë “Pelasgianë”?

Armenët? – sipas më sipër, del që duhet të kenë pasë qenë formuar dhe njohur si komb, apo si bashkësi e mirëorganizuar në periudhën e luftës së Trojës!?

Vrojtim 2:

Rreth viteve 1980 kam pasur rastin të punoj në një zonë të thellë mineralmbajtëse të krahinës së Mirditës. Një ndër gjërat që më ka bërë përshtypje të thellë, të cilën e ruaj akoma edhe sot të gjallë në kujtesë, sikur ta kem parasysh, ishte fakti se në kontrast me fytyrat e lodhura e të rreshkura, me flokë ngjyrë gruri të zbehur të malësorëve vendas mirditorë, fëmijët e tyre të posalindur dhe të moshës (po flas për ato që mbaj mend) 3-5 vjeçare kishin tipare shumë të bukura: ishin buçko, me ngjyrë të lëkurës së hapur, flokë po me ngjyrë të hapur (ngjyrë gruri e çelët; do t’i klasifikoja bjondë tipikë), sy ngjyrë qielli të qeshur. Në atë kohë, me veten time, i kisha cilësuar: “bjondë nordikë”.

Kur pyeta prindin e njerit prej tyre, se si shpjegohej që fëmijët e tij ishin aq të bukur, ai m'u përgjigj: “Edhe unë ashtu kam qenë, kur kam qenë i vogël. Por klima, puna, hallet me kohë bëjnë të vetën. Është ndryshe me ju që jetoni në qytet.”

Tani, mbas afo 40 vitesh, tek lexoja librin “Legjenda e Hajkut dhe Bel Nimrodit”, dhe pikërisht kur hasa në frazën: “Hajku ishte i gjatë, trim dhe i fortë, me sy ngjyrë blu, flokë të verdhë dhe lëkurë në ngjyrë të hapur të shndritshme. (Fq. 68)” më erdhi ndër mend ajo që kisha përjetuar vite më parë dhe instiktivisht bërë një lidhje: Fis Xhafetik – Hajk – Pellazg – Arian – Alban - Mirditorë (banorë shqiptarë autoktonë në Shqipëri, të paktën prej 600 vjetësh).

Ndërfutje informative B.P.:

Në librin e tij “Ndërfana”, Tiranë, 2008, autori Gjon Marku shkruan:

Një legjendë e vjetër thotë se: “Ndërfana ka qenë përpara Krishtit”, ç’ka nënkupton se Ndërfana ka qenë një vend i populluar që përpara dymijë vjetësh. (Fq. 23)

Gjetjet arkeologjike nuk mungojnë të hedhin dritë e të sjellin tek ne dëshmi të jetës në Gëziq (Shënim B.P.: Gëziq – fshat në Mirditë) edhe për periudhën e bakrit 3000-2100 përpara Krishtit. Edhe sot në Gëziq gjenden mbeturina të zhirës e skorjes së ngurtësuar, që na çojnë drejt mendimit se metali i bakrit punohej që herët në Gëziq. (Fq. 24)

Emri “Ndërfanë”, është njeri ndër emrat më të vjetër, që vjen në ditët tona ashtu siç përdorej shekuj më parë dhe lidhet me shtrirjen e territoreve të kësaj treve në mes të dy lumenjve të Fanit.

Dokumentet perëndimore këtë emër e sjellin që nga shekulli VII-VIII të erës sonë, së bashku me emrat shqiptarë: Arbania, Arbanon, Roban, Albanum, etj. Përdorimi i këtij emri që herët nga autorë të huaj të çon drejt mendimit se Ndërfana ka qenë një qendër e njohur që në kohët e hershme.

...

... në dokumentet paraosmane, Mirdita e sotme quhet herë Ndërfanë, herë Dukagjin. Kalimi i emrit nga Dukagjin në Mirditë është bërë shkallë-shkallë, madje disi përzitas. (Fq. 26)

... Gëziqi i sotëm ka qenë qendra e Ndërfanës së hershme. (Fq. 27)

“Ndërkohë, në Mat (*Shënim B.P.*: Mati – krahinë kufitare me Mirditën), në anën tjetër të këtyre trevave, zënë fill ngjarje të mëdha kombëtare. Kryeipeshkvi i Durrësit, Imzot Pal Engjëlli (1417-1470), i cili hyri në historinë e kombit tonë si bashkëpunor i Gjergj Kastriotit, prelat i kishës katolike shqiptare, gjatë një vizite baritore në Mat (Emathia), vuri re çrregullime të mëdha në punët dhe në veprimtarinë fetare. Me këtë rast, më 8 Nëntor të vitit 1462 nënshkruan në kishën e Dukagjinit të Matit “Formulën e Pagëzimit”, që më vonë do të rezultojë si dokumenti më i vjetër i shqipes së shkruar.” (Fq. 38)

Nuk mungojnë dokumentet, që zanafillën e kësaj familjeje e kërkojnë në epokat më të vjetra. I tillë është edhe kronikani shqiptar Gjon Muzaka, i cili duke u mbështetur në një gojëdhënë të vjetër, pohon se pasardhësit e Dukagjinëve vijnë që prej kohës së Trojës. Po të njëjtën gjë pohon edhe studjuesi Hopf. (Fq. 51)

Duke vështruar ansamblin përreth Ndërfanës, pa droje thuhet se territoret e Mirditës banoheshin nga shqiptarët që herët dhe se kjo trevë ka të akumuluar një kulturë të veçantë e të pastër, që hedh dritë mbi autoktoninë. (Fq. 66)

Po ky autor, në librin “Mirdita, vendi i kuvendeve vetëqeverisëse”, Tiranë, 2014, shkruan:

“Fakti, që ndër fragmentet e mermerta të një portreti të Shën Mërisë së Ndërfanës, gjendet stema e Dukagjinëve, së bashku me mbishkrimin që flet për principatën e Arbërit të viteve 1190-1216, të bën të mendosh se këta ishin nga fisi ose dera e Dukagjinëve. (Fq. 51)

PËRMBLEDHJE

Duke i bërë një përmbledhje sa më sipër, arrij në këto përfundime:

1. “Formula e Pagëzimit” e vitit 1462 në gjuhën shqipe, krahas faktit që populli i Mirditës ka folur dhe vazhdon të flasë gjuhën shqipe, krahas faktit që Mirdita nuk i është nënshtruar pushtimit Turk, krahas faktit që ka qenë dhe vazhdon të jetë e besimit katolik deri në ditët tona, vërteton se në ato zona, në periudhën nga viti 1462 e në vazhdim, ka pasë jetuar dhe vazhdon të jetojë një popullsi autoktone, që e quan veten shqiptare – pasardhëse e arbërorëve të kohës së Gjergj Kastriotit - Skënderbeut

2. Dyndjet sllave u shfaqën në Ballkan në shekujt 5-6 të erës sonë dhe u shoqëruan me pushtime dhe ngulime në këto toka deri në ndalimin e tyre me futjen e turqve në këto zona të Ballkanit. Në zonat ku u ngulitën, qoftë sllavët serbë, qoftë ata bullgarë vendosën forcërisht gjuhën dhe besimin e tyre fetar, që ishte besimi ortodoks.

Fakti që në Mirditë dhe në malësitë përreth saj, deri në periudhën e shfaqjes së pushtuesve turq në këto zona të Ballkanit, kishte një popullsi të besimit fetar katolik, që fliste një gjuhë të ndryshme nga ajo serbe apo bullgare, maqedonase apo greke, një gjuhë që shfaqet tek “Formula e Pagëzimit” dhe vazhdon të flitet akoma edhe sot e që quhet gjuha shqipe, fakti që në periudhën ndërmjet dy dyndjeve të fuqishme, masive e të shtrira në kohë, asaj sllave nga veriu dhe asaj turke nga jugu, historia ballkanike nuk flet për ndonjë dyndje apo ngulim fisesh të tjerë, që t’i jetë imponuar ngulimeve sllave, fakti që bota Europiane flet për principatën e Arbërit në kohën e Skënderbeut, kur si e tillë ajo figuron edhe në mbishkrimin e viteve 1190 - 1206, është një provë bindëse se kjo popullsi dhe ajo gjuhë kanë qenë aty përgjatë gjithë periudhës, nga periudha e shfaqjes së dyndjeve sllave (shek. V-VI pas Krishtit) e deri në shfaqjen e dyndjeve turke, rrjedhimisht deri më sot. Rrjedhimish autoktonë, që nga ai çast.

3. Mbetet të analizohet periudha e pushtimit romak të këtyre viseve Ballkanike, që sot popullohen nga banorë shqipfolës.

Në këtë zonë, qëndresa më e madhe kundër romakëve i detyrohet dy prej fiseve më të fuqishme: epirotëve në jug të Shqipërisë së sotme, me në krye Pirron e Epirit (319-272 p.e.s.), dhe ilirëve në hapësirën Shkodër-Durrës që u përfaqësuan nga Agroni (sundoi 250-231), Teuta (sundoi 231-228 p.e.s.), Genti (mbreti i fundit i Ilirisë, sundoi 181-168 p.e.s.).

Në periudhën 356 p.e.s. deri 168 p.e.s. historia përmend Aleksandrin e Madh të Maqedonisë, Pirron e Epirit dhe Agronin me Gentin e Ilirisë. Për një periudhë afro 200 vjeçare ishin këto tre kombe, që shkruan historinë e kësaj pjese të Ballkanit. Mirdita shtrihet në zonën, që dikur i përkiste Ilirisë. Po të kemi parasysh, që në zonën, që mbulonin dikur këto mbretëri, sot fliten tre gjuhë kryesore: greqisht që përdorej edhe në Epir dhe Maqedoni, sllavisht që përdoret sot në Maqedoni dhe shqip që përdoret sot në Shqipëri dhe zonat kufitare të shteteve fqinje me të, pyetja që shtrohet përpara çdo njeriu të interesuar është: mirë greqishtja që dihet se nga rrjedh e që dihet se përdorej në Greqi, Epir dhe Maqedoni, mirë sllavishtja që po e pranojmë të futur në Maqedoni me dyndjet sllave të shekujve 6-7 të erës sonë, po shqipja nga vjen, kush e ka futur dhe kush e ka pasë folur? Po fisi i madh i Ilirëve, i përmendur nga historiografia romane dhe ajo bizantine përgjatë gjithë ekzistencës së tyre, e i përbërë nga një shumicë bashkësish fisnore, siç ishin Pirustët, që popullonin zonën ku shtrihet Mirdita sot, Dardanët, që popullonin zonën ku shtrihet Kosova sot, etj. çfarë gjuhe flisnin? Një gjë është e sigurtë nga historia, që nuk flisnin gjuhën romake, as para pushtimit prej tyre dhe as pas rënies së Perandorisë Bizantine nga dyndjet sllave në këtë zonë.

4. Duke marrë në analizë vetëm zonën e Mirditës, që ndodhet në zemër të Shqipërisë së sotme, përpara se të kalohet në përgjithësim për gjithë zonën shqipfolëse:

- a) Mirdita, në kohën e pushtimit romak ka qenë e banuar nga një popullsi që nuk fliste gjuhën romake (latinishten); prej Perandorisë Romake dhe asaj Bizantine ajo ka qenë njohur si pjesë e Ilirisë (Pirustët).
- b) Ka folur një gjuhë, që me siguri nuk ka qenë latinishtja.
- c) Në kohën e dyndjeve sllave ka qenë e banuar nga një popullsi, që nuk fliste gjuhën sllave.
- d) Ka folur një gjuhë, që me siguri nuk ka qenë sllavishtja.
- e) Në kohën e dyndjeve turke ka qenë e banuar nga një popullsi që nuk fliste gjuhën turke.
- f) Ka folur një gjuhë, që me siguri nuk ka qenë turqishtja.
- g) Në ditën e pavarësisë 28 Nëntor 1912 ka qenë e banuar nga një popullsi që nuk fliste gjuhën latine apo italishten e sotme, nuk fliste gjuhën serbe apo bullgare apo maqedonase, nuk fliste gjuhën greke, nuk fliste gjuhën turke, por fliste një gjuhë krejt ndryshe prej tyre, fliste gjuhën shqipe.

Atëhere, rrjedhimisht i takon të analizojmë dy variante mbijetese për gjuhën dhe popullin që e bart atë:

Varianti I.

Që banorët e sotëm të Mirditës përfaqësojnë një shartim të banorëve vendas me pushtuesit dhe gjuha e tyre, gjithashtu, përfaqëson një shartim të gjuhës fillestare të banorëve vendas (autoktonë) dhe gjuhëve të pushtuesve (pra një përzierje të greqishtes, latinishtes, sllavishtes, turqishtes).

Varianti II.

Që banorët e sotëm të Mirditës përfaqësojnë një popullsi autoktone, praktikisht të pastër etnikisht dhe që flasin një gjuhë të tyre origjinale, të ashtuquajtur “barbare” nga fqinjët e tyre grekë.

ANALIZË

Që Mirdita mund të ketë përthithur grupe njerëzish nga jashtë krahinës së vet, pavarësisht etnisë, kjo nuk është një gjë e pamundur; por që kjo përthithje të jetë shoqëruar edhe me ndryshimin e gjuhës së vendasve nga të ardhurit kjo nuk shfaqet gjëkund dhe nuk e pretendon askush nga fqinjët, që deri dje i kanë quajtur shqiptarët “barbarë” dhe gjuhën shqipe gjuhë “barbare”, duke mohuar çdo lidhje me të. Është i padiskutueshëm fakti, që gjuha greke, italishtja, gjuha sllave (serbe, maqedone apo bullgare) apo turqishtja, që kanë rrethuar e rrethojnë shqipen, kanë qenë dhe janë gjuhë më të kultivuara se shqipja, dhe do të ishte jashtë llogjikës normale që çdonjëra prej tyre të degradohej nga popullsia që e bartte atë (në rastin e grupeve të përthithura nga popullsia vendase autoktone mirditore) deri në një ndryshim rrënjësor në formën e gjuhës shqipe, apo që popullsia vendase autoktone të përthithte një gjuhë të kultivuar nga grupet e ardhura dhe pastaj ta deformonte atë drejt degradimit gjuhësor për të krijuar një gjuhë të re, aspak të ngjashme me gjuhën origjinale.

Kështu që, mendimi im është se, në Mirditë banon një popullsi autoktone (mbase edhe me përthithje të jashtme) të paktën që nga shekulli i IV (katërt) p.e.s, që ka sjellë me vete deri në ditët tona një gjuhë origjinale autoktone po kaq të lashtë sa vetë ajo, gjuhën që sot ne e quajmë gjuha shqipe dhe të huajt e emërtojnë gjuha Albane.

N.q.s. kjo vlen për Mirditën, që ndodhet në zemër të shqipfolësisë, atëhere pyetja që shtrohet përpara studiuesve është kjo: çfarë e pengon studiuesin t’i japë karakter përgjithësues këtij mendimi për të gjithë zonën shqipfolëse?

Përgjigja ime do të ishte: Asgjë!

RIKTHIM NË ANALIZË:

Po më herët, çfarë ka ndodhur? Bëhet fjalë për periudhën para shek. IV p.e.s., të paktën deri në thellësitë e kohëve kur vjen e dokumentuar historikisht “Lufta e Trojës” e vitit 1194 - 1184 p.e.s.. Çfarë popullsie banonte në këto zona, çfarë gjuhe fliste, deri ku shtrihet?

Këtu duhen marrë në konsideratë disa fakte:

- a) pohimi i Homerit se lufta e Trojës është betejë ndërmjet fiseve të të njëjtit trung e që flisnin të njëjtën gjuhë.
- b) se Homeri bën fjalë për luftë në gjirin e “Pellazgëve”.
- c) se për Hekateusin dhe Herodotin popullsia paraGreke dhe paraHelene mendohej të ishte ajo që përmendte Homeri, “Pellazge”.
- d) se në kohën e Hekateusit dhe Herodotit Greqia nuk banohej vetëm nga greqishtfolës, por edhe nga populli, që ata e quanin pasardhëse të “Pellazgëve” të Homerit.
- e) se në kohën e Hekateusit dhe Herodotit popullsia, që ata e quanin pasardhëse të “Pellazgëve” të Homerit, fliste një gjuhë jo greke por “barbare”

N.q.s. biem dakord me mendimin mbizotërues të shumicës së studiuesve të mirënjohur, të cilët kanë pasur në qendër të punës së tyre studimore pikërisht zgjidhjen e kësaj enigme, se popullsia para Homerike e asaj pjese të Ballkanit, në të cilën shtrihet shteti i sotëm grek, si edhe e krahinave veriore në kufi me të, ku mendohej të ishte Dodona fillestare dhe që sot supozohet të identifikohet me Malin e Tomorrit në Berat, ka pasë emërtimin “Pellazg”, atëhere mendoj që edhe pyetja më sipër e ka marrë përgjigjen.

Erdhëm deri në pikën kur pranojmë se në kohën e Herodotit (shek. V p.e.s.), në zonën ku shtrihet shteti i sotëm Grek, kishte akoma grupe shoqërore, që identifikoheshin si “Pellazgë” dhe që flisnin një gjuhë të ndryshme nga gjuha e shkruar greke, e që grekët e quanin “barbare”.

Nga kjo periudhë e deri në pushtimin romak, në veri të Greqisë janë shfaqur dy shtete, që në periudhën paraRomake (Shek 4-3 p.e.s.) arritën një fuqi të konsiderueshme: Epirotët, që asokohe zinin toka që aktualisht ndodhen në veri të shtetit të sotëm grek dhe një pjesë të tokave që ndodhen në jug të shtetit të sotëm shqiptar dhe Ilirët në veri të tyre, që kapërcenin kufijtë veriorë dhe verilindorë të shtetit të sotëm shqiptar.

N.q.s. do të pranojmë që epirotët kanë qenë një shtet ndërmjetës ndërmjet grekëve dhe ilirëve, një përzierje popullsish me origjinë greke dhe pellazge, një përzierje popullsish që flisnin gjuhën greke por edhe atë “barbare” (pra, jo greke), pyetja e parë që të vjen në mend është: po Ilirët çfarë gjuhe flisnin?

N.q.s. i rikthehi analizës së bërë më sipër, sipas së cilës gjuha shqipe është vazhdimësi e gjuhës që ka pasë folur popullsia që ka pasë banuar në trojet ku sot shtrihen banorët shqipfolës në Ballkan, dhe që në shek. IV p.e.s e më pas shfaqet si pjesë e Ilirikumit të njohur nga romakët, n.q.s. kjo gjuhë në atë kohë cilësohej si “barbare” nga fqinjët grekë dhe më pas pushtuesit romakë, atëhere ja vlen të bëhet një hamendësim: që cilësimi nga ana e grekëve “gjuhë barbare” e gjuhës së folur nga epirotët dhe po ashtu cilësimi nga ana e grekëve dhe romakëve “gjuhë barbare” e gjuhës së folur nga ilirët, mbase është cilësim, që i vihet po të njëjtës gjuhë.

Dhe n.q.s. kjo gjuhë është po ajo që përmendet nga Homeri, Herodoti e të tjerë historianë të vjetër grekë, e që pranojnë pellazgët e Homerit si bartës të saj, atëhere natyrshëm bëhet lidhja:

N.q.s. “gjuha barbare” me të cilën historianët e lashtë grekë cilësojnë gjuhën e folur nga “Pellazgët”, dhe “gjuha barbare” me të cilën historianët e lashtë grekë dhe romakë cilësojnë gjuhën e folur nga epirotët dhe ilirët është e njëjta, atëhere rrjedhimisht edhe epirotët edhe ilirët kanë lidhje me trungun pellazgjik dhe gjuha “barbare” e folur prej tyre nuk është gjë tjetër, veçse gjuha shqipe e sotme.

Pra, hamendësimin e shtrirjes së popullsisë “Pellazge” nëpër

territorin e Greqisë dhe Shqipërisë mund ta nxjerrim vetëm pas hamendësimit se në kohët e lashta në këto zona flitej e njëjta gjuhë “barbare”, që praktikisht duke filluar nga periudha ilire identifikohet me gjuhën shqipe.

Duke ecur mbrapsht në kohë në emërtimin e banorëve që flisnin këtë gjuhë shqipe (“barbare”) do kishim:

SHQIPTARË – ARBËRORË - ILIRË - PELLAZGË

Me këtë hamendësim kemi ardhur deri në periudhën e “Luftës së Trojës” së vitit 1194 - 1184 p.e.s., për të cilën Homeri pohon se lufta e Trojës është betejë ndërmjet fiseve të të njëjtit trung e që flisnin të njëjtën gjuhë, për të cilën Homeri pohon se bëhet fjalë për luftë në gjirin e fiseve “Pellazge”.

Prej këtej mund të shkojmë diçka më në thellësi të kohës; bëhet fjalë për vitin 1296 p.e.s., kur “Me sa dihet, për të parën herë në burimet historike, Pellazgët përmenden në marrëveshjen e paqes nënshkruar në Kadesh në vitin 1296 p.e.s. midis mbretit fitimtar të Hititëve Nurëatallish dhe faraonit të Egjiptit Ramses II.” (K.Frashëri, Etnogjeneza e shqiptarëve, Fq. 58)

Nga kjo datë deri në vitin 2492 p.e.s. kur sipas legjendës kemi të bëjmë me fise të Belit (Mbretit, Zotit), gjë që do t'i jepte një përforcim idesë së prejardhjes së emrit “Pellazg” nga fjala e përngjitur Armene “Pelazg” (“Pelazg” = Fiset e Pelit = Fiset e Belit) kemi një hapësirë kohore prej afro 1100 vjet, e cila, duke marrë në konsideratë pjesëmarrjen në luftë të Pellazgëve përkrah Hittitëve kundër Egjiptianëve, fton në studimin e mëtejshëm të prejardhjes pellazgjike në hapësirat Anatolike.

Këtu e ndërpres këtë analizë, pasi vazhdimin e gjej jashtë mundësive të mia.

3

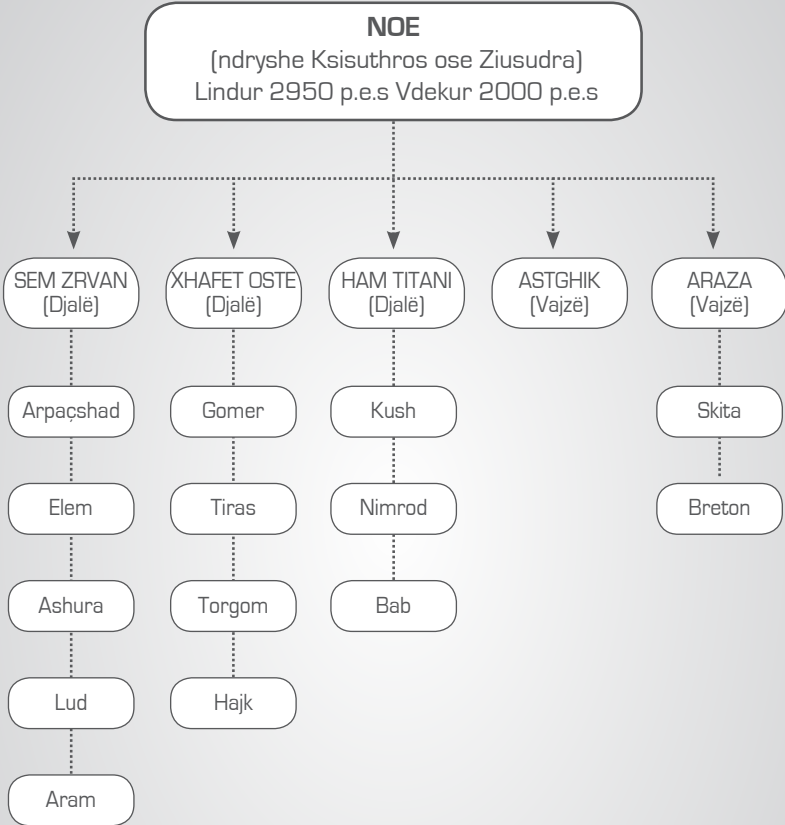
INTERPRETIMI SKEMATIK I PEMËS GJENALOGJIKE TË NOES

SIPAS LIBRIT
«HISTORIA E HAJKUT DHE BEL NIMRODIT»
ME AUTOR
GAREGIN NALBANDIAN

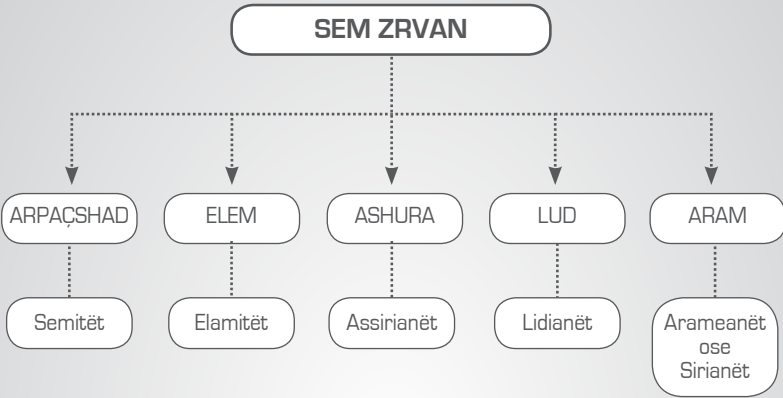
PËRMBAJTJA

1. Pema gjenealogjike e Noes 64
2. Fëmijët e Semit dhe fiset e prejardhura prej tyre 65
3. Pasardhësit e Japhetit dhe fiset e prejardhura prej tyre 66
4. Pema gjenealogjike e Torgomit 67
5. Pema gjenealogjike e Haykut dhe fiset e prejardhura prej tij... 68
6. Genealogical tree of Aramaneak 69
7. Pema gjenealogjike e Geghut dhe fiset e prejardhura prej tij... 70
8. Pema gjenealogjike e fisit Xhapetik 71

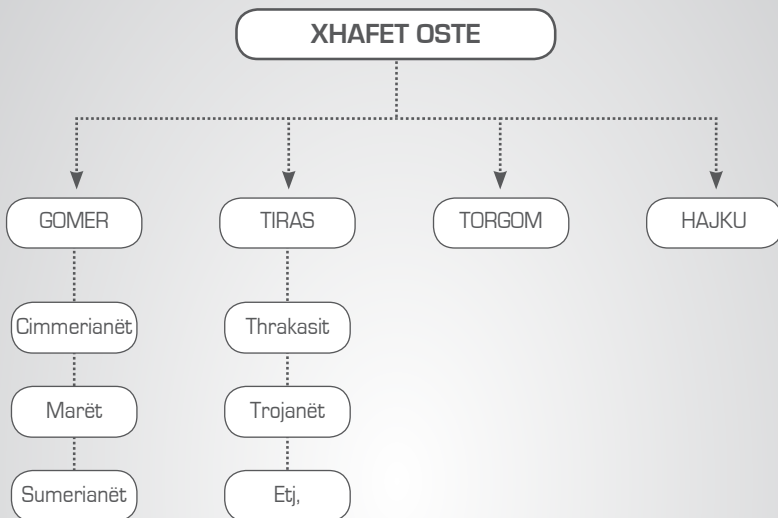
PEMA GJENEALOGJIKE E NOES

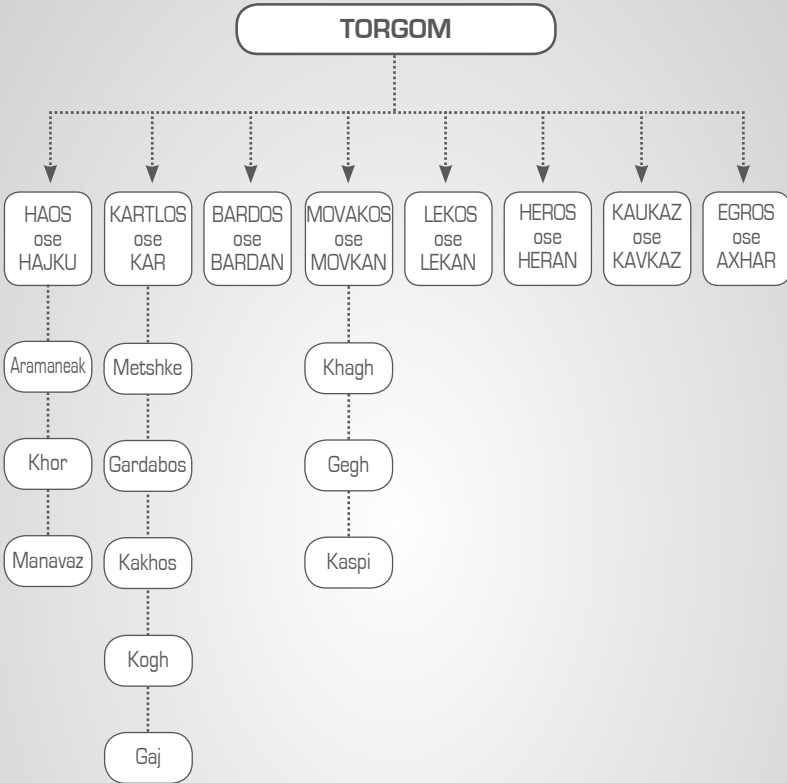
FËMIJËT E SEMIT dhe fiset e prejardhura prej tyre

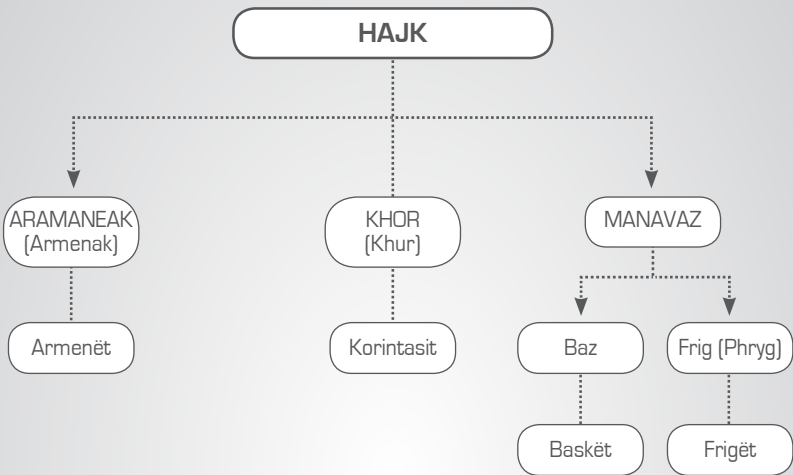
PASARDHËSIT E XHAFETIT dhe fiset e prejardhura prej tyre

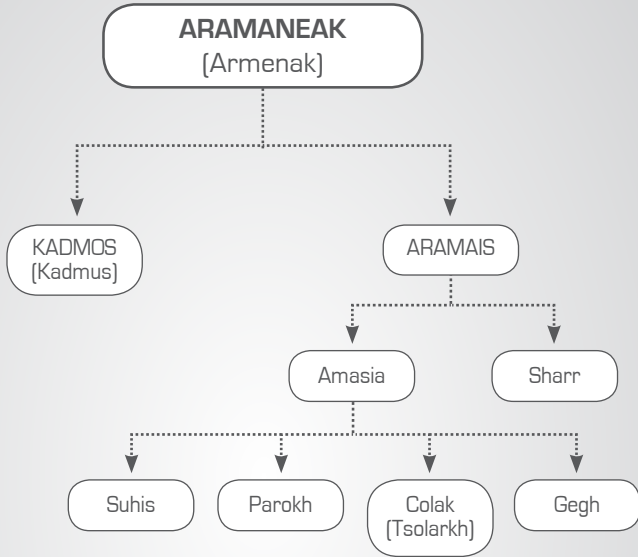
PEMA GJENEALOGJIKE E TORGOMIT

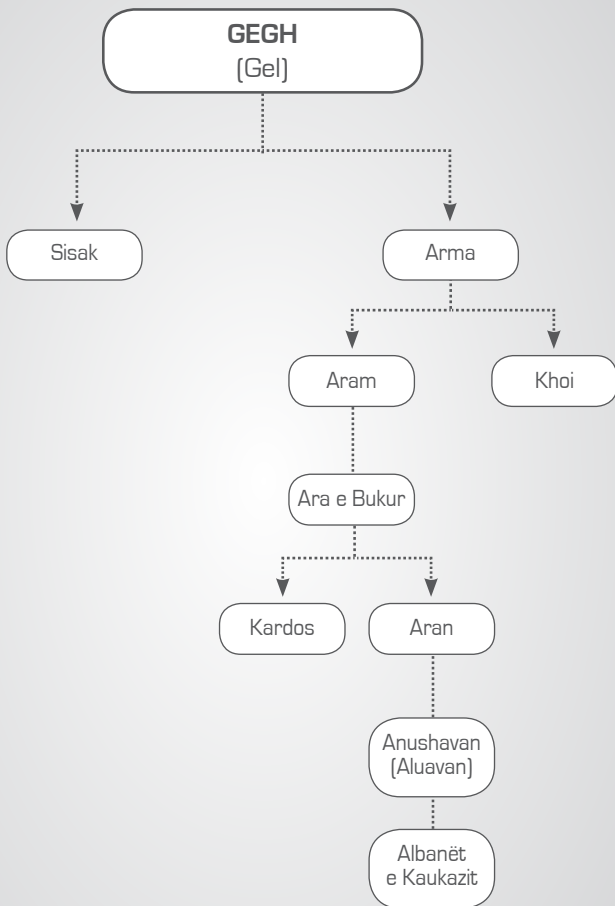
PEMA GJENEALOGJIKE E HAJKUT dhe fiset e prejardhura prej tyre

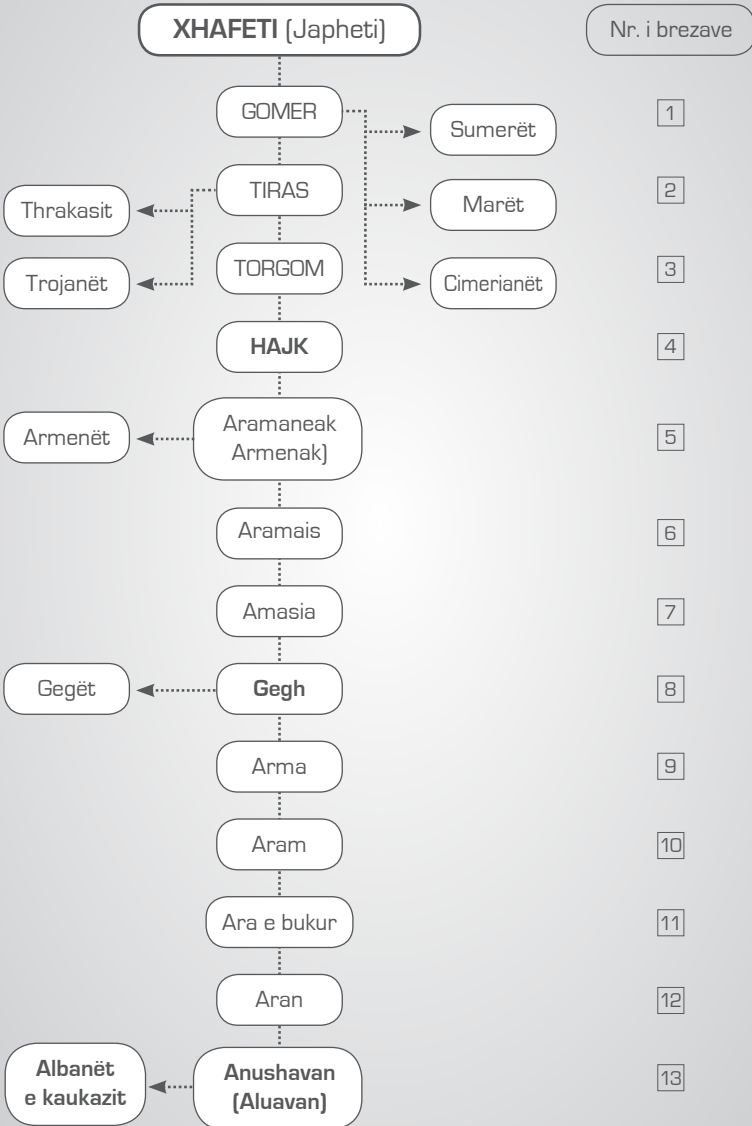
PEMA GJENEALOGJIKE E ARAMANEAKUT (Armenakut)

**PEMA GJENEALOGJIKE E GEGHUT (GELIT)
dhe fiset e prejardhura prej tij**

GJENEALOGJIA E FISIT XHAFETIK (JAPHETIK)

4

**INTERPRETIME
TË
EMRIT “ALBAN”**

PËRMBAJTJA

Renditja e Interpretimeve sipas Autorëve poshtëshënuar:

1. Jani Vreto: “Vepra të Zgjedhura” 77
2. Kristo Frashëri: “Etnogjeneza e shqiptarëve” 79
3. Kristo Frashëri: “Principata e Arbërisë”,
1190 – 1215, vështrim historik..... 82
4. Fallmerayer: “Elementi shqiptar në Greqi” 83
5. Sir Patrick Colquhoun & Vaso Pasha:
“Pellazgët. Pasardhësit e tyre të sotëm
dhe origjina pellazge e poemave të Homerit” 85
6. Aleksandër Mexsi: “Albania e Kaukazit dhe shqiptarët” 86
7. Muharrem Abazaj: “Kodi i gjuhës pellazgo - shqipe” 87
8. Elena Kocaqi: “Albanët” 89
9. Elena Kocaqi: “Roli Pellazgo – Ilir në formimin
e kombeve dhe gjuhëve europiane” 90
10. Moisi Kaghankatvac: “Historia e Albanëve të Kaukazit” 91
11. Garegin D. Nalbandian:
“Legjenda e Hajkut dhe Bel Nimrodit” 93
12. Kim Hahramanian:
“1500 - Vjetori i Kanunit të shkruar Armen” 95
13. Informacione (Nxjerrë nga WIKIPEDIA) 97
14. Berzh Piranjani: Interpretim 101

JANI VRETO

“VEPRA TË ZGJEDHURA”

Mbledhur dhe përgatitur nga Alfred Uçi

Shtypshkronja “8 Nëntori”, Tiranë, 1973

Ky qytet është Albanopolis-i i Ptolemeut ose Alvanon i bizantinëve, të cilët edhe krahinën e tërë e quanin me emrin Albanon, Arbanon, Arbanitian dhe Albanian. (Fq. 183)

Edhe ne e pranojmë se emri Albanoi dhe Albania, nuk njihet jo vetëm nga grekët e lashtë, por ai nuk njihet edhe sot as nga vetë shqiptarët. Të huajt i thërresin shqiptarët Alvanoi. Ai që s’e beson këtë, le të vijë e të thërresë me këtë emër një fëmijë, grua apo burrë, që nuk është shoqëruar ndonjëherë me të huaj; prej tyre asnjëri s’ka për ta kuptuar se cilin thërrasin. Në përgjithësi vehten tonë ne e quajmë shqyptarë ose shqiptarë dhe vendin, në të cilin banojmë, e quajmë Shqypëni ose Shqipëni, sipas dialektit të gegëve, dhe Shqypëri apo Shqipëri, sipas dialektit të toskëve. Po të thërresësh me këtë emër goftë edhe një foshnjë, kjo ka për të t’u përgjigjur.

Edhe emri Alvanos nuk është as fjalë greke e as fjalë shqipe; të huajtë i thërresin me këtë emër shqiptarët. Dhe, siç thonë ata që dinë gjuhë të huaja, kjo fjalë do të thotë malësor ose i bardhë. Nëqoftëse e quajtën për herë të parë albanë ata që flasin një gjuhë në të cilën kjo fjalë do të thotë malësor, kanë patur të drejtë dhe në këtë punë

s'ka patur ndonjë djallëzi, sepse vendi ku banojmë është në pjesën më të madhe malor. Edhe nëqoftëse e quajtën kështu ata që flasin një gjuhë, në të cilën kjo fjalë do të thotë i bardhë, përsëri kanë të drejtë, sepse vishemi në përgjithësi e prej kohësh të lashta me rroba të bardha. Ata që kanë dashur ta nxjerrin origjinën tonë nga emri Albanos (Albanoi) janë gabuar dhe gënjyer fort. (Fq. 188-189)

KRISTO FRASHËRI

“ETNOGJENEZA E SHQIPTARËVE”

Vështrim historik

Botimet M&B, Tiranë 2013

Përsa i përket ngjashmërisë së emrit gjeografik Albania e Kaukazit me atë të Ballkanit – nuk duhet detyrimisht të shpjegohet me përkatësinë e tyre në të njëjtën etni, sikur njeri grup u shkëput nga tjetri. Sipas N. Joklit dhe të tjerëve, rrënja *Alb* – e përbashkët në të dy emërtimet etnogjeografike i përket gjuhëve të popullsive të stërlashta para-Indoeuropiane, pra mesdhetare. Në atë gjuhë të stërlashtë kishte kuptimin “lartësi”, “mal i lartë”. Me këtë kuptim fjalën alb (mal i lartë) e kanë huazuar popullatat e mëvonshme Indoeuropiane, duke e shndrruar edhe në emërtim të përveçëm, si Alpet e Zvicrës, Alpet e Italisë, Alpet Dinarike, Alpet Shqiptare dhe mjaft toponimi të botës mesdhetare që kanë rrënjë në fjalën *Alb* dhe *Alp*. Për këtë arsye, teza e F. Tajanit mbeti hipotezë. Madje ajo u la pas dore dhe më vonë nuk u përfill nga askush. (fq. 43).

Tashmë dihet se pikënisje e këtij problemi është njoftimi që na jep gjeografi aleksandrin i Shek. II, Klaud Ptolemeu, i cili në veprën e vet “Gjeografia” përmend ndër të tjerë një fis Ilir me emrin *Albanoi*. Sipas koordinatave që ai jep (gjatësi gjeografike 46 gradë, gjerësi gjeografike 41 gradë e 5 minuta) fisi *Albanoi* (në shqip: *albanë*) banonte në

trevën midis Durrësit dhe Dibrës. Ptolemeu përmend pranë fisit të Albanëve edhe qytetin e tyre në trajtën greqishte Albanopolis (qyteti i Albanëve), gjëmatat e të cilit janë zbuluar në fshatin Zgërdhesh, në afërsitë perëndimore të kalasë së Krujës. (fq. 225)

Për historianë dhe gjuhëtarët që janë marrë me etnogjenezën e shqiptarëve, emri i albanëve pas Ptolemeut zhduket nga burimet e shkruara historike për nëntë shekuj me rradhë. Ai shfaqet në shek. XI në veprën e kronistit bizantin Mihal Attaliati, kur ai flet për ngjarjet që ndodhën në rrethinat e Durrësit në vitet 40 dhe 70 të atij shekulli (fq. 225).

Qysh në vitin 1894 filologu i shquar danez, Holger Pedersen, shfaq mendimin se në origjinë emri shqiptar duhet të ketë qenë me rrënjën arb dhe duhet të jetë kthyer nga shkrimtarët grekë në alb nën efektin e një asociacioni të errët me emrat gjeografikë të përngjashëm të kohës së lashtë. Është kryesisht fjala për emrin Alba të qytetit të Laciut italik dhe Albania (Αλβανία) të TransKaukazit të banuar nga popullatat Albanoi (Αλβανοί), të cilat përmenden në literaturën antike greke e latine qysh në shek. IV p.e.s. Për Sufflay-n në këtë asociacion ka ndikuar rrënjja paraindoeuropiane *Alb*, që ndeshet në gjeografinë e vjetër të Italisë dhe Kaukazit. (fq. 235)

Në lidhje me tezën e Holger Pedersenit se emri i lashtë i shqiptarëve duhet të ketë pasur rrënjën *arb* (arbanoi) dhe se vetë K. Ptolemeu e ka shndrruar në Albanoi (me rrënjën *alb*) nën ndikimin e emërimit tepër të njohur të banorëve antikë të Kaukazit albanoi, mbetet hëpërhë një supozim. Megjithatë, edhe nëse apelativi albanoi, që përdor K. Ptolemeu ka qenë i saktë, nuk përjashtohet mundësia që ai gjatë shekujve të jetë shndrruar në arbanitë (me rrënjën *arb*).

Shndrimi nga albanë në arbanitë mund të shpjegohet me fenomenin e përmendur pak të njohur që ka gjuha shqipe – shndrrimin në disa raste të “l” në “r”, ose e kundërta të “r” në “l”. Natyrisht, ky është një shpjegim i thjeshtëzuar. Nëse qëndron ose jo ky shpjegim, fjalën e fundit do ta thonë gjuhëtarët. Për ne ka

rëndësi konkluzioni që del nga ky debat: se në shek. XI dy emërtimet e ndryshme *albanoi* dhe *arbanitë*, që ndeshim tek M. Attaliati përfaqësojnë të njëjtën popullsi, me ndryshim se M. Attaliati me apelativin e parë (*albanoi*) i referohet trajtës së kaluar, kurse me të dytën, *arbanitë*, trajtës së kohës së vet. Që ato përfaqësojnë të njëjtën popullsi kemi si dëshmi kokëfortë se të dy këto trajta vazhduan të bashkëjetojnë deri në ditët tona, me ndryshim se trajta e parë me rrënjën *alb* përdoret nga të gjithë popujt e huaj në trajtat e njohura Albania, Albanien, etj., kurse trajta e dytë me rrënjën *arb* është përdorur në mënyrë të përgjithshme nga mbarë shqiptarët dhe nga fqinjët e tyre. (Fq. 237-238)

KRISTO FRASHËRI

“PRINCIPATA E ARBËRISË”

1190 – 1215, vështrim historik

Botimet M&B, Tiranë 2013

Principata mesjetare e arbërisë është formacioni i parë shtetëror shqiptar. Ajo shfaqet në burimet historike në fund të shek. XII, më saktë në vitin 1190. Principata e Arbërisë jetoi si shtet i lirë njëçerëkshekulli (1190 - 1215) (fq. 7)

J. PH. FALLMERAYER

“ELEMENTI SHQIPTAR NË GREQI”

Përktheu nga gjermanishtja: Nestor Nepravishta

Botimet “SARAÇI”, Shtypur në shtypshkronjën “Morava”
Tiranë, Nëntor 2003

Pothuajse njëkohësisht me pikëpamjen e paraqitur nga Tunmani dhe të mbrojtur nga Liku, ekzistonte dhe përpiquej të zinte vend, të afirmohej një mendim diametralisht i kundërt, i cili shpallte se *shqiptarët ishin një popull i përzier, (fillimisht) i afërm me bullgarët finë*. Sipas përkrahësve të kësaj pikëpamjeje, ky popull i përzier vetëm mbas shek. VII-të ka imigruar në Shqipërinë ilirike, duke ardhur nga Albania e Kaukazit nëpërmjet Rusisë së Jugut dhe Gadishullit të Krimesë. (Fq. 43)

Përdorimi i emrit Alb, Alp, Alba, Albion dhe Albania shtrihet në një varg pothuaj të pandërprerë nga bregu i detit Kaspik deri tek grykat më të skajshme të Kaledonisë dhe duket se është e pamundur të ketë një kuptim të ndryshëm nga ai i “vend malor” dhe “banor i malësive”. Sipas Arndtit, në keltishten e vjetër fjala *al, alb, alp* në të vërtetë ka qenë një emërtim i përgjithshëm për atë që ne e quajmë *mal*. Dhe meqë në gjuhën shqipe *schkep, schkip, schkipe* edhe sot ka kuptimin *shkëmb*, ka mundësi, që me hyrjen e rrokjes së prejardhur mashkullore “tar”, të ketë lindur emri vendës

i popullit Schipetar (shqiptar), gjë që pastaj duhej të përkthehej me “banor i një vendi shkëmbor”. (Fq. 83-84)

Shndrimi i *I* -së në *r* është një rregull gjuhësor i stërlashtë i latinishtes dhe i greqishtes. ... Vetë kronistët e Oborrit Bizantin në kohën kur filluan të përmendeshin për herë të parë shqiptarët aty nga fundi i shek. XI-të, kudo ku flasin për ta bëjnë fjalë vetëm për një krahinë, vend dhe një grykë mali *Arbanon*, si edhe për një fis luftarak të *Arbanitëve*. (Fq. 85)

Një lidhje të mundshme të stërlashtë të shqiptarëve (albanëve), arbanitëve dhe të Arbërisë në Ilirinë Europiane me ‘Αλβανοί dhe ‘Αρβιτες të Eskilit dhe Strabonit në Iran dhe në Kaukaz asnjëri nuk e kundërshton tek z. Nikokles. Vetëm se mënyrën se si e shikon ai tani për tani rrugën se si imigruan këta bartës të emrit në Europë, kështu siç kërkon ta paraqesë dr. Nikokles, do ta hedhim poshtë si arbitrare, shtrembëruese, të pabazuar dhe aventureske. (Fq. 90-91)

Është e qartë se edhe mendjemprehti Tunman i ka rënë në të kur thotë se bizantinët, të cilët i kanë njohur shqiptarët e mirëfilltë së pari në Albanopolisin e krahinës malore, ku përmenden si një popull baritor i pavarur dhe luftarak, më vonë do të kenë përdorur emrin e tyre për cilësimin e përgjithshëm të të gjithë malësorëve të tjerë të Ilirisë dhe të Epirit, meqë këta dhe banorët e Albanopolisit kishin të njëjtën gjuhë dhe të njëjtat zakone.

SIR PATRICK COLQUHOUN & VASO PASHA:

**“PELLAZGËT. PASARDHËSIT
E TYRE TË SOTËM
DHE ORIGJINA PELLAZGE
E POEMAVE TË HOMERIT”**

Botime Artini, Prishtinë, 2017

Në gjuhën Galike malësorët quhen Albanaich, kurse Kaledonianët quhen Albanian ose Forrester (njerëz të pyllit). (fq. 59)

ALEKSANDËR MEKSI

“ALBANIA E KAUKAZIT DHE SHQIPTARËT”

(Kopjuar nga botimi në “Univers” 11, Tiranë 2009)

*Është gjithashtu me interes e dhëna e Stefan Bizantinit, i cili thotë se ata janë arianoi, me sa duket termi fillestar duhet të ketë qenë aran, prej nga nën influencën e Armenishtes kemi *alvan-aluan* nga dhe rrjedh greqishtja *alvano*. “Çuditërisht” në të gjitha botimet e burimeve dhe studimet për rajonin, dhe në mënyrë të veçantë në ato për *Albanët* dhe *Albaninë e Kaukazit*, askush, d.m.th. as dhe një studiues, nuk merret dhe as nuk i ka shkuar në mendje që të gjejë lidhje ndërmjet tyre dhe Shqiptarëve, për arsyen e vetme sepse ato as që ekzistojnë.*

MUHARREM ABAZAJ

“KODI I GJUHËS PELLAZGO - SHQIPE”

EMAL, Tiranë 2011

6.3 Arbër/Arbëri

Dokumentimi më i hershëm i këtij emërtimi është bërë nga Ptolemeu i Aleksandrisë në shek. II-të të erës sonë, i cili e përmend atë si një fis Ilir që banonte diku në territorin e Durrësit. Ai e përmend këtë fis me emrin Albanoi dhe thotë se ata kanë edhe kryeqendrën e tyre Albanopolis. Ky dokumentim nga ana e Ptolemeut në shek. II të erës sonë nuk do të thotë se ky emërtim i përket kësaj periudhe; ai mund të ketë ekzistuar shumë kohë para se të jetë venë re nga Ptolemeu.

Për prejardhjen e këtij emërtimi janë shprehur mendime të ndryshme nga shumë studjues shqiptarë dhe të huaj. Një grup studjuesish, i përbërë nga gjuhëtarë shqiptarë dhe të huaj, ndër ta Çabej, Domi, Krahe, Majer, Sprache, e konsiderojnë të padiskutueshëm emërtimin e Ptolemeut “Albanoi” dhe janë të mendimit se fjala “Albanoi” është një fjalë e përbërë nga fjala e parme “Alb” dhe prapashtesa Ilire “ano”. Për këtë prapashtesë ata janë të mendimit se ajo mund të jetë një përzierje midis Ilirishtes dhe Latinishtes. Nga ana e Demirajt, tema “Alb” është konsideruar si jo e natyrës së gjuhës shqipe dhe këtë ai e trajton në trajtën “Arb”.

Duke mos qenë dakord me përfundimet e tyre për prejardhjen e këtij emërtimi, po shtjellojmë më poshtë pikëpamjen tonë :

Duke qenë se të gjitha fiset Ilire janë fise Pellazge, edhe emërtimi i përbashkët i tyre duhet të jetë bërë mbi bazën e kësaj gjuhe, të gjuhës Pellazgo – Shqipe. Por, si e kemi theksuar disa herë, këto emërtime kanë vetëm një mënyrë ndërtimi të vetme, e cila bëhet mbi bazën e një kompozimi disa fjalësh. Për rastin që po shqyrtojmë, Albanoi, duhet të bëjmë edhe një sqarim tjetër.

Edhe Ptolemeu, si shumë autorë të lashtësisë, nuk ka arritur të përputhë shqiptimin e kësaj fjale nga ana e vet banorëve vendas me mënyrën e paraqitjes grafike (me shkrim) në gjuhën e tij. Trajta Albanoi nuk është e saktë. Në vend të trajtës “Alban” duhej të përdorej trajta “Arban”, e cila është në natyrë të Pellazgo – Shqipes.

Emërtimi “Arban” është i ndërtuar mbi bazën e kompozimit : *Ar – ban*, ndërsa prapashtesa (oi) është shtesim i mëvonshëm, nuk hyn në emërtimin fillestar.

Pjesa e parë e togfjalëshit – *Ar* (arë) për ne tani është fare e qartë. Ajo ka kuptimin e tokës së punueshme, të arës. Ndërsa elementi i dytë i kompozimit, “ban” është kuptimi i foljes “bëj” por në trajtën e gegërishtes. Kuptimi i plotë i emërtimit Arban është shumë i kuptueshëm; *Arban = bën + arë*, njeri që ka si mjeshtëri të bërit e një pjese toke të çfarëdoshme, në tokë pjellore, njeri që është mjeshtër i punëve bujqësore, bujk. (fq. 123 – 124).

Nga ky emërtim i banorëve si *Arbër*, e mori emrin edhe krahina e tyre Arbana. Sot kemi një fshat pranë Tiranës me emrin Arbana, i cili përfshihet në atë territor ku kanë banuar *Arbanët* dhe ky emërtim nuk duhet të jetë i rastësishëm. (fq. 125).

Shtrohet problemi: pse ky emërtim “Arbër” u përgjithësua për të gjitha fiset e tjera ilire? (fq. 125).

ELENA KOCAQI

“ALBANËT”

Trojanët e kanë quajtur veten dardanë dhe albanë dhe kjo duket tek emrat që u vunë vendeve të reja ku u vendosën pas shpërnguljes së një pjese të popullsisë nga Troja. Kështu, Ene Dardanidi qytetin që themeloi në Itali e quajti Alba. Nipi i tij, Briti, pasi u vendos në Britani e quajti një pjesë të saj Albani,... Pra ka fakte që ata e mbanin veten për albanë dhe dardanë, emra që dalin tek dy fiset ilire të dardanëve dhe albanëve në antikitet. Por edhe sot të vetmit popuj që quhen albanë dhe dardanë janë shqiptarët.

Nuk është rastësi që populli shqiptar i sotëm quhet me emrin më të vjetër të Europës “Alban” me të cilin janë quajtur tërë popujt e Europës së vjetër. Kështu Britania është quajtur Albion dhe Skocia, Albani, fiset gjermane teutono – trojane janë quajtur nga Straboni me emrin Albane, në Itali trojanët ngritën qytet me emrin Alban, në Detin e Zi Skithët e quanin veten Alban, etj. (fq.11).

Emri “alban” sipas të gjitha burimeve historike dhe shkencore, do të thotë “i Bardhë”. Skithët që banonin në veri të Detit të Zi, të cilët ishin të së njëjtës racë me iliro-trojanët, thonë në kronikat e tyre se flokët tanë bjondë na vendosën emrin “Alban”. Në të gjithë fjalorët fjala “albino” do të thotë “njeri i bardhë”. Me një fjalë, emri Albanë me të cilin njihen shqiptarët e sotëm nga bota, ka kuptimin - *i bardhë*. (fq.12).

ELENA KOCAQI

“ROLI PELLAZGO – ILIR NË FORMIMIN E KOMBEVE DHE GJUHËVE EUROPIANE”

Shqiptarët quhen nga të huajt si Albanë dhe këtë emër duket se ata e lidhin me fisin e Albanëve që përmend gjeografi Ptoleme në shek. e II-të p.e.s.. Shqiptarët e kanë quajtur veten e tyre “arbën” pra që është e njëjta fjalë me “alban” dhe kjo do të thotë se ata e kanë mbajtur veten e tyre për “alban”. Kështu që është një emër i lidhur me etninë shqiptare.

Fjalët *Alban*, *Arban* dhe *Arian* kanë të njëjtin kuptim – *i bardhë*. Pra, shqiptarët ruajnë në emrin e tyre simbolin e racës së bardhë. (fq.101)

MOISI KAGHANKATVACI

“HISTORIA E ALBANËVE TË KAUKAZIT”

Kreu 4. Vagharshaku emëron një sundimtar mbi Albanët. (Fq. 18)

Këtu fillon qeverisja (historia) e Albanëve. Ne nuk mund të themi diçka përfundimtare në interes të lexuesve tanë rreth popullit që ka pasë populluar Malin e madh të Kaukazit nga krijimi i botës deri në shfaqjen e Vagharshakut, mbretit të Armenisë. *Me vendosjen e sundimit të tij mbi veriorët, ai bashkoi rreth tij tributë e huaja të egra që banonin në rrafshinat veriore dhe ato që ndodheshin në rrëzë të maleve të Kaukazit, si edhe në lëndinat dhe luginat jugore që shërbenin si porta hyrje për në rrafshinat veriore,* dhe i urdhëroi ato të ndalonin plaçkitjet dhe vrasjet dhe të pagonin tribute për mbretin. Ai vendosi mbi ta qeveritarë dhe prefektë, shefi i të cilëve, me urdhër të Vagharshakut, ishte njëfarë Aran, nga familja Sisakan, pasardhës të Xhafetit, i cili mori rrafshinat dhe malet e Albanisë duke filluar nga lumi Arakses deri në fortesën Hnarakert. Dhe ata e quajtën vendin *Aluank (Aghvank)* për shkak të rrugëve nëpër të cilat mund të udhëtohej lehtësisht, pasi e quanin atë *Alu (i ëmbël)* për shkak të ambientit mirëdashës (mikpritës). Dhe prej pasardhësve të tyre, ata thonë, që Vagharshaku - Parthi (pasi e konsideronin të prejardhur nga Parthët), emëroi shumë qeveritarë, njerëz të famshëm dhe me vlera; dhe prej djalit të tij,

thonë ata, rrodhën banorët e principatave të Utikut, Gardmanit, (Kovdkut dhe Gargarkut).

Deri më këtu tashmë kemi paraqitur gjenealogjitë (e ndryshme).

Kreu 5. Pjelloria dhe bollëku në krahinat e Albanisë, dhe në gjithçka që ajo përmbante për nevojat e njeriut. (Fq. 18 – 19)

E vendosur ndërmjet maleve të larta të Kaukazit, toka e Albanisë është e mrekullueshme dhe tërheqëse, me shumë avantazhe natyrale. Lumi i madh Kur rrjedh ëmbël nëpër të, duke sjellë me bollëk peshk të madh e të vogël, dhe duke e përfunduar udhëtimin e tij në Detin Kaspik. Në rrafshinat, që ndodhen rreth e rrotull tij, gjendet me shumicë drithë dhe verë, naftë dhe kripë, mëndafsh dhe pambuk, dhe një numër i pafund pemësh ulliri. Në malet është gjetur ar, argjend, bakër dhe okër (temjan i verdhë). Përsa i përket kafshëve të egra, atje gjenden luanë, leopardë, pantera, dhe gomerë të egjër, ndërsa përsa i përket zogjve, mund të përmendim shqiponjën, skifterin, etj. Dhe si kryeqytet, Albania ka qytetin e madh të Partavit.

Kreu 6. Të dhëna mbi mënyrën se si Zoti u shfaq tek ne lindorët. (Fq. 19)

GAREGIN D. NALBANDIAN

“LEGJENDA E HAJKUT DHE BEL NIMRODIT”

Aran, që nënkupton Ara, gjithashtu, është quajtur Aream Ara nga Moisi Korenaci. Arani është një prej djemve të Aras së Bukur; ai u martua me një pasardhëse të Sisakut dhe pati si trashëgimtar Anushavanin.

Anushavan në gjuhën Armene ose Aluavan në gjuhët Hurro-Urartiane ishte djali i Aranit. Nga Arani dhe Aluavani rrjedhin fisnikët e Arranit dhe vendi mori emrin *Aluank* ose *Alvank*, që njihet gjithashtu si *Albania*, një mbretëri në veri të Arranit. Kjo sipërfaqe ishte pjesë e Armenisë deri sa u pushtua prej Persianëve, dhe mori emrin Arran-Albania, dhe populli i Alvankut mori emrin populli Alban... Arran-Albania përfshinte tokat e Bardos, Lekanit dhe Movkanit. *Shekuj më vonë, Armenia dhe Albania u pushtuan prej Romakëve, dhe shumë Armenë dhe Albanë u lëvizën në drejtim të Gadishullit Ballkanik dhe pjesëve të tjera të Europës prej Romakëve dhe Greko-Bizantinëve.* (Fq. 148)

Bardos në Greqisht dhe Bard ose Bardan në gjuhën Ariane ishte djali i tretë i Torgomit. Ai mori gjysmën e asaj që kishte mbetur nga tokat e Torgomit pas ndarjes së pjesëve për trashëgimitë e vëllezërve të tij më të mëdhenj. Tokat e Bardosit ishin tokat në lindje të Malit Artaz deri në Lumin Kura (Lumi Kura gjithashtu

quhej edhe Qiura Taikh në gjuhët Urartiane dhe Ariane) dhe nga Lumi Kura deri në Malin Savalan ose Sabaghan. Qyteti i banimit të Bardosit quhej Barda; megjithatë, Vardasheni bashkë me vendbanime dhe qytete të tjera e morën emrin po ashtu nga Bardi. Bardosi themeloi një qytet në perëndim të bregut të Lumit Kur dhe e quajti atë Barda. (Fq. 151)

KIM HAHRAMANIAN

“1500 – VJETORI I KANUNIT TË SHKRUAR ARMEN”

..., në vitin 428 pas Krishtit, Mbretëria Armene tashmë ndodhej e shkatërruar. Ajo u reformua dhe u shndërrua në një Marz (Krahinë periferike); dhe me qëllim që të siguronte sa më lehtë qeverisjen e kësaj njësie të re administrative, Persianët eliminuan të gjitha rrugët e mundshme të rivendosjes së pavarësisë dhe shkëputën prej saj krahinat lindore – Arcah dhe Utik, të cilat gjithnjë ishin quajtur si “Pjesa Lindore” ose “Bota Lindore”. Këto të fundit ju aneksuan fiseve Albane, që në atë kohë qeveriseshin nga Persia, dhe që zinin një hapësirë që fillonte nga lumi Kura deri në vargmalet Kaukaziane, duke krijuar kështu një tjetër provincë të quajtur Ahvank (të njohur ndryshe si Albania e Kaukazit ose Alvania). (Fq. 5)

Bile edhe historianët Grekë dhe Romakë të kohës së vjetër kanë shkruajtur se Armenia ndahej prej fiseve Albane nga lumi Kura. Në përpjekje për të rishikuar këto burime informacioni, i ashtuquajturi themelues i disiplinës historike të Azerbaixhanit, Abass-Kuli-Aga Bakikanov ka shkruajtur: “Kufiri Armen shtrihet përgjatë bregut të djathtë të lumit Kura deri në pikën ku lumi Araks fillon rrjedhën” (Gjylistan-Iram, Baku, 1926, c,8).

Zonat në veri të lumit Kura ishin të populluara nga një duzinë fisesh të vogla, dhe përgjithësisht nga historianët e vjetër ishin të

njohura si “Albania”, që do të thotë “vendi i maleve”. Ja vlen të përmendim këtu që këto vende kanë këtë emër akoma edhe sot , pasi “Dagestan” në gjuhën e vendit përkthehet si “Vendi i Maleve”. Sot, këto vende banohen prej shumë grupeve të ndryshme etnike, ashtu siç ka qenë edhe në të kaluarën. (Fq. 6)

INFORMACIONE (NXJERRË NGA WIKIPEDIA)

A) WIKIPEDIA PËR “ALBANIA E KAUKAZIT”

Albania e Kaukazit është një eksonim (*eksonim - emërtimi që përdorin të huajt për një vend të caktuar*) modern për një vend të lashtë në Kaukazin lindor, në territorin e republikës së sotme të Azerbajxhanit (ku ishin të vendosura të dy kryeqytetet e saj) dhe të Dagestanit jugor. Endonimi (*endonim - emërtimi që përdorin vendasit për vendin e tyre*) i tij është i panjohur. Emri Albania rrjedh nga emri i lashtë Grek Ἀλβανία dhe ai Latin Albania. Prefiksi “Kaukazian” përdoret thjesht për të shmangur ngatërresën me Albaninë moderne të Ballkanit (*bëhet fjalë për Shqipërinë; Shënim BP*), e cila nuk ka lidhje të njohura gjeografike apo historike me Albaninë Kaukaziane.

Aghuank (Sipas Armenishtes së Vjetër: Աղուանք Ałuank ‘; sipas Armenishtes Moderne: Աղվանք - Ağvank ‘) është emri Armen për Albaninë Kaukaziane. Autorët Armenë përmendin se emri rrjedh nga fjala “ału” (“աղու” -) (*transkriptimi në Shqip – aghu: Shënim BP*) që do të thotë miqësor (dashamirës) në gjuhën Armene. Termi Aghuank është polysemik dhe është përdorur në burimet Armene, gjithashtu, për të treguar rajonin midis lumenjve Kur dhe Araks si pjesë e Armenisë. Në rastin e fundit ajo nganjëherë përdoret në formën “Aghuanku Armen” ose “Haj-Aghuank”

(*Armenët e quajnë veten e tyre "Haj": Shënim BP*)

Historiani Armeni i kësaj krahine, Moisi Kaghankatvatci, i cili la të vetmen histori të shkruajtur pak a shumë të plotë rreth krahinës, shpjegon emrin *Aghvank* si i prejardhur nga fjala *Afu* (që në gjuhën Armene do të thotë - i ëmbël, i butë, miqësor), e cila, thotë ai, ishte nofka e guvernatorit të parë të Albanisë Kaukaziane, Arranit, dhe i referohej personalitetit të tij të butë. Moisi Kaghankatvatci dhe burime të tjera të lashta shpjegojnë *Arranin* ose *Arhanin* si emrin e themeluesit legjendar të Albanisë Kaukaziane (*Aghvan*) ose edhe të fisit iranian të njohur si *Alanët* (*Alan*), i cili në disa versione paraqitet si bir i djalit të Noes, Xhafetit.

James Darmesteter, përkthyes i *Avesta-s*, e krahasoi *Arranin* me *Airiana Vego*, të cilin ai e konsideroi të ketë qenë në krahinën e *Araxes-Ararat*, megjithëse teoritë moderne tentojnë ta vendosin këtë në lindje të Iranit.

Partët (Parthët) përdornin për krahinën emrin *Ardhan* (*Në Persinë e Mesjetës: Arran*). Në Arabisht ishte *ar-Rān*. Në gjuhën Gjeorgjiane, ajo njihet si *რანო - Rani*. Në Greqishten e lashtë, ajo ishte *Ἀλβανία - Albanía*. Se si e quanin atë banorët e saj, kjo është e panjohur (nuk dihet).

Kryeqyteti i mbretërisë gjatë antikitetit ishte Qabala (Kabala, Kapalak).

Burimet klasike janë unanime në përcaktimin e lumit Kura (Cyros) si vija e kufirit midis Armenisë dhe Albanisë pas pushtimit të territoreve në bregun e djathtë të lumit Kura nga Armenët në shekullin e 2 p.e.s.

Fillimisht, të paktën disa nga Albanët Kaukazanë ndoshta flisnin gjuhën Lezgike, të afërt me atë të atyre që gjenden në Dagestanin e sotëm; gjithsesi, mendohet se mund të jenë folur deri në 26 gjuhë të ndryshme në Albaninë Kaukaziane.

Pas kristianizimit të Albanëve të Kaukazit në shekullin e 4-të, pjesë të popullsisë u asimiluan nga Armenët (të cilët dominonin

në provincat Arcakh dhe Utik, që ishin më parë të shkëputura nga Mbretëria e Armenisë) dhe nga Gjeorgjianët (në veri), ndërsa pjesët lindore të Albanisë Kaukaziane u islamizuan dhe u asimiluan nga popujt Iranianë dhe më pas nga ata Turq (Azerbajxhani modern).

Mbetje të vogla të këtij grupi vazhdojnë të ekzistojnë në mënyrë të pavarur dhe njihen si populli Udi.

Sipas historianëve Armenë mesjetarë Moisi Khorenaci, Moisi Kaghankatvaci dhe Koriun, alfabeti i Albanëve të Kaukazit u krijua nga murgu, teologu dhe përkthyesi Armen, Mesrob Mashtots, i cili gjithashtu ishte ngarkuar me detyrën e krijimit të alfabetit Armen. Ky alfabet u përdor për të shkruar gjuhën Udi, e cila ndoshta ishte gjuha kryesore e Albanëve të Kaukazit.

Një alfabet i Albanëve të Kaukazit, me pesëdhjetë e dy germa që ruajnë ngjashmëri me karakteret Gjeorgjiane, Etiopiane dhe Armene, ka arritur të mbijetojë nëpërmjet disa pak mbishkrimeve dhe një dorëshkrimi Armen që datonte nga shekulli i 15-të.

B) SHËN BARTOLOMEU (NXJERRË NGA WIKIPEDIA)

Lindur në Judea, Shekulli i Irë i erës sonë.

Vdekur në Albanopolis, Armeni, Shekulli Irë i erës sonë.

Së bashku me mikun e tij Xhud Tadeus (Jude Thaddeus), Bartolomeu ka reputacionin e njeriut, që solli Krishterimin në Armeni në shek. Irë të erës sonë. Kjo është arsyeja, që të dy këta shenjtorë konsiderohen “Shënjtoret Mbrojtës” të Kishës Apostolike Armene.

Thuhet se ai është martirizuar në *Albanopolis, në Armeni*. Sipas një historie, atë e kanë dënuar me prerje koke, ndërsa sipas një historie tjetër, që gëzon më tepër popullaritet, thuhet se ai është vrarë duke u rrjepur i gjallë dhe më pas i kryqëzuar me kokë poshtë. Thuhet që ishte pikërisht ai, që e konvertoi në të krishterë Polimius-in,

mbretin e Armenisë. Më pas, vëllai i Polimius-it, Astiexhi (Astyages), kur erdhi në fuqi, urdhëroi ekzekutimin e Bartolomeut.

Manastiri i Shën Bartolomeut është një manastir i famshëm Armen i ndërtuar në shek. e 13^{të} të erës sonë në vendin e martirizimit të Apostullit Bartolomeu, në krahinën Vaspurakanit të ish Armenisë së Madhe (krahina e Vaspurakanit sot ndodhet brenda kufijve të Turqisë, në pjesën jug-lindore të saj).

BERZH PIRANJANI

INTERPRETIM

Kur përpiqesh të trajtosh temën e prejardhjes së emrit Alban, dalin përpara teje një sërë pikëpyetjesh:

1. Kur del për herë të parë në skenën e historisë emri “Alban”, në ç’formë dhe nga goja e kujt? Kujt populli i mbivihet?
2. Po njëlloj: Kur del në skenën e historisë Ballkanike emri “Alban”, në ç’formë dhe nga goja e kujt? Kujt populli i mbivihet?
3. Përse Romakët apo ajo pjesë e banorëve të Greqisë për të cilët pretendojmë që janë me origjinë Pellazge, pra të të njëjtit grupim me Ilirët apo Shqiptarët e sotëm, do të duhej që t’i emërtonin vëllezërit apo farefisin e tyre (Albanët e Ballkanit), me emrin “Të Bardhët”, kur ata vetë ishin të bardhë dhe i përkisnin po asaj race?
4. Si argumentohet emërtimi “Alban” për “Albanët e Kaukazit” nga Grekët dhe Romakët me kuptimin “banor i malësive”, kur pjesa më e madhe e territorit të quajtur “Albania e Kaukazit”, pra, zona që shtrihet në të majtë të lumit Kura, praktikisht është zonë fushore?
5. Si u shndrrua emri “Alban” në “Arban”, apo emri “Alvan” në “Arvan”?
6. A ka ndonjë lidhje emri “Aghvank” i përdorur nga Armenët për “Albanët e Kaukazit” dhe emërtimi “Alban”, “Arban”, “Alvan”, “Arvan” i përdorur nga Romakët dhe Grekët për “Albanët” e Kaukazit dhe të Ballkanit?

Këto dhe një sërë pikëpyetjesh të tjera, që dalin gjatë rrugës për ndriçimin e origjinës dhe kuptimit të emrit “Alban”, do të përpiqemi t’i trajtojmë në vazhdim:

DUKE KRIJUAR NJË HISTORI PËR SHFAQJEN E EMRIT “ALBAN” NË KAUKAZ DHE BALLKAN

Duke u mbështetur në shkrimet sa më sipër, dalin në pah e të padiskutueshme dy pohime:

Pohimi 1.

Që për herë të parë, në skenën Ballkanike, emërtimin “Albanoi” e hasim tek - “njoftimi që na jep gjeografi aleksandrin i shek. II, Klaud Ptolemeu, i cili në veprën e vet “Gjeografia” përmend ndër të tjerë një fis Ilir me emrin Albanoi.” (K.Frashëri, Etnogjeneza e shqiptarëve, Fq. 225). Më poshtë, po aty K. Frashëri vazhdon:

“Sipas koordinatave, që ai jep (gjatësi gjeografike 46 gradë, gjerësi gjeografike 41 gradë e 5 minuta), fisi Albanoi (në shqip : albanë) banonte në trevën midis Durrësit dhe Dibrës. Ptolemeu përmend pranë fisit të Albanëve edhe qytetin e tyre në trajtën greqishte Albanopolis (qyteti i Albanëve), gjermadhat e të cilit janë zbuluar në fshatin Zgërdhesh, në afërsitë perëndimore të kalasë së Krujës. (fq. 225)

Për historianë dhe gjuhëtarët që janë marrë me etnogjenezën e shqiptarëve, emri i albanëve pas Ptolemeut zhduket nga burimet e shkruara historike për nëntë shekuj me rradhë. Ai shfaqet në shek. XI në veprën e kronistit bizantin Mihal Attaliati, kur ai flet për ngjarjet që ndodhën në rrethinat e Durrësit në vitet 40 dhe 70 të atij shekulli (fq. 225).”

Po sipas këtij autori (Kristo Frashëri: “Principata e Arbërisë”, 1190 –1215, vështrim historik) kemi:

“Principata mesjetare e arbërisë është formacioni i parë shtetëror shqiptar. Ajo shfaqet në burimet historike në fund të shek. XII, më saktë në vitin 1190. Principata e Arbërisë jetoi si shtet i lirë njëçerekshekulli (1190 - 1215) (fq. 7)”

Them pohime të padiskutueshme, sepse janë dy fakte të pranuar botërisht nga të gjithë studiuesit e këtij problemi. Pra, shfaqet në trajtën “Albanoi” në periudhën e pushtimit romak të kësaj treve, kur si gjuhë zyrtare e perandorisë ishte gjuha romake (latinishtja) dhe shfaqet “Principata e Arbërisë” në periudhën Bizantine, kur si gjuhë zyrtare e perandorisë ishte bërë gjuha greke. Interesant, është fakti që për qytetin e tyre, Ptolemeu shprehet në trajtën greqishte “Albanopolis”.

Pohimi 2.

Në legjendat Armene dhe në historinë moderne shkencore të shtetit Armen, kur bëhet fjalë për kohët e lashta, si shtet fqinj kufitar i tij në anën verilindore përmendet shteti i Albanisë. Si kufi ndarës ndërmjet tyre përmendet lumi Kura, ndërsa në anën lindore shteti i Albanisë shtrihej deri në detin Kaspik.

Ja ç’thotë legjenda për të:

“Nga Arani dhe Aluavani rrjedhin fisnikët e Arranit dhe vendi mori emrin Aluank ose Alvank, që njihet gjithashtu si Albania, një mbretëri në veri të Arranit. Kjo sipërfaqe ishte pjesë e Armenisë deri sa u pushtua prej Persianëve, dhe mori emrin Arran-Albania, dhe populli i Alvankut mori emrin populli Alban. (G. D. Nalbandian: “Legjenda e Hajkut dhe Bel Nimrodit”, Fq. 148)

Ja ç’thotë Moisi Kaghankatvaci tek: “Historia e Albanëve të Kaukazit” për ta:

Vagharshaku emëron një sundimtar mbi Albanët. (Fq. 18)

...

Dhe ata e quajtën vendin Aluank (Aghvank) për shkak të rrugëve nëpër të cilat mund të udhëtohej lehtësisht, pasi e quanin atë Alu (i ëmbël) për shkak të ambientit mirëdashës (mikpritës).

Në librin “Historia e Armenisë” me autor Artak Movsisjan shkruhet: “Sovraniteti i Mediave ra në mesin e shek. të 6^{të} para Krishtit, kur djali i Jervantit të I^{të}, Tigran Jervantani, duke u bashkuar me mbretin e Persisë, me Kirin e Madh, u ngrit në kryengritje kundër Medias. Ortaku kryesor i Kirit të Madh në këtë kryengritje ishte Tigrani, sundimi i të cilit, përveç se mbi gjithë Armeninë, shtrihej gjithashtu edhe mbi Kapadokinë, Gjeorgjinë dhe Albanët (bëhet fjalë për Albanët e Kaukazit – *Shënim B.P.*). (Fq. 40)

Duke kërkuar në Wikipedia nën titullin “Albania e Kaukazit” ndeshesh me këtë shkrim:

“Sipas Strabonit, Albanët ishin një grup prej 26 fisesh që jetonin në veri të lumit Kura dhe secili prej tyre kishte mbretin dhe gjuhën e vet. Diku para shekullit të I^{të} para Krishtit ata u bashkuan në një shtet dhe drejtoheshin nga një mbret.”

“Pas kristianizimit të Albanëve të Kaukazit në shekullin e 4^{të}, pjesë të popullsisë u asimiluan nga Armenët (të cilët dominonin në provincat Arcakh dhe Utik, që ishin më parë të shkëputura nga Mbretëria e Armenisë) dhe nga Gjeorgjianët (në veri), ndërsa pjesët lindore të Albanisë Kaukaziane u islamizuan dhe u asimiluan nga popujt Iranianë dhe më pas nga ata Turq (Azerbajxhani modern).

Mbetje të vogla të këtij grupi vazhdojnë të ekzistojnë në mënyrë të pavarur dhe njihen si populli Udi.”

Përsëri sipas Moisi Kaghankatvacit tek: “Historia e Albanëve të Kaukazit” hasim:

“Në mbyllje të vitit të 300^{të} të epokës Armene (28.4.851-26.4.852), princat e krishterë të Armenisë dhe Albanisë paguanin çmimin e mëkateve të tyre, sepse në këtë vit ata u morën robër, dhe të lidhur në pranga nga Arabët u larguan nga shtëpitë e tyre dhe u dërguan kundër vullnetit të tyre në Bagdad.” (Fq. 250)

Po sipas M. Kaghankatvacit, tek “Kreu 23, fq. 257”, kur flet për “Emrat e patriarkëve të Albanisë dhe veprat e tyre”, në fund të listës kemi:

...

Imzot Gagik, katërmëdhjetë vjet, nga peshkopata e Gardmanit. Viti i tij i katërt i qëndrimit në fron korrespondon me vitin e 400^{të} të epokës Armene (3.4.951- 1.4.952).

Imzot David, shtatë vjet, nga peshkopata e Kapalakut.

Imzot David, gjashtë vjet. Ai u shenjtërua nga Anania, Katolikos i Armenisë.

Imzot Petros, tetëmbëdhjetë vjet, nga peshkopata e Gardmanit.

Imzot Moisi, gjashtë vjet nga paria e manastirit të Parisos.

Nisur nga sa më sipër del se si patriark i fundit i Albanisë së Kaukazit përmendet Imzot Moisi, i cili duket ka qenë në detyrë deri në vitin 999 - 1000. Pas kësaj date Peshkopata e Albanisë dhe vetë Principata e Albanisë nuk duket të përmenden më si lojtarë të historisë së asaj zone. Nën sundimin e ashpër afro 200 vjeçar të Arabëve dhe më pas nën presionin e fortë të dyndjeve turke, popullsia vendase u detyrua të shpërngulet ose të pranojë mbijetesën në kushte sundimi, duke pranuar njëkohësisht edhe kalimin në besimin e pushtuesit.

ANALIZË

Çasti 1

Nga përmbajtja e shkrimeve që ndodhen në Pohimin 1 dhe 2 mund të nxjerrim:

1. Alban - si emër fillimisht shfaqet në Kaukaz dhe më pas në Ballkan.
2. Albanët e Kaukazit, sipas shkrimeve sipërpërmendur shfaqen rreth shek. 6^{të} p.e.s. dhe në formën e shumësit “Albanët” dhe jo në numrin njëjës e në formën e një shteti të formësuar “Albania”

siç përmendet Gjeorgjia dhe Kapadokia dhe zhduken nga skena e historisë nga fundi i shek. 10te pas Krishtit (rreth viteve 1000 pas Krishtit). (*Shënim B.P.*: E trajtuar “Albanët” lë të kuptosh se bëhet fjalë për emërtimin e banorëve apo fiseve që e popullojnë atë jo në formën e një shteti të organizuar).

3. Albania e Kaukazit shfaqet në formën e një shteti të formësuar si shtet vasal në kohën e Tigranit të Madh (Perandori i Armenisë, 140 – 55 p.e.s.) dhe po kështu trajtohet më pas në përballje me Romakët, Bizantin, Arabët, Turqit deri në asgjësimin përfundimtar si shtet.
4. Albania e Ballkanit (Shqipëria sot) shfaqet rreth shek. 2te pas Krishtit në formën e një fisi ilir të emërtuar “Albanoi”, për t’u zhdukur dhe rishfaqur përsëri në po ato krahina në vitet 1190, tashmë në formën “Arbëria”.
5. Në Ballkan termi “Albanoi” shfaqet në periudhën e pushtimeve Romake kur në perandorinë Romake gjuhë zyrtare ishte latinishtja, ndërsa termi “Arbër” shfaqet në periudhën Bizantine kur gjuhë zyrtare e Perandorisë Bizantine ishte gjuha greke.

Çasti 2

Nga përmbajtja e shkrimeve që ndodhen në Pohimin 1 dhe 2 mund të nxjerrim, gjithashtu:

Ky emër fillimisht shfaqet si eksonim në formën *Աղբաւի* - *Աղվաւի* (Aghvank, Ahvank, Arvank, Alvank), të përdorur nga Armenët për popullsinë kufitare me të, që banonte në bregun e majtë të lumit Kura e që shtrihej deri në detin Kaspik në lindje.

Tek libri “Historia e Albanëve të Kaukazit” i Moisi Kaghankatvacit hasim shpesh rastin kur Albanët, duke folur për veten e tyre, përmendin dyfjalëshin “Ne Lindorët”, në vend që të thonë “Ne Albanët”.

Më pas këtë emër e shohim të shfaqet në forma të ndryshme, siç e kemi paraqitur më sipër: Kjo për faktin se germa Armene “*η*” është një

bashkëtingëllore guturale e zëshme e ngjashme në shqiptim me tingullin uvular “r”, që përdorin francezët parizienë. Sipas gjuhëve dhe vendeve të ndryshme ajo mund të transkribohet “gh”, “g”, “h”, “r”, “l”. Prandaj kemi edhe *Աղոււն - Աղվաւն* (Aghvank, Ahvank, Arvank, Alvank).

N.q.s. interpretimit të mësipërm i shtojmë edhe faktin që “Shndrrimi i *l* -së në *r* është një rregull gjuhësor i stërlashtë i latinishtes dhe i greqishtes” të përmendur nga J. Ph. Fallmerayer: “Elementi shqiptar në Greqi, Fq. 85”, atëhere mund të kuptohet fare mirë evoluimi në gjuhët europiane i emrit Arvank – Alvank të përdorur nga Armenët.

Shënim B.P: Duke folur për alfabetin Etrusk, Zacharie Mayani shpjegon :

P - ja e tyre shprehej p, b, bh.

Shënim B.P: Një gjë të ngjashme mund të themi për përdorimin e germës “p” dhe “b” nga dy dialektet e gjuhës Armene”, e cila kur shkruhet “p” nga Armeno-Lindorët lexohet “b”, ndërsa nga Armeno-Perëndimorët lexohet “p”.

Shënim B.P: Një dukuri të ngjashme të shndrrimit të germës “v” në “b” dhe anasjelltas e vëmë re edhe në rastin e përdorimit të emrit Albania në formën “Alvanoj” nga grekët dhe “Albanoi” nga romakët.

Sot, Shqipëria në arenën ndërkombëtare njihet dhe shkruhet “Albania”; po kështu shkruhet në artikujt historikë (të paktën ata europianë) edhe emri i Albanisë së Kaukazit, por për ta dalluar nga “Albania” ballkanike shkruhet “Albania e Kaukazit”. Pra, në të dy rastet shkruhet njëlloj e lexohet njëlloj, por nuk bëhet fjalë për të njëjtin vend dhe bëhet fjalë për banorë, që praktikisht sot përdorin emër të ndryshëm për të emërtuar veten e tyre. Sipas Wikipedia “Mbetje të vogla të këtij grupi vazhdojnë të ekzistojnë në mënyrë të pavarur dhe njihen si populli Udi”. Praktikisht, nuk ka asnjë material të shkruar, që të mund të pohojë se si e quanin veten e tyre këta banorë në kohët e vjetra, nga ku po kërkojmë të nxjerrim kuptimin e fjalës “Alban apo Arban”.

Çasti 3

a) Interpretime të transkriptit të emrit “*Աղուանք – Աղվանք*” nga gjuha Armene në gjuhë të tjera Europiane

Arm. (Perëndimore) *Աղուանք* (Aghvank, Ahvank, Arvank, Alvank)

Arm. (Lindore) *Աղվանք* (Aghvank, Ahvank, Arvank, Alvank)

Rusisht *Աղուանք - Աղվանք - Алуанк* (aluank)

Anglisht *Աղուանք - Աղվանք* (Aghvank)

Greqisht *Աղուանք - Աղվանք* (Arvank, Alvank)

Latinisht *Աղուանք - Աղվանք* (Alvank, Arvank)

Shqip *Աղուանք - Աղվանք* (Aghvank, Ahvank, Arvank, Alvank)

b) Interpretimi i rrënjës *Աղ* dhe *Աղու*

PËR RASTIN E RRËNJËS *Աղ*

Copëzojmë për një çast fjalën Armene “*Աղվանք*” në dy pjesë, ku secila prej tyre ka kuptim në këtë gjuhë, në *Աղ - վանք*.

N.q.s do të përkthenim nga gjuha Armene në gjuhën Shqipe fjalën “*Աղ*” do kishim *Աղ* (agh, ar, al, ah) = kripë.

N.q.s do të përkthenim nga gjuha Armene në gjuhën Shqipe fjalën “*վանք*” do kishim *վանք* (vank) = manastir.

Bashkimi i këtyre dy fjalëve do të jepte “Manastir kripe” ??

Ky bashkim fjalësh do të merrte njëfarë kuptimi n.q.s fjalës “manastir” do t’i jepnim edhe kuptimin “vend grumbullimi, vend strehimi, vend sistemimi” pa bërë dallim nëse bëhet fjalë për njerëz apo objekte të tjera. Në këtë rast do të mund të krijonim togfjalëshin “vend grumbullimi kripe”, nga e cila mund të dilnim në hamendësimin se ky vend quhej i tillë për shkak se merrej me

grumbullimin e kripës duke qenë pranë detit, dhe se po për këtë arsye edhe banorët e tyre i quanin me këtë emër “Grumbullues kripe”.

Edhe n.q.s do ta pranonim për një moment një hamendësim të tillë, pyetja shtrohet:

Mirë po pranohet ky hamendësim për “Albanët e Kaukazit”, por a vlen edhe për Albanët e Ballkanit, pasi për një përputhje rastësore edhe Albania e Ballkanit ndodhet pranë bregdetit Adriatik dhe Jon; a vlen kjo për Albanët e Skocisë, etj?

PËR RASTIN E RRËNJËS *ԱՂՈՒ*

N.q.s do të përkthenim nga gjuha Armene në gjuhën Shqipe fjalën “*Աղու*” do kishim *Աղու* (aghu, aru, alu, ahu) = i butë, miqësor, mirëdashës, dashamirës, mikpritës.

Pavarësisht nëse bëhet fjalë për natyrën e vendit apo të banorëve që e popullonin atë, ndoshta edhe për natyrën e prijësit të tyre, kjo nuk luan ndonjë rol në hamendësimin se ky tipar mund të ketë qenë ai, që i ka dhënë emrin vendit dhe banorëve të saj në formën e përdorur fillimisht nga Armenët - *Աղոււսիք* (Aghvank, Ahvank, Arvank, Alvank).

Mbetet për t’u përcaktur çfarë roli luan prapashtesa “*սիք*” të cilës nuk i gjej asnjë shpjegim në gjuhën Armene: këtu duhet pasur parasysh se në dialektin Armeno-Perëndimor fjala e shkruar “*Աղուսիք*” është e barasvlershme me fjalën e shkruar “*Աղվսիք*” në dialektin Armeno-Lindor dhe shqiptohet po njëjllë (Aghvank, Ahvank, Arvank, Alvank). Në këtë rast i bie që të rikthehemi përsëri aty ku ishim: në trajtimin e fjalës (Aghvank, Ahvank, Arvank, Alvank) si një fjalë të përngjitur *Աղ - վսիք*.

Le të pranojmë për një çast se forma fillestare e emrit *Աղոււսիք* (Aghvank, Ahvank, Arvank, Alvank) ka qenë *Աղոււսիւծ* (Aghvanc, Ahvanc, Arvanc, Alvanc), pra germa e fundit “p - k” fillimisht ka qenë “λ - c” dhe është shndërruar më pas në “p - k”. Në këtë rast do

kishim të bënim me fjalën e përngjitur *Uηni* - *wúđ*, ku

“*Uηni*” do kishim *Uηni* (aghu, aru, alu, ahu) = i butë, miqësor, mirëdashës, dashamirës, mikpritës

dhe

wúđ (anc) - dikush, person, vetë

Kështu, fjala *Uηni* - *wúđ* (Aghvanc, Ahvanc, Arvanc, Alvanc) do përkthehej në Shqip në formën *Uηniwúđ* = njeri i butë, miqësor, dashamir

Nuk jam në gjendje të them se sa qëndron në gjuhën Armene ky shndërrim i germës “c” në “k”, që të mund të ngulja këmbë në prejardhjen e emrit “Alban” nga kjo formë hamendësimi.

Gjithashtu, në këtë rast nuk e di sa mund të vinte në ndihmë pohimi i Zacharie Mayanit në librin “Etruskët fillojnë të flasin, Fq. 14-15” kur, duke folur për alfabetin Etrusk, ndër të tjera thotë:

C -ja mund të dëftente k, g, q, tz, tch

c) Interpretimi në gjuhën Shqipe i rrënjës Ar dhe Arr

Sipas Muharrem Abazaj, tek libri “Kodi i gjuhës pellazgo - shqipe, Fq. 124”, etimologjia e emrit “Arban” trajtohet në këtë mënyrë:

Arban = bën + arë, njeri që ka si mjeshtëri të bërit e një pjese toke të çfarëdoshme, në tokë pjellore, njeri që është mjeshtër i punëve bujqësore, bujk. (Fq. 124).

Po këtu, autori në fund thotë: Shtrohet problemi: pse ky emërtim “Arbër” u përgjithësua për të gjitha fiset e tjera ilire? (fq. 125).

d) Interpretimi i rrënjës “*un* (arr)” në gjuhën Armene

Shënime vrojtimi të rastësishëm

- *un* (arr) – пласт земли, поднимаемой при вспашке - tokë e lëruar; pjesa e dheut që ngrihet gjatë lërimin të tokës

- *բան* (ban, ran) – слово, дело, работа, вещь, предмет - fjalë, vepër, punë, send, lëndë

- *ան + բան* = *անբան* (arrban, arrpan) – tokëlërim, tokëlërues; punë për lërimin e tokës ???

Nxjerrë nga libri :

“Армяно-русский словарь; Հայ-ռուսերէն բառարան”;

Ս.Ս. Ղարիբջան, Ե.Գ.Տեր-Մինասյան, Ս.Ս. Գեղորգյան;

Botim i dytë i plotësuar; Երեվան, 1960

(Gjendet në: Biblioteka Kombëtare, Tiranë)

Kujdes: Përdorimi i parë dhe i përgjithshëm i fjalës *ան* është:

ան (arr) = te, tek, për.

e) Përdorime të fjalës “*արան*” (art, ard) – fushë; arë

արան (art, ard) – fushë; arë (tokë e punueshme)

արանալար (artavar, ardavar) – fusharak; bujk; fshatar

արանաւեր (artater, ardader) – pronar tokash bujqësore

Çasti 4

Duke analizuar shkrimin e Kristo Frashërit “Etnogjeneza e shqiptarëve “hasim”

“Ptolemeu përmend pranë fisit të Albanëve edhe qytetin e tyre në trajtën greqishte Albanopolis (qyteti i Albanëve), gjëmadhat e të cilit janë zbuluar në fshatin Zgërdhesh, në afërsitë perëndimore të kalasë së Krujës.” (fq. 225)

Duke lexuar në Wikipedia për futjen e Krishterimit në Armeni hasim në figurën e Shën Bartolomeut.

Lindur në Judea, Shekulli i I^{rë} i erës sonë.

Vdekur në Albanopolis, Armeni, Shekulli I^{rë} i erës sonë.

Së bashku me mikun e tij Xhud Tadeus (Jude Thaddeus), Bartolomeu ka reputacionin e njeriut, që solli Krishterimin në Armeni në shek. I^{rë} të erës sonë.

Thuhet se ai është martirizuar në Albanopolis, në Armeni.

Shënim B.P.: Praktikisht nuk dihet vendndodhja e saktë e këtij qyteti të vjetër. Ka disa hipoteza nga të cilat asnjë e vërtetuar. Njera prej tyre e hamendëson këtë qytet në zonën e Kaukazit, në hapësirën që mbulojnë sot shtetet e Armenisë dhe Azerbaixhanit. I saktë është vetëm fakti që Manastiri i Shën Bartolomeut, i cili shërbente edhe si vend pelegrinazhi për Armenët, ka qenë në afërsi të qytetit të sotëm turk Bashkale, në jugperëndim të Turqisë, në kufi me Iranin.

A kanë ndonjë lidhje faktet e mëposhtëme? :

Të jetë rastësi ekzistenca e këtyre dy qyteteve me të njëjtin emër në të njëjtën periudhë kohore në dy vende kaq larg me njeri tjetrin?

Të jetë rastësi shfaqja e tyre në të njëjtën trajtë, në trajtën greqishte *Albanopolis* (qyteti i Albanëve), në kohën kur gjuhë zyrtare në këto zona ishte latinishtja dhe jo greqishtja ?

Periodha më e afërt kohore, që flet për krijimin e një ure njerëzore Ballkan-Armeni-Albani e Kaukazit, ka qenë periodha e Aleksandrit të Madh.

Pas tij të njëjtën urë krijon Perandoria Romake.

Çasti 5

Duke lexuar librin e Garegin D. Nalbandian: “Legjenda e Hajkut dhe Bel Nimrodit” hasim:

“*Aran*, që nënkupton Ara, gjithashtu, është quajtur Arean Ara nga Moisi Korenaci. Arani është një prej djemve të Aras së Bukur; ai u martua me një pasardhëse të Sisakut dhe pati si trashëgimtar Anushavanin.

Anushavan në gjuhën Armene ose Aluavan në gjuhët Hurro-Urartiane ishte djali i Aranit. Nga Arani dhe Aluavani rrjedhin

fisnikët e Arranit dhe vendi mori emrin *Aluank* ose *Alvank*, që njihet gjithashtu si Albania, një mbretëri në veri të Arranit. Kjo sipërfaqe ishte pjesë e Armenisë deri sa u pushtua prej Persianëve, dhe mori emrin Arran-Albania, dhe populli i Alvankut mori emrin populli Alban.” (Fq. 148).

Mbase *Anushavani* (Armenisht) dhe *Aluavani* (Hurro-Urartianisht) e shpjegojnë më mirë origjinën e emrit “*Aluank* ose *Alvank*, që njihet gjithashtu si *Albania*”, me të cilin u emërtua ky vend, që ndodhet rrëzë maleve të Kaukazit.

Këtu duhet vënë në dukje që rrënja *Anush* e fjalës *Anushavan* (*Անուշավան*) dhe rrënja *Alu* e fjalës *Aluank* (*Աղուանկ*) kanë pothuajse të njëjtin kuptim në gjuhën Armene:

Anush – i ëmbël, i shijshëm, i mirë, ëmbëlsirë

Alu – i butë, miqësor, mirëdashës, dashamirës, mikpritës.

Çasti 6

Tani të vijmë tek emërtimi “*Albania*”.

Të thuash që ky emër është transmetuar në kohën e Aleksandrit të Madh dhe nëpërmjet tij nga Ballkani në Kaukaz, kjo nuk do të ishte e mundur, pasi atëkohë në Ballkan nuk bëhej fjalë për ndonjë Albani apo Arbëri, por për fise Ilire prej të cilëve më vonë mendohet se e kanë origjinën shqiptarët e sotëm.

Të thuash që nëpërmjet pasardhësve të Aleksandrit të Madh ky emërtim kaloi nga Kaukazi në Ballkan, edhe kjo gjë ka pak gjasa, pasi ndërmjet kohës së pushtimeve të Aleksandrit të Madh dhe ardhjes së Romakëve në Kaukaz është një distancë kohore afro 300 vjeçare, aq më tepër po t’i referohemi Ptolemeut, kohë gjatë së cilës nuk kemi asnjë njoftim për ndonjë fis Alban në Ballkan.

Duke lexuar librin e Garegin D. Nalbandian: “Legjenda e Hajkut dhe Bel Nimrodit” hasim:

“Shekuj më vonë, Armenia dhe Albania u pushtuan prej

Romakëve, dhe shumë Armenë dhe Albanë u lëvizën në drejtim të Gadishullit Ballkanik dhe pjesëve të tjera të Europës prej Romakëve dhe Greko-Bizantinëve.” (Fq. 148)

Emri “Alban” për Albanët e Kaukazit fillon të shfaqet dukshëm në histori në periudhën e luftimeve ndërmjet Romakëve dhe Armenëve, veçanërisht të kohës së Tigranit të Madh (140 – 55 B.C), ku Albanët dhe Gjeorgjianët përmenden si aleatë të Armenëve.

Mendimi im është, që emri *Aluank* (*Ալուանք*) i përdorur nga Armenët është perceptuar si “Alban” nga Romakët, e cila ndoshta është lidhur edhe me fjalën “Alba” të përdorur nga latinët për të treguar lindjen e diellit, në këtë rast ndoshta edhe lindjen si drejtim i horizontit, në krahasim me vendndodhjen e Romës.

Shënim B.P: Urartianët e lashtë përdornin L në vend të Gh, U në vend të O, etj.) (G. Nalbandian: “Legjenda e Hajkut dhe Bel Nimrodit”, Fq. 147)

Kur flitet për Albanët e Kaukazit në përgjithësi përdoret termi “fiset Albane të Kaukazit”, pra flitet në numrin shumë, pasi në fakt e tillë ishte përbërja e popullsisë në atë zonë. Krijimi i alfabetit dhe shkrimit të Albanëve të Kaukazit nga Mesrop Mashtoc në fillim të shek. 5te pas Krishtit, që ishte edhe krijuesi i alfabetit Armen dhe atij Gjeorgjian, u bë me kërkesën e sundimtarit që mbretëronte në atë kohë mbi krahinën e Albanisë, dhe me siguri përfaqësonte gjuhën e folur nga fisi mbizotërues i asaj kohe. Sipas Wikipedia “ky alfabet u përdor për të shkruar gjuhën Udi, e cila ndoshta ishte gjuha kryesore e Albanëve të Kaukazit”. Alfabeti Alban kishte 52 germa dhe ishte i ndryshëm nga ai Armen, që kishte 36 germa. Kuptohet që edhe gjuha e folur ishte e ndryshme në të dy vendet.

Kur lexon librin “Historia e Albanëve të Kaukazit” të Moisi Kaghankatvacit, në pjesët ku vendasit flasin për veten e tyre ndesh shpesh togfjalëshin “Ne Lindorët” në vend të përdorimit të togfjalëshit “Ne Albanët”, që do të ishte një dukuri normale të të shprehurit për vetveten. Këtu të bën përshtypje fakti se duket sikur

vendasit pajtohen me cilësimin “Alban”, që u bëjnë atyre Romakët.

Por, edhe për ne, sot do ishte e llogjikshme që Romakët t’i përgjithësonin nën një emër të vetëm të gjitha këto fise, që banonin në lindje të Armenisë (asokohe komb dhe shtet i konsoliduar) dhe në skajin më lindor të Azisë së Vogël dhe njëkohësisht të Perandorisë së atëhershme Romake.

Le t’i rikthehemi librit “Legjenda e Hajkut dhe Bel Nimrodit” e Garegin D. Nalbandian, ku thuhet: “Shekuj më vonë, Armenia dhe Albania u pushtuan prej Romakëve, dhe shumë Armenë dhe Albanë u lëvizën në drejtim të Gadishullit Ballkanik dhe pjesëve të tjera të Europës prej Romakëve dhe Greko-Bizantinëve.” (Fq. 148)

Këtu mund të hedhim dy hamendësime:

Hamendësimi 1.

Le të sjellim në vëmendje njëren nga pikat e testamentit të Aleksandrit të Madh: “Zhvillimin e qyteteve dhe shpërnguljen e popullsisë nga Azia në Europë dhe në drejtim të kundërt, nga Europa në Azi, për të sjellë unitet dhe miqësi në kontinentin më të madh nëpërmjet martesave të përziera dhe lidhjeve familjare”, si edhe faktin se për të bërë realitet këtë gjë, ai në vendet që pushtonte, qoftë në qytetet e rinj që krijonte, qoftë në ato të vjetrat të pushtuara, linte prapa tij garnizone ushtarake, të cilët i martonte me gra vendase ose robinja.

Le të hamendësojmë se, pas vdekjes së Aleksandrit ndonjeri prej këtyre garnizoneve, tashmë i familiarizuar dhe i shtuar me bij e bija, apo mbase trashëgimtarët e afërm të tyre, si pasojë e grindjes ndërmjet fiseve vendase apo e armiqësisë së shfaqur kundrejt tyre, duke i konsideruar si trup i huaj pushtues, vendos të kthehet andej nga ka ardhur, praktikisht në Ballkan. Kuptohet se n.q.s kjo trupë i përkiste trupave të mobilizuara nga Aleksandri në Iliri, destinacioni i tyre do të ishte Iliria.

N.q.s ky fenomen ka ndodhur përpara pushtimit Romak, është e natyrshme që për banorët vendas, pavarësisht se të ardhurit kishin lidhje gjaku me ta, ata të konsideroheshin si të ardhur nga vendet e lindjes; kjo mund të ketë çuar në cilësimin e tyre si “Fisi i Lindjes ose Lindorët”, gjë që më pas Romakët e kohës së Ptolemeut në latinisht e kanë përkthyer si “Albanët”, me kuptimin “Lindorët”.

E njëjta mënyrë arsyetimi do vlente për rastin, kur kjo lloj lëvizjeje do të kishte ndodhur pas pushtimit Romak të këtyre zonave, dhe ndonjë grupim, sado i vogël, i këtyre fiseve të kishte lëvizur drejt Ballkanit për t’u vendosur në zonat Ilirike, ku fillon të shfaqet emri “Albanoi” nga Ptolemeu.

Ky hamendësim do t’i shkonte për shtat edhe dhënies së një përgjigjeje pyetjes së ngritur më sipër: “A është rastësi shfaqja pothuajse e njëkohshme e emrit “Albanopolis” në trajtën greqishte e dy qyteteve, që ndodhen në dy vende kaq larg njeri tjetrit, por që përsëri çuditërisht të banuar nga fise që po nga Romakët emërtohen po njëjtoj: “Alban” (*Shënim B.P.*: mendoj me kuptimin “Lindor”).

Hamendësimi 2.

Pranojmë që nuk kemi lëvizje fisesh apo grupe njerëzish nga Kaukazi drejt Ballkanit. Në këtë rast do të duhet të pranojmë të njëjtën llogjikë që pranuar kur hamendësuam mënyrën se si Romakët mund ta kenë përgjithësuar emrin “Alban” për banorët e “Albanisë së Kaukazit”, pra duke e konsideruar këtë fis ilir si “Albanoi” m.q.s ishte në lindje të Romës. Por këtu shfaqet përsëri pikëpyetja: Përse në morinë e fiseve Ilire u quajt pikërisht ky dhe jo edhe fiset e tjera Ilire, pasi që të gjitha këto ndodheshin, po njëjtoj, në lindje të Romës ?

Tani vazhdojmë me disa çaste të tjera:

Çasti 7

Në gjuhën Shqipe fjala “ag-u” ka kuptimin :

1. errësirë (për rastin kur flitet për sa po ngriset)
2. sa ka zënë të dalë drita (për rastin kur flitet për mëngjesin)
3. bebja, nusja e syrit (për rastin kur flitet për syrin)

Në gjuhën Shqipe fjala “agim” e prejardhur prej fjalës “ag-u” ka kuptimin: “të zbardhëllyerit e qiellit pa gdhirë akoma mirë dita, pa dalë akoma dielli” (Fjalor i Gjuhës Shqipe, Tiranë 1954, Fq. 3)

Në gjuhën Armene fjala “*ul* (ak, ag)” ka kuptimin :

1. burim, fillim
2. gur i çmuar

Po të shihet me kujdes, si në gjuhën Shqipe ashtu edhe në atë Armene, në rastin e parë kemi të bëjmë me një kuptim të fjalës që shpjegon një veprim fillestar, apo kalimtar nga një gjendje në një tjetër. Në rastin e dytë kemi të shprehur një send, i cili për nga vetitë meriton vlerësim.

Lidhur me sa më sipër trajtova, mendoj se kur flasim për rrënjët “al, agh, ar” për të shpjeguar etimologjinë e fjalës “Alban, Arban, Aghvank, Aluank” etj. do të ishte mirë të merrej në konsideratë edhe fjala-rrrokje-rrënjë “ag” e gjuhës shqipe apo gjuhës Armene, e cila pa shtesa të tjera shpreh plotësisht atë që shpreh gjuha latine në formën “Alb apo Alba” – mëngjesin e hershëm në pragun apo çastin e lindjes së diellit.

Çasti 8

a) Në gjuhën Shqipe fjala “all, alle” ka kuptimin: ngjyrë kuq i ndezur (Fjalor i Gjuhës Shqipe, Tiranë 1954, Fq. 8)

all, alle - ngjyrë kuq i ndezur

b) Në gjuhën Armene fjala “*ալ* (al)” ka kuptimin: ngjyrë kuq i ndezur, kuq ngjyrë alle

ալ (al) = (ngjyrë kuq i ndezur, kuq ngjyrë alle)

Siç shihet, në të dy këto gjuhë ngjashmëria është e dukshme në shkrimin, shqiptimin dhe kuptimin e fjalës-rrrokje- rrënjë “al”.

Ngjyra e kuqe e ndezur (e shprehur shkurt - al) ashtu siç mund të jetë një cilësim për të treguar një qiell të përflakur, ashtu mund të jetë një cilësim për të treguar një agim apo perëndim të bukur dielli.

Duke risjellë edhe një herë në vëmendje fjalën e gjuhës latine në formën “Alb apo Alba”, që nënkupton mëngjesin e hershëm në pranun apo çastin e lindjes së diellit, na shkon në mendje të bëjmë pyetjen:

Kur flasim për prejardhje të përbashkët Indo-Europiane të këtyre tre gjuhëve Shqipes – Italishtes – Armenishtes, përse të mos pranojmë si të vërtetë faktin, që të tre këto gjuhë fjalë bazë për të shprehur lindjen e diellit kanë fjalën-rrrokje-rrënjë: “AL”?

Po të shohësh pozicionin gjeografik të këtyre tre vendeve (Alba Longa e Italisë, Albanopolis e Shqipërisë dhe Armenia), të bie në sy që lindja e Diellit në këto vende shfaqet nga malet

Kjo mbase është arsyeja, që kur bëhet fjalë për këto vende apo banorët e tyre, mali, bora e bardhë dhe lindja e diellit marrin formën e një uniteti kuptimor: “lindja e diellit mbi majën e malit të mbuluar me borë të bardhë si një sy stërmadh ngjyrë alle që përflak qiellin”.

Kjo mbase është arsyeja që cilësimi “Alban - Lindor” nga ana e Romakëve të banorëve të këtyre zonave, me kalimin e kohës ka marrë kuptimin “Alpin – Malësor”, ose “Albin – Bardhosh”, dhe në rastin më të keq, atë keqdashës dhe përçmues për banorët e zonave lindore “Lindor-malok”, që për Romakët do të nënkuptonte “një banor të dorës së dytë, injorant, të pagdhundur”.

Fakti që emri Albanopolis (qyteti i Albanëve), është shprehur në trajtën greqishte në kohën kur gjuhë zyrtare në këto zona ishte latinishtja dhe jo greqishtja, mendoj se mund të trajtohet kështu:

Mundësia 1:

Qyteti Albanopolis, me vendndodhje në Kaukaz, mund të ketë qenë themeluar që në kohën e Aleksandrit të Madh dhe prej këtej nëpërmjet çvendosjes njerëzore Kaukaz-Ballkan, hamendësuar në Hamendësimin 1, të jetë eksportuar në Ballkan në formën po Albanopolis në zonën e përmendur nga Ptolemeu. Duke pasë parasysh rëndësinë e gjuhës greke në formimin e kastës udhëheqëse maqedonase dhe përdorimin e saj në Maqedoni, është e llogjikshme të pranojmë se Aleksandri dhe pasardhësit e tij t'i emërtonin qytetet që ndërtonin sipas modelit grek – me shtesën Polis prapa (polis – në gjuhën greke do të thotë - qytet), pra Alban + Polis (Albanopolis).

Këtu përsëri do të hasnim në një pengesë: mirë “Polis” është greqisht, po “Alban” nga e nxorri Aleksandri ?

Në këtë rast do të na duhej të kërkonim ndihmë tek fjala Armene e trajtuar më sipër “Աղնւաւր - Աղվաւր (Aghvank, Ahvank, Arvank, Alvank)”. Po e thjeshtojmë arsyetimin duke pranuar që emërtimi i këtij qyteti është bërë nga qeveritarët e emëruar nga Aleksandri. Ky emërtim është krijuar duke marrë për bazë emërtimin e mësipërm prej Armenëve të banorëve vendas dhe prapashtesës “polis” të zakonshme në emërtimin e qyteteve. Atëhere, gjasa më e madhe do ishte që qyteti të emërtohej “Arvankapolis apo “Arvanapolis” dhe që më pas, në kohën e Romakëve të jetë shndërruar në “Albanapolis” apo “Albanopolis”, duke i dhënë edhe kuptimin “Qyteti i Lindjes, Qyteti Lindor apo Qyteti i Lindorëve”.

Mundësia 2:

Studimet tregojnë gjurmë të kulturës helenistike në qytetin e Durrësit, që mendohet të jetë themeluar nga kolonistë greke rreth shek. 7^{të} B.C..

Në lindje të Durrësit, në Zgërdhesh, atje ku mendohet të ketë qenë qyteti “Albanopolis”, mund të ketë ekzistuar një qytet, që në

shembullin e qyteteve greke të ketë pasur prapashtesën “polis”. Me ardhjen e Romakëve, këtë qytet të ndodhur në lindje të Durrësit, ata e kanë emërtuar “Qyteti i Lindjes - Albanopolis”, duke ruajtur prapashtesën “polis”.

Gjatë kohës së pushtimeve Romake në zonën e Kaukazit, duke ruajtur konceptin e “Qytetit të Lindjes”, mundet që qytetin e lashtë të themeluar nga Aleksandri apo pasardhësit e tij ta kenë shndërruar nga “Arvanapolis”, në “Albanopolis”.

Ky është mendimi im lidhur me këtë çështje.

Shënim B.P.:

Shqip: al – mal - malësor

Italisht: al – alp – alpin – malësor; alb – albin - bardhosh

5

**INTERPRETIME
TË
EMRIT “GEG - TOSK”**

PËRMBAJTJA

Renditja e Interpretimeve sipas Autorëve poshtëshënuar:

1. Hyrje 125
2. Interpretime të emrit “Geg” nga autorë të ndryshëm..... 129
3. Interpretime të emrit “Tosk” nga autorë të ndryshëm 137
4. Berzh Piranjani: Interpretime të emrit “Geg – Tosk” 147

HYRJE

Kur flitet për origjinën Indoeuropiane të Shqiptarëve dhe gjuhës së sotme Shqipe, kur flitet për origjinën Indoeuropiane të Armenëve dhe gjuhës së sotme Armene, kur flitet për afërsi të Etruskëve dhe Shqiptarëve të sotëm dhe shpjegim të mbishkrimeve Etruske me gjuhën e sotme Shqipe, kur flitet për gjurmë ngjashmërie ndërmjet Shqipes dhe gjuhës Baske dhe kur po këto hamendësime i atribuohen edhe gjuhës Armene, kur hamendësohet apo pranohet pohimi i Homerit dhe Herodotit që lufta e Trojës ishte luftë brenda fiseve të një trangu, trungut Pellazgjik, kur flitet për lëvizje popullsish farefisnore brenda trungut Pellazgjik dhe më gjerë atij Indo-European nga Azia Perëndimore drejt Mesdheut dhe anasjelltas, kur hamendësohet përdorimi i një gjuhe të vetme, asaj Pellazgjike në pellgun e Mesdheut, kur hamendësohet gjuha Shqipe si zbërthyes e gjuhës së lashtë Greke të Homerit, kur gjuha Shqipe dhe gjuha Armene paraqiten si dy gjuhë autoktone dhe si degët gjuhësore më afër rrënjës së pemës Indo-European të gjuhëve Europiane, madje përpara asaj Greke, atëhere me të drejtë lind pyetja:

Po ndërmjet vetë këtyre dy gjuhëve dhe këtyre dy popujve a ka ndonjë lidhje?

Dy popuj të vegjël sot, që kanë përjetuar furtuna pushtuesish të ndryshëm, që kanë përjetuar periudha të lavdishme dhe të errëta në historinë e tyre mijravjeçare, popuj që ndriçuan historinë në kohën kur ajo pati nevojë për ta dhe që historia i falenderoi me harresë

kur ata kishin nevojë për të. Dy popuj të vegjël sot, por me histori të lashtë e të lavdishme, që panë të ngrihen e të bien perandori, që panë lindjen dhe vdekjen e shumë kombeve e gjuhëve, por që mbijetuan duke sjellë të gjallë me vete deri në ditët e sotme edhe gjuhën e tyre, atë që përbën një nga vetitë më jetësore, e cila mban të gjallë një komb.

Pavarësisht se sot Shqipëria ka një gjuhë zyrtare të unifikuar, si në çdo vend tjetër të botës edhe në Shqipëri dallohen dialektalizma në të folur; dy janë grupet më të mëdha: toskërishtja, që mbizotëron në krahinat jugore të Shqipërisë dhe gegnishtja, që mbizotëron në krahinat veriore të Shqipërisë. Mbi këtë bazë edhe njerëzit, që i flasin ato, shpesh i emërtojnë Toskë ose Gegë.

Të thuash dialekti jugor ose dialekti verior është diçka më se e kuptueshme, jo vetëm për shqiptarët por edhe për të huajt, por kur thua dialekti Tosk apo dialekti Geg, apo kur për njerëzit përdor termin “Tosk” apo Geg”, detyrimisht në kontakt me të huajin ndodhesh përpara pyetjes: Përse ata quhen “Toskë” dhe këta të tjerët “Gegë”?

Kjo është një pyetje enigmë, me të cilën besoj se haset çdo drejtues grupi turistik, që përshkon Shqipërinë nga veriu në jug, një enigmë së cilës janë përpjekur t’i japin shpjegim studiues të ndryshëm shqiptarë dhe të huaj, një enigmë që zgjon interesimin e çdo turisti intelektual, i cili do kishte kënaqësinë të dëgjonte një çfarëdo interpretimi, mjaft që të mos largohej pa mësuar diçka.

Po flasim për jo shqiptarët, por cili shqiptar, vizitor muzesh apo vendesh historike, visitor në veri apo jug, nuk do të ishte i interesuar të merrte një përgjigje për këtë pyetje?

Cili drejtues grupi turistik nuk do të kishte dëshirën për të pasur sa më shumë informacion rreth kësaj çështjeje, me qëllim që ta bënte sa më tërheqëse punën e tij, bisedën informative me antarët e grupeve që udhëheq?

Pa pasur fare ndërmend që t’i shërbeja një guide turistike, i

nxitur nga kurreshtja thjesht qytetare, pa pretenduar t'i hyj zgjidhjes shkencore të këtij problemi kaq kurreshtjendjellës, duke menduar se njohuritë që kisha marrë nga leximi i një literature historike dhe letrare albanologjike do të ishte mirë t'i grumbulloja për t'i shërbyer dikujt apo diçkaje, me pretendimin modest për t'i shtuar një hamendësim timin, që më erdhi ndër mend kur po lexoja mbi mitologjinë dhe historinë e lindjes së kombit Armen në zonën e pllajave Anatoliane, shpesh të trajtuar edhe si origjina e popujve pellazgjikë, vendosa të veproj në këtë mënyrë:

- 1 Fillimisht po i paraqis të përmbledhura shkurt ato fraza apo grumbull frazash, të nxjerra nga librat e lexuar, që mendova se paraqisnin interes në ndriçimin e kësaj enigme.
- 2 Më pas, duke u bazuar mbi to dhe leximet e literaturës së veçantë sipërpërmendur, po provoj të hedh në letër hamendësimin tim.
- 3 Në mos qoftë çelësi që hap portën për zgjidhjen e enigmës, të paktën është një provë e dështuar për zgjidhjen e saj.

INTERPRETIME TË EMRIT - “GEG”

Renditja e Interpretimeve sipas Autorëve poshtëshënuar:

1. Moisi Kaghankatvaci: Historia e Albanëve të Kaukazit..... 131
2. Johann George von Hahn: Studime Shqiptare 132
3. Jani Vreto: Vepra të Zgjedhura 132
4. Wilhelm Obermüller: Popujt e Alpeve 132
5. Eduard Shnaider: Pellazgët e pasardhësit e tyre 133
6. Zacharie Mayani: Etruskët fillojnë të flasin..... 133
7. Nermin Vlora Falaski: Pellazgët, Ilirët, Etruskët, Shqiptarët..... 134
8. Nxjerrë nga Wikipedia..... 134
9. Garegin Nalbandian: Legjenda e Hajkut dhe Bel Nimrodit.... 134
10. Berzh Piranjani: Fjalor me fjalën-rrrokje-rrënjë: “Geg” 135

MOISI KAGHANKATVACI

“Historia e Albanëve të Kaukazit”

Artashesi erdhi dhe i mblodhi gjithë Albanët nën komandën e tij, marshoi drejt Liqenit Gegham. (Fq. 22) (*Gegham, Gelam – Liqeni Sevan i sotëm; Shënim BP*)

U zhvillua një betejë e madhe ndërmjet Papit dhe Mehruzhanit. Ishte pikërisht në këtë betejë, që trimi Shergir, mbreti i *Ghekëve* (Lekëve), vdiq në duart e Spandarit Kamsarakanit. Ishte pikërisht në këtë betejë që mbreti i *Albanisë*, Urnairi, u plagos nga Mushel Mamikoniani, djali i Vasakut. (Fq. 34)

Kreu 15. Lista e emrave të sundimtarëve të vendosur në fronin e Albanisë nga Xhafeti tek Arani e më pas deri tek Vaçakani.

Xhafet, Gomer, Tiras, Togarmah (Torgom), Hajk, Armenak, Aramais, Amasia, *Gegham*, Harmai, Aram (bashkëkohës i Abrahamit), Arai i Hijshmi (bashkëkohës i Isakut), Anushavan, ... (Fq. 41)

Duke mos i kushtuar respekt asnjërit prej tyre, u ktheva në fshatin tim të Puhavankut në Gegharkunik (Gelarkunik), ... (Fq. 212)

Pas kësaj, të gjithë shenjtorët në krahinën e Geghamit ishin të kënaqur; .. (Fq. 212)

JOHANN GEORGE VON HAHN

“Studime Shqiptare”

Shënimi 69/7: Shumë gjurma tregojnë se ndër dialektet e helenëve, dialekti i dorëve i përngjan ma fort gegnishtes. (Fq 351)

JANI VRETO:

“Vepra të Zgjedhura”

Gegëtë duketë se ruanjënë me mirë fytyrën e vjetërë të fjalëzëvet. (Fq. 55)

WILHELM OBERMÜLLER

“Popujt e Alpeve”

Në kapitujt e kaluar besoj të kem treguar, që në kohët më të lashta, menjëherë pas së ashtuquajturës”Epoka e Akullit” nga brigjet e detit Egje deri në thellësi të Alpeve ishte përhapur një popullsi ilire, e njëjtë me atë që hyri në Italinë jugore e quajtur me emrin “Enotri”. Ky popull njihet në gojëdhënat e heronjve grekë me emrin “gjigantët”, ndërsa tek albanët në ditët e sotme me emrin “gegët”. (Fq. 52)

Kësisoj, nuk mbetet gjë tjetër veçse të shihen ata që grekët i quanin “gjigantë” dhe “titanë”. Në legjendat poetike, gjigantët paraqiten si paraardhësit e gegëve të sotëm në Albani dhe titanët si popull arian, të cilët nën udhëheqjen e Kronosit dhe Zeusit, duke u nisur nga Siçilia dhe Kreta, që fillimisht banoreshin nga gjigantët, pushtuan pjesën jugore të Italisë dhe të Greqisë, dhe banorët e vjetër, pra, autoktonët e vërtetë, gegët, u detyruan të zmbropseshin. Ndërkaq ata konsiderohen si albanë deri në ditët e sotme. Banorët

e pjesës veriore të vendit, me shtate të tilla të bukura, të gjata e të forta, mbajnë sot ende emrin “gegë” dhe Straboni përmend në librin IV, kapitulli 6, edhe “kuajt gegë” në Liguria.

Shënim B.P.: Është interesante mënyra e zbërthimit të emrave “Albanë”, “Ilirë”, “Jonë”, “Grekë” dhe “Gegë” nga ana e Wilhelm Obermüller ???

EDUARD SHNAIDER

“Pellazgët e pasardhësit e tyre”

Një tjetër meritë asht ajo e përdorimit paraprak të alfabetit Shqip, që u vendos afro 20 vjet më vonë nga studimet e tij. Me pak mungesa, ai ka ditur të na japë të saktë shqiptimin e fjalëve nga malësorët e para 130 vjetëve, ku “ë” e pazanë nuk figuron, sepse e folmja gegnishte nuk e pranon. (Fq. 14)

Shënim B.P.: E njëjta vërejtje qëndron për “ë” e pazanë të gjuhës Armene (që qëndron në fuqi akoma edhe sot).

Fonetika e vërtetë e Shqipes duhet kërkuar në Shqipërinë e veriut tek Gegët. (fq. 194)

ZACHARIE MAYANI

“Etruskët fillojnë të flasin”

Coon përmend tri fjalë të zakonshme për popullsinë e lashtë të këtij vendi dhe për shqiptarët: *peeligo*, “i vjetër, i moshuar”(plak), *Emathia*, “Emadhja” (e madhia, emër i një fisi) dhe *Molotti*, “malësorë” (maltsor). Coon shton: “Gjuha gege (shqipe) është kryesisht Ilire” (Malet e Gjigandëve”, fq.39 dhe 41). (fq. 451)

NERMIN VLORA FALASKI

“Pellazgët, Ilirët, Etruskët, Shqiptarët”

..., një sasi e madhe mbishkrimesh të Italisë i ngjasojnë të folmes së dialektit *gegë*. Karakteristika ma e dukshme është zanorja “A” hundore. Duket se folja “është” u formua më vonë. (Fq. 289).

Shënim B.P.: zanorja “A” hundore në gegërisht ka të njëjtin kuptim si folja “është” e gjuhës së sotme Shqipe të standartizuar

Ky mbishkrim, pa dyshim i përket dialektit të gegërishtes, ashtu si shumica dërmuese e mbishkrimeve të lashtësisë. Duket se Pellazgo-Ilirët flisnin dhe shkruanin në gegërisht (Fq. 329).

NXJERRË NGA WIKIPEDIA

Emri i Gegharkunik rrjedh nga Gegham, një mbret i gjeneratës së 5^{të} Haykazuni dhe një nga pasardhësit e patriarkut legjendar dhe themeluesit të kombit armen Hayk. Gegham ishte babai i Sisak (themeluesi i dinastisë Siunia), dhe Harma (gjyshi i Ara bukuroshes). Malet Gegham dhe Liqeni i Gegham (i njohur aktualisht si Liqeni Sevan) u emëruan gjithashtu pas Geghamit.

Gegharkunik ka një peizazh malor. Territori dominohet nga malet Gegham nga perëndimi, ...

Lartësia e maleve varion midis 2500 dhe 3500 metra.

GAREGIN D. NALBANDIAN

“Legjenda e Hajkut dhe Bel Nimrodit”

Gegh ose Gel, djali i Amasias, dhe gruaja e tij, Gegham (Gegham ose Gegh-Am nënkupton “Gruaja e Geghut”; Urartianët e lashtë përdornin L në vend të Gh, U në vend të O, etj.) patën si

trashëgimtarë dy fëmijë: Sisak dhe Arma. Gjatë kësaj kohe, Liqeni Sa-Avan (Liqeni Sevan) u riemërtua në Liqeni Geghama.

Sisak, djali i *Gegh dhe Gegham*, janë prindërit e fisnikëve Sisakianë, të cilët njihen si fisnikët Sjuni të Krahinës së Sjunikut. (Fq. 147).

Gegh ose Gel, një pasardhës i Movkanit, u martua me Geghamin ose Gelamin, një pasardhëse e Hajkut. Gegham do të thotë gruaja e Geghut ose Znj. Gegh. Geghard dhe Gegharkunik në Armeni dhe Geghajn ose Gelam në Persi i morën emrat nga Geghu. Geghajn ose Gelam ishin toka midis Maleve Talish dhe Detit Kaspik në Persi. Gel dhe Gelam ishin paraardhës të popullit Gelian në Arran-Albania. (Fq. 152).

BERZH PIRANJANI

(Fjalor me fjalën-rrokje-rrënjë “Geg”)

qłŋ (gegh, gel, ger; kegh, kel, ker) – fshat, vend; vilë

qłŋ (gegh, gel, ger; kegh, kel, ker) - bukuri, dashuri, hijeshi

E shkruajtur *qłŋ*, Armeno–Lindorët do ta lexonin dhe shqiptonin –gegh; ndërsa Armeno – Perëndimorët do ta lexonin dhe shqiptonin – kegh

qłŋuńh (geghani, gelani, gerani; keghani, kelani, kerani) - i/e drejtë, elegante, i/e bukur, bukuroshe

qłŋuqh (geghaci, gelaci, geraci; keghaci, kelaci, keraci) - fshatar

qłŋłghł (geghecik, gelecek, gerecek; keghecik, kelecik, kerecek) – i/e bukur, i/e ndershme, i/e hijshme, elegante

qłŋłwłh (geghxhajn, gelxhajn, gerçajin; keghçajin, kelçajin, kerçajin) – fshatar, fshataresk

qłŋłwłwł (geghxhkakan, gelxhkakan, gerxhkakan; gegħçgagan, gelçgagan, gerçgagan) – fshatar, fshataresk

qłηχνιկ (geghxhuk, gelxhuk, gerxhuk; keghçug, keghçug, keghçuk) – fshatar

qłηարη (geghard, gelard, gerard; keghart, kelart, kerart) – shtizë, heshtë

qłնւ (g'jugh, g'jul, g'jur; kjugh, kjul, kjur) – fshat, vend; vile

qłնւացի (g'jughaci, g'julaci, g'juraci; kjughaci, kjulaci, kjuraci) – fshatar

Duke pasë parasysh se në gjuhën Armene, rrënja e fjalës pushtues është “*կեղեկ*”, që transkriptonet (Keghek, kerek, kelek; Gegheg, gereg, geleg), nuk do të ishte çudi që pikërisht kjo fjalë e deformuar në Greg apo Grek të jetë etimologjia e fjalës “Grek” të ditëve të sotme.

Shënim B.P.: Lidhur me shumëllojshmërinë e transkriptimit edhe këtu vlen shpjegimi që i është bërë transkriptimit të germës Armene “η” gjatë interpretimit të emrit “*Աղնւան – Աղվանք*” në Kapitullin “Interpretime të emrit - “ALBAN”

INTERPRETIME TË EMRIT - “TOSK”

Renditja e Interpretimeve sipas Autorëve poshtëshënuar:

1. Johann Thunmann: Historia dhe gjuha e Shqiptarëve dhe Vllehëve 139
2. Wilhelm Obermüller: Popujt e Alpeve 139
3. Robert Ellis: The Armenian origin of the Etruscans..... 140
4. Sir Patrick Colquhoun & Vaso Pasha: Pellazgët, pasardhësit e tyre të sotëm dhe origjina pellazge e poemave të Homerit 141
5. Artashes Abegian: Geschichte Armeniens 141
6. Zacharie Mayani: Etruskët fillojnë të flasin..... 142
7. Spiro Konda: Shqiptarët dhe problemi Pellazgjik 143
8. Artak Movsisjan: Historia e Armenisë..... 144
9. Nxjerrë nga Wikipedia..... 145

JOHANN THUNMANN

“Historia dhe gjuha e Shqiptarëve dhe Vllehëve”

Plinio i vjetri në librin e tretë shkruan: “Në periudhat antike, Pellagët shtynë më tej Umbrët (Umbri), ndërsa këta të fundit Lidët (Lidy), nga mbreti i të cilëve u quajtën “Tyrreni” dhe më pas ata, për traditën e sakrifikimit, u quajtën *Tusci/Tuski*. Në Enciklopedinë gjermane të viteve 1880-1890 shkruhet: “Shqiptarët janë një nga popujt më të vjetër, ku tashmë është e sigurtë, pa asnjë dyshim, që janë pasardhësit e drejtpërdrejtë të Pellazgëve të vjetër”. (Fq. 219-220).

WILHELM OBERMÜLLER

“Popujt e Alpeve”

Me shfaqjen e Tuskëve në Italinë e sipërme, të ardhur nga Lidia dhe Qipro, filloi periudha e pestë për trojet e Alpeve. Ky popull ndërtesues dhe trim e detyroi popullsinë italiane umbre të tërhiqej drejt jugut, në malet në pjesën e mesme dhe të sipërme të Teveres, pushtoi vetë luginën e Arnos dhe më pas u të luginave të Alpeve ku, si mjeshtra të zotë në përpunimin e metalit, edhe nëse u romanizuan, u vendosën në luginat e Trompia-s dhe Camonica-s, në pjesën veriore të Brescia-s. Edhe lujina e sotme italiane e Etschit, në veri të Veronës, ishte e banuar nga Tuskët. (Fq. 52)

ROBERT ELLIS

“The Armenian origin of the Etruscans”**(Pellagët, Fq. 175 - 179)**

Është përmendur në fillim që Etruskët, sipas tregimeve të të lashtëve, ka shumë të ngjarë të kenë qenë të lidhur me dy kombe: me Lidianët dhe Pellagët. Gjurmimi i këtyre afërsive të para dhe e pasojave, që rrjedhin si rezultat i deduksioneve mbi to, është ajo që na ka çuar deri në këtë pikë, dhe na ka çuar në përfundimin që të përdorim supozimin e afërsisë së Etruskëve me Lidianët, të njërës prej familjeve më të mëdha të grupit Arian, një familje, degët e së cilës flisnin dialekte të ngjashme (farefisnore, të afërta) me atë Armene, që tashmë është i vetmi dialekt i gjallë (i mbijetuar) i kësaj familjeje, që në kohët e lashta shtrihej nga Armenia në Etruri. Nëqoftëse kjo është e vërtetë, dhe nëqoftëse Etruskët, njëkohësisht janë të afërm me Pellagët, atëhere Pellagët duhet të jenë pjesë e kësaj familjeje, dhe po në të njëjtën mënyrë duhet të jenë të lidhur me Armenët.

¹⁰*Shënim i Robert Ellis: Zgjidhja, unë besoj se është që Pellagët, Lidianët dhe Etruskët e kanë origjinën e tyre në një periudhë të largët nga Armenia.*: Shënim i Robert Ellis

Dy emra të tjerë etnikë të rëndësishëm, Tuskanët (Tuskët) dhe Dardanët, kanë pothuajse të njëjtën shtrirje territoriale. Të dy janë të lidhur me Etrurinë, ndonëse Dardanët, sidoqoftë, vetëm nëpërmjet Dardanusit mitik. Megjithatë, emri është Dardan, pasi Dardanus ishte emri i një qyteti Apulian në kënetat Salpit* (La Martiniere, Geog. Dict.), dhe Dardi nga një popull i vjetër Apulian* (Plin. H. N. iii.16.). Të dy këto emra duket të jenë Ilirë; pasi Dardanii ose Dardaniate janë një komb Ilir, dhe ky ka qenë një vend që shtrihej në Mesia (Maesia), të quajtur Dardania. Një pjesë e madhe e Albanëve (Shqiptarëve) të sotëm quhen Toskë. Në Azi këto emra vazhdojnë të shfaqen. Ka një Dardanus në Misia (Mysia). Herodoti flet për Dardanë në atë vend, që sot quhet Kurdistan* (i.189. Rrënja mund të jetë fjala Armene

“dar - lartësi” ose nga Osetishtja “dard – largësi”). Ptolemeu përmend Tuskë në Sarmantinë Aziatike, dhe vazhdon të ekzistojë akoma edhe një tribu e quajtur Tuski ose Tuskethi në vendin nga ku buron lumi Alazan, lum ky që ushqen lumin Kur¹³

SIR PATRICK COLQUHOUN & VASO PASHA

“Pellazgët, pasardhësit e tyre të sotëm dhe origjina pellazge e poemave të Homerit”

Një fis tjetër, i të njëjtës racë Pellazge, kaloi Hellespontin dhe erdhi në Trakë, dhe pastaj vazhdoi më tej përmes Maqedonisë për në Iliri, duke e shpronësuar racën e mëparshme, ndoshta me origjinë Iberike, Turanike ose Ariane greqisht – folëse, dhe duke pushtuar më në fund të gjithë vendin dhe ishujt në jug, pra Peloponezin dhe ishujt ngjitur të Arkipelagut;

Në një periudhë të mëtejshme ata kaluan lumin Po, kolonizuan Toskanën, ose Etrurinë, dhe depërtuan në drejtim të jugut, dhe u ndoqën dhe u shtynë më tej nga Tirrenianët e së njëjtës racë; (fq. 104, 105)

ARTASHES ABEGIAN

“Geschichte Armeniens”

Në kohën e emigrimit të Armenëve të vjetër, në zonat përtej Euftratit ishin rezidentë banorët Kaldë (Çaldë, Chaldë) ose Urartianë. Vendi i tyre, Urartu-ja, me qendër në Arcaskun (tashmë - Arcn) dhe Tushpa (tashmë - Van) në Detin (Liqenin) Van, në periudhën nga shekulli i 9^{të} deri në të 7^{të} para Krishtit ishte një nga shtetet më të fuqishëm dhe me një kulturë shumë të zhvilluar të Azisë së Afërme dhe ndërmerre shpesh luftëra të rëndësishme ndaj fqinjët të vet të fuqishëm, Asirisë.

Panteoni i Zotave i Vanit përfaqëson paraqitjen më të shkëlqyer të treshes; Haldin (babain e zotave, krijuesin e tokës dhe qiellit), Tejshebanin (zotin e luftës, trimërisë dhe shtërngatës) dhe Shivinin (zotin e Diellit, qendra kryesore e adhurimit të të cilit ishte Tushpa, kryeqyteti i Vanit). Adhuroheshin gjithashtu edhe zotat e fushave, maleve, detrave, etj. Pas panteonit të mbretërisë së Vanit u shfaqën edhe forma të tjera panteonesh dhe, në prag të pranimit të Krishterimit, panteoni Armen shfaqet me një formë të re. (Fq. 78)

ZACHARIE MAYANI

“Etruskët fillojnë të flasin”

Origjinat e këtij populli që quhej *tursk*, *tusk*, *etrusk*, janë pjesërisht të lidhura me popullsinë *Tursha*, ai fis luftarak që në shekujt XIII^{te} dhe XII^{te} para Krishtit, i shoqëruar me *Licët* dhe fise të tjera endacake, kishin sulmuar nëpërmjet detit Egjiptin faraonik. Turshat do të arrinin të vendoseshin, rreth pesë ose gjashtë shekuj më vonë në Etruri. (fq. 103)

Megjithatë, as të parët dhe as të dytët e këtyre studjuesve nuk ofrojnë, për shembull, as shpjegim as identitet rreth emrave etnikë *Tursha* dhe *Tursk*, për faktin që emri kombëtar i etruskëve, *Tarkuin*, është ai i një hyjnie të Azisë së Vogël, *Tarku* ose *Tarkon*. (fq. 103)

Por *Turshat*, të cilët shfaqen në Itali në shekujt IX^{te} – VIII^{te} para Krishtit dhe që e quajnë veten e tyre *Rasna*, do të sillnin aty pa diskutim shumë elemente të rinj, që lidheshin me civilizimin Anadollas: rite, tipare të arkitekturës mortore, motive arti, një farë luksu oriental, si edhe emrin *Tarkon*, depërtimi i të cilit në Etruri nuk mund të shpjegohet vetëm nëpërmjet ndryshimeve tregtare. (fq. 104)

Emërtimet e disa territoreve Lidase prej ku vinin *Turshat* ishin: *Malea* (nga shqipja – mal), *Plakia* (nga shqipja – plak, i vjetër) që të gjitha Ilire. Të ardhurit rishtas ishin që të gjithë njerëz të trungut

Iilir, as Lidas, as Aziatikë, por Thrako-Illiras të vendosur në Lidi. Me mbërritjen e tyre në Itali, atdheu i tyre i ri, ata do të gjenin aty një popullsi të së njëjtës rrënjë dhe që fliste të njëjtën gjuhë ilire, dhe ata do të integroheshin aty pa shumë vështirësi. (fq. 105)

Faktikisht, Etruskishtja paraqet disa pika kontakti me Armenishten, ashtu si edhe Shqipja. (fq. 130)

Shënim B.P: Duke cituar studjuesin B. Hrozny, i cili në vitin 1929 kishte botuar një artikull të titulluar “Gjuha Etruske dhe gjuhët Hittite”, Mayani shkruan:

..., dhe ai përfundon: “Etruskët kanë ardhur në Itali nga një rajon i vendosur fare pranë Hittitëve, domethënë nga Azia e Vogël”, gjë që sipas nesh, paraqet një imazh jo të plotë të situatës. (fq. 456)

SPIRO KONDA

“Shqiptarët dhe problemi Pellazgjik”

... Në Etruri përmenden si banorë *Etruskët* ose *Juskët*. Po, sipas Strabonit, Etruskë ose Juskë quheshin prej romanëve Tyrenët.

“Tyrenët, pra, quhen prej romakëve *Etruskë* ose *Tuskë*.” (Strab., Kap. 219,2).

Po, sipas Dionisit të Halikarnaseas, Tyrenë u quajtën *Pellazgët* që u vendosën në Itali.

“Elaniku Lesbiani thotë se Tyrenët, që quheshin më parë *Pellazgë*, pasi erdhën dhe banuan në Itali, e muarën emrin që kanë sot”. (Dion. Alikarn. Vol. A XXVIII, 3). (fq. 124)

Etruskët janë, pjesërisht, trashëgimtarët e Tursha-ve. Por *Turshat* nuk janë një popull me origjinë orientale. Ata janë Ilirë të lashtë (ose Thrako-Ilirë) të vendosur në Azinë e Vogël. (fq. 515)

ARTAK MOVSISJAN
“Historia e Armenisë”

Në “Kronikat Anglo – Saksone” të shkruara në shek. e 9^{të} pohohet që, në Ishujt Britanikë” banorët e parë kanë qenë Bretonët, të cilët kishin ardhur nga Armenia”. Sipas “Kronika Bavareze”, “Kënga e Anës”, “Kënga e Rolandit” dhe burimeve të tjera të Mesjetës del që Bavarezët e kanë zanafillën e tyre në Armeni, në malin Ararat, atje ku Noe qëndroi me barkën e tij. Zanafillën e tyre e lidhin me Armeninë edhe Baskët. (Fq. 18)

Në fillim të viteve 1980 u konfirmua, që atdheu i stërlashtë i botës Indo-Europiane në mijëvjeçarin e 5^{të} – 4^{të} para Krishtit, ishte zbuluar në veri të Azisë Perëndimore, më saktësisht, në Malësitë Armene, në krahinat lindore të Azisë së Vogël, ndërmjet Mesopotamisë veriore dhe krahinave veri-perëndimore të zëna nga pllaja Iraniane. Kështu, atdheu i stërlashtë i Indo-Europianëve është gjetur pikërisht brenda asaj hapësire ku është formuar dhe nëpër të cilën ka kaluar historia e popullit Armen. (Fq. 18 - 19)

Banorët e Arattës ishin importues të prodhimeve bujqësore, dhe në këmbim eksportnin metale dhe gurë të çmuar. Përveç këtyre, dërgonin në jug edhe një sasi të madhe “gurë malorë” që shërbenin për ndërtime. Në burimet e shkruara, përmendja për herë të parë e mbarështimit (zbutjes, trajnimit dhe përdorimit për nevoja të njerëzve) të kuajve i referohet tokave të Arattës. Më pas, përdorimi i kuajve në ekonomi dhe ushtri, i dha këtyre një përparësi të paimagjinueshme. (Fq. 27 - 28)

Në burimet e shkruara Asore, si pasues i këtij mbreti, përmendet mbreti “urartian” Sarturi i Irë, i cili themeloi dhe ndërtoi si kryeqytet të tij qytetin *Tushpa (Tosp, Van)*. Në vitet 830^{të} para Krishtit të sundimit të tij, në mbishkrimet e gjetura në qytetin e tij, ai përmendet si “mbreti i tokave të Najirit” duke u marrë Asorëve titujt mbretërorë si “Mbret i Madh, Mbret i Botës, Mbret i Mbretërve..” (Fq. 33)

WIKIPEDIA

Tushpa (armenisht: Տուսպա Tosp, asirisht: Turuspa, turqisht: Tuşpa) ishte kryeqyteti i Urartusë në shekullin e 9^{të} para Krishtit; më vonë u bë i njohur si Van, që rrjedh nga Biainili, emri vendas i Urartusë. Rrënojat antike ndodhen pikërisht në perëndim të qytetit Van dhe në lindje të Liqenit Van në Provincën Van të Turqisë.

Mund të shqiptohet si “Tospa” në kohët e lashta, pasi në shkrimin simbolik kuneiform Akkadian nuk kishte asnjë ekuivalent të germës O, kështu që, shpesh zëvendësohet duke përdorur simbolin U.

BERZH PIRANJANI

(Interpretime të emrit “Geg – Tosk”)

Atëhere, në vazhdim të asaj që parapriu si “Hyrje”, vazhdojmë me shtjellimin e pikës 2, hamendësim lidhur me prejardhjen emrit “Geg” dhe “Tosk”:

Hamendësimi im priret ta gjejë shtjellimin e çështjes duke u nisur nga pllajat Anatoliane, nga historitë që tregohen lidhur me paraardhësit dhe pasardhësit Xhafetikë, dhe nga ngjashmëritë që shfaqin këto histori me legjendat dhe historitë Ballkanike të periudhës Pellazgjike.

Ashtu si Shqiptarët sot, edhe Armenët aktualisht kanë dy dialekte kryesore, të cilat i emërtojnë: dialekti Armeno-Lindor dhe dialekti Armeno-Perëndimor. I pari flitet në zonën verilindore të të ashtuquajturave Malësitë Armene, pranë liqenit Sevan, ndërsa tjetri ka pasë qenë folur në zonën jugperëndimore të tyre, pranë liqenit Van.

(*Shënim B.P.*: Them “ka pasë qenë folur ..”, pasi sot kjo zonë është pjesë e shtetit të sotëm turk. Megjithatë ky dialekt vazhdon të flitet akoma edhe sot nga Diaspora “Perëndimore”.)

Të dy këto zona kanë luajtur rol të rëndësishëm në historinë e Armenisë:

Zona në veri dhe pranë liqenit Sevan sot quhet Gegharkunik dhe mendohet se e ka marrë emrin nga mbreti i saj, që quhej Gegh (apo Gel ose Ger) (*Shënim B.P.*: të kihet parasysh që “gh” apo “l” dhe “r” është transkriptimi i germës Armene “η” në gjuhë të ndryshme). Ajo

ishte pronë e marrë në rrugë trashëgimie (shih “pema gjenealogjike e Torgomit” po në këtë libër).

Zona në jug, pranë liqenit Van, gjithashtu në kohët e hershme ka qenë një mbretëri e fuqishme me kryeqytet Tushpën (Tushpa, Tosp), një qytet në jug të liqenit Van.

Në librin “Historia e Armenisë”, me autor Artak Movsisjan, në Fq. 33) thuhet:

(Në burimet e shkruara Asore, si pasues i këtij mbreti, përmendet mbreti “urartian” Sarturi i I^ë, i cili themeloi dhe ndërtoi si kryeqytet të tij qytetin *Tushpa (Tosp, Van)*.

Do ta kisha pasur më të lehtë fluturimin e hamendësimit tim, n.q.s. ky emër i dytë do të më ishte shfaqur në formën “Tushka, Tuska apo Toska”, por në këtë rast nuk di nëse germa “p” dhe “k” justifikojnë zëvendësimin reciprok kur kalohet nga gjuha Armene në atë Shqipe apo Etruske apo Greqishte e vjetër.

Shënim B.P.:

Në librin e tij “Legjenda e Hajkut dhe Bel Nimrodit”, ndër të tjera, autori Garegin Nalbandian shkruan:

“*Gegh ose Gel*, djali i Amasias, dhe gruaja e tij, Gegham (Gegham ose Gegh-Am nënkupton “Gruaja e Geghut”; Urartianët e lashtë përdornin *L* në vend të *Gh*, *U* në vend të *O*, etj.)... (Fq. 147)”

Në këtë rast do nxitoja të hamendësoja se emërtimet “Geg” dhe “Tosk” mund të ishin pasojë e lëvizjes së grupeve të njerëzve nga krahinat sipërpërmendur në drejtim të Ballkanit, dhe do të isha dakort në parim, që fillimisht kanë lëvizur banorët e Tushpës, që është më afër zonës së Ballkanit. Duke ardhur në Ballkan ata janë ndarë në dy rryma: njera që vendosi të qëndrojë në Ballkan dhe lëvizi në drejtim të jugut dhe perëndimit të Ballkanit dhe tjetra që mori drejtimin e veriut dhe përfundoi në gadishullin Apenin dhe më pas deri në vendet Baske.

Kjo mbase i vjen për shtat teorisë së studiuesit Robert Ellis për

prejardhjen Armene të Etruskëve dhe teorisë së studiuesit armen Vahan Setian mbi “Origjinat Armene të Baskëve”; po pse jo edhe të atyre studiuesve shqiptarë që e lidhin prejardhjen etruske nga banorët toskë të Shqipërisë.

Më pas vjen lëvizja e njerëzve të Geghut, të cilët me ardhjen në Ballkan shtynë paraardhësit e tyre Tushpa drejt jugut. Përsëri më pas historia ka qenë një përpjekje e vazhdueshme e veriorëve për të depërtuar drejt jugut, ku natyra ofronte kushte më të mira jetese.

Depërtimi i tyre drejt jugut është shoqëruar, natyrisht, jo pa rezistencë nga banorët më të hershëm Tushpa, ndonëse janë i njëjti trung. Nuk është çudi që duke përdorur të njëjtën gjuhë, atë Armene, ata emërtimit “Gegë – popull i Geghut” t’i kenë dhënë kuptimin përçmues ofendues “fshatar”, pasi nuk besoj që t’i kenë dhënë kuptimin “I bukur”.

Shënim B.P.: Në gjuhën Armene fjala “Gegh, Gel” ka këto kuptime:

qłŋ (gegh) – village, country; country house - fshat, vend; vilë

qłŋ (gegh) – beauty, loveliness, elegance - bukuri, dashuri, hijeshi

Të dy këta grupe popujsh ishin pasardhës Torgomianë, ishin një racë, flisnin të njëjtën gjuhë, por ndoshta dy dialekte, ashtu siç flitet në botën Armene deri në ditët e sotme.

Dy dialekte që mbase në kohën e tyre nuk quheshin dialekti Armeno-Lindor dhe dialekti Armeno-Perëndimor, por dialekti i Geghëve dhe dialekti i Tushpave (Tospëve).

Shënim B.P.: Të kihet parasysh që Mbretëria e Geghut ka qenë kufitare me mbretërinë e Albanisë së Kaukazit.

Një tjetër hamendësim, që do t’i shkonte për shtat lëvizjeve në Ballkan sipas mënyrës së paraqitur më sipër, do të mund të ngrihej mbi bazën e hipotezës së paraqitur nga Wilhelm Obermüller tek “Popujt e Alpeve”, Fq. VII, kur thotë: “Kësisoj, nuk mbetet gjë tjetër, veçse të shihen ata, që grekët i quanin “gjigantë” dhe “titanë”. Në legjendat poetike, gjigantët paraqiten si paraardhësit e gegëve të

sotëm në Albani dhe titanët si popull arian, të cilët nën udhëheqjen e Kronosit dhe Zeusit, duke u nisur nga Siçilia dhe Kreta, që fillimisht banoreshin nga gjigantët, pushtuan pjesën jugore të Italisë dhe të Greqisë, dhe banorët e vjetër, pra, autoktonët e vërtetë, gegët, u detyruan të zmbropseshin.”

Në librin e tij “Legjenda e Hajkut dhe Bel Nimrodit”, ndër të tjera, autori Garegin Nalbandian shkruan:

““Legjenda Armene e Hajkut dhe Belit” përcakton se, Hajku dhe pasardhësit e tij luftuan kundër ushtrive të Belit në zonën e quajtur Hajoc Cor, dhe se ishte një Betejë Gjigandësh.”

...

Është i njohur fakti se, historia e lashtësisë u shkrua duke përdorur një gjuhë të fshehtë, e cila quhet mit ose mitologji. Shumë historiografë të mitologjisë shkruan se Nimrodi ishte një gjigand (një Titan) i gjatë sa gjashtëdhjetë burra, që qëndronin mbi njëri-tjetrin. Shumë historianë Armenë shkruan se Hajku ishte një burrë i gjatë sa tridhjetë e gjashtë burra, që qëndronin mbi njëri-tjetrin.” (Fq. 16)

Sipas kësaj legjende Hajku ishte pasardhës Xhafetik, ndërsa Nimrodi ishte pasardhës Hamitik. I pari sundonte kryesisht mbi të ashtuquajturat Malësitë Armene, që ndodhen në zonën Anatoliane, i dyti mendohet se e kishte bazën në Etiopi, nga ku mendohet se më pas nëpërmjet pushtimesh e shtriu sundimin e tij mbi Babiloni dhe toka që ndodheshin përgjatë bregdetit Afrikan, siç ishin Egjipti dhe Libia.

Në librin e tij “Legjenda e Hajkut dhe Bel Nimrodit”, ndër të tjera, autori Garegin Nalbandian shkruan:

“Sipas një legjende tjetër, kur Hami mori familjen e tij drejt jugut, pasi ishte mallkuar nga Noe, atij iu desh të ndeshet me një luan për të mbrojtur familjen e tij, dhe Hami e vrau luanin. Kështu, ai u emërtua Titan për shkak të fuqisë së tij të hyjnore. Kushi ishte një Titan, pasi ai ishte pasardhës i Ham Titanit. Kushi, gjithashtu, vrau një luan dhe e vendosi kokën e luanit mbi kësulën e tij, për

të treguar, që ai ishte trashëgues i linjës së gjakut hyjnor të Hamit. Kushi krijoi një traditë për të gjithë Titanët: për t'u përballur dhe për të vrarë një luan. Pasi vdiq Hami, Kushi u bë mbret i Titanëve (Kushitëve) dhe i Hamitikëve të tjerë, që kishin zbritur në Egjiptin e Sipërm dhe Afrikën e Veriut.” (Fq. 50)

Më pas, ai vijon:

“Nimrodi ishte djali i Kushit. Ai ishte i fortë dhe trim; prandaj ai u zgjodh nga Kushi për të qenë udhëheqësi i Titanëve dhe i Hamitikëve të tjerë.” (Fq. 53)

Nuk është çudi, që jehona e kësaj legjende të jetë përdorur më pas nga popujt, të cilët jetonin në pjesën jugore të Ballkanit (flas për zonën që përkon me Greqinë e sotme) kur flasin për “gjigantë” apo “titanë”, që sipas Wilhelm Obermüller “..pushtuan pjesën jugore të Italisë dhe të Greqisë, dhe banorët e vjetër, pra, autoktonët e vërtetë, gegët, u detyruan të zmbropseshin”.

Nuk do të ishte gjë tjetër, veçse një përsëritje e historisë së vjetër të betejës ndërmjet “gjigantëve Xhafetikë” dhe “Titanëve Hamitikë” të treguar në “Legjenda e Hajkut dhe Bel Nimrodit”, por kësaj rradhe si një betejë ndërmjet pasardhësve të tyre.

Duke pasë parasysh pozicionin gjeografik të Greqisë dhe Italisë, do të ishte më se e llogjikshme të mendohet se zbritjet në Ballkan apo Itali nga fise të ardhura nga veriu fillimisht kanë qenë ato të racës Xhafetike, që popullonin Malësitë Armene (në kohën për të cilën bën fjalë legjenda), ndërsa pushtimet nga jugu të jenë bërë nga popullsi Hamitike, që pretendohet se sundonte mbi territoret sipërpërmendur, ose popullsi e përzier (Hamitike, Semitike, banorë afrikanë autoktonë, etj.).

Mbi këtë mënyrë arsyetimi mund të shpjegohet edhe armiqësia ndërmjet të ardhurve nga veriu (që po i pranojmë si Xhafetikë) dhe pushtuesve të ardhur më pas nga jugu (Egjipti, Libia, etj., që po i pranojmë kryesisht si Hamitikë), armiqësi që mund ta kishte bazën në legjendat e trashëguara brez pas brezi.

Ky arsyetim ka një veçori: që kërkon të pranohet si fakt se, në këtë pjesë jugore të Ballkanit ka pasë arritur të depërtojë popullsi e quajtur “Gegë”.

Dhe n.q.s. analizojmë historitë e kohëve të reja, nuk është për t’u çuditur, që në grindjet e brendshme për territore apo pushtet ndërmjet “Gegëve” dhe “Toskëve”, këta të fundit, që kishin qenë me kohë në kontakt me popujt e brigjeve jugore përballë tyre, të kenë thirrur në ndihmë Hamitikët afrikano-veriorë në përleshjet me “Gegët”, që vijonin të dyndeshin nga veriu për në jug të Ballkanit.

Pas gjithë sa thamë më sipër, ndiejmë që brenda këtij hamendësimi ka kundërshti, të cilat duhen zgjidhur, përpara se t’i japim rrugë arsyetimit të mëtejshëm.

Duke marrë në konsideratë faktin që, historikisht lufta e Trojës mban datën 1190-1180 B.C. dhe trajtohet si një luftë e zhvilluar ndërmjet fiseve të të njëjtit trung e që flisnin të njëjtën gjuhë, atëhere pyetjet që lindin janë këto:

Këto dy grupe njerëzish, për të cilët hamendësohet më sipër, kanë lëvizur para kësaj date apo pas kësaj date?

Sipas hamendësimit për kohën kur kanë ardhur në këto vise, çfarë popullsie kanë gjetur?

Këtu, do ndalemi në analizën e dy çasteve:

N.q.s. analizojmë pemën gjenalogjike të Xhafetit, paraqitur më sipër në këtë libër, do të shohim që Geghu shfaqet si pasardhës i brezit të 10te të Xhafetit ose si pasardhës i brezit të 6te të Hajkut.

Në librin e tij “Legjenda e Hajkut dhe Bel Nimrodit”, ndër të tjera, autori Garegin Nalbandian shkruan:

“Sipas Ghevond Alishanit dhe Katolikosit Hovhannes të Armenisë (emri Hovhannes i Armenëve korrespondon me emrin Xhon të Anglezëve), Hajku vdiq në vitin 2446 përpara lindjes së Jezu Krishtit.” (Fq. 126)

Nga kjo mund të nxjerrim se, sado e gjatë të ketë qenë jetëgjatësia e pasardhësve të Hajkut, normalisht, Geghu duhet të ketë jetuar dhe mbretëruar përpara se të bëhet fjalë për luftën e Trojës.

Më pas, n.q.s. i drejtoheми autorit Artak Movsisjan, tek libri i tij “Historia e Armenisë”, Fq. 33, lexojmë:

Në burimet e shkruara Asore, si pasues i këtij mbreti, përmendet mbreti “urartian” Sarturi i I^{rë}, i cili themeloi dhe ndërtoi si kryeqytet të tij qytetin *Tushpa* (*Tosp*, Van). Në vitet 830^{të} para Krishtit të sundimit të tij, në mbishkrimet e gjetura në qytetin e tij, ai përmendet si “mbreti i tokave të Najirit” duke u marrë Asorëve titujt mbretërorë si “Mbret i Madh, Mbret i Botës, Mbret i Mbretërve..” (Fq. 33)

Kjo lë të kuptosh se lëvizje banorësh të Tushpas (*Tospa*, Van) nuk mund të emërtojmë përpara datës së luftës së Trojës.

Si zgjidhet kjo kundërshti ??

Ja si e mendoj unë:

Lëvizja prej hapësirave Anatoliane drej hapësirave Ballkanike dhe më tej ka ndodhur jo në rendin kohor të paraqitur pak më sipër, por sipas kësaj rradhe:

Fillimisht duhet të kenë qenë banorë të mbretërisë së Geghut (Geghët) ata, që kanë lëvizur të parët drejt hapësirave Europiane, duke zbritur së pari në hapësirën Ballkanike dhe më pas në atë të gadishullit Apenin. Hamendësoj se për ata kjo rrugë nuk ka qenë e panjohur, n.q.s. i mbështetem teorisë pellazgjike të trajtuar nga unë në kapitullin më sipër. Duke i qëndruar kësaj linje arsyetimi, mund të them se në këtë lëvizje ata kanë kaluar nëpër fise të të njëjtit trung dhe kanë mbërritur në fise po të të njëjtit trung, nëpër grupin e fiseve që i kemi quajtur “Fise Pellazge” dhe që flisnin të njëjtën gjuhë. Kjo besoj se nuk gjen kundërshti me teorinë e ekzistencës së “Fiseve Pellazge” në zonën Anatoliane dhe atë Ballkanike deri në mbarimin e luftës së Trojës, për të cilën hamendësohet si një luftë e zhvilluar ndërmjet fiseve të të njëjtit trung e që flisnin të njëjtën gjuhë.

Nisur nga shkrimi tek “Historia e Armenisë”, Fq. 33, lëvizja e banorëve të Tushpas (Tushpanëve, Tospanëve) nuk duhet të ketë ndodhur para vitit 830te para Krishtit, pra rrjedhimisht ka ndodhur, n.q.s. realisht ka ndodhur, në periudhën pas luftës së Trojës. Pra, janë Tushpanët që janë mbivendosur mbi farefisën e tyre “Pellazg” të Geghëve në Ballkan dhe mbase edhe në gadishullin Apenin.

Duke folur për arritje grupimesh njerëzore nga Anatolia në Ballkan dhe gadishullin Apenin, ja vlen të përmendim thëniet e disa studiuesve:

Johann George von Hahn, tek “Studime Shqiptare”:

“Shumë gjurma tregojnë se ndër dialektet e helenëve, dialekti i dorëve i përngjan ma fort *gegnishtes*. (Fq 351)”

Nermin Vlora Falaski, tek “Pellazgët, Ilirët, Etruskët, Shqiptarët”:

..., një sasi e madhe mbishkrimesh të Italisë i ngjasojnë të folmes së dialektit *gegë*. (Fq. 289)

Zacharie Mayani tek “Etruskët fillojnë të flasin” :

Faktikisht, *Etruskishtja paraqet disa pika kontakti me Armenishten, ashtu si edhe Shqipja*. (fq. 130)

Shënim B.P.: Të shihen edhe frazat e tjera në nxjerra nga punimet e këtyre autorëve në kapitujt “Interpretime të emrit - “TOSK” dhe “Interpretime të emrit - “GEGË”

Sa më sipër, vlen për të treguar se gjurmë të ekzistencës të të njëjtave fise apo fiseve që flisnin të njëjtën gjuhë, sipas teorive të studiuesve të mësipërm, gjenden në të dy këta gadishuj, si në atë Ballkanik ashtu edhe në atë Apenin.

Këtu do të mund të na hynin në punë legjendat greke të përmendura nga Wilhelm Obermüller tek “Popujt e Alpeve”, ku flitet për gjigantë dhe Titanë. Ja ç’thotë ai në një vend:

“Përpara mbërritjes së Titanëve, gegët banonin ose zotëronin gjithë Greqinë.” (Fq. 3)

Po aty, në Fq. 4 thuhet: “Pushtimi jonik apo pellazg në Greqi ndodhi vetëm 100 vjet pas shkatërrimit të Trojës, pra, nga vitet 1000 apo 1100 para Krishtit.”

Kam përshtypjen se këto dy shprehje të zotit Obermüller, kur analizohen të krahasuara me njera tjetrën, kanë diçka që nuk më shkon:

Pranoj hamendësimin se në periudhën ndërmjetëse pas luftës së Trojës deri në vitet 800 para Krishtit, kur mendohet që ka jetuar Homeri, në Greqi ka pasur një pushtim, që vinte nga jugu, nga deti. Pranoj hamendësimin që ky pushtim të konsiderohej një mbërritje e Titanëve dhe këtu kam parasysh ata “Titanë”, që përmenden si zotërues të bregdetit verilindor të Afrikës, Egjiptit, Libisë, etj., “Titanë” të përmendur tek “Legjenda e Hajkut dhe Bel Nimrodit”, pranoj hamendësimin se këta “Titanë”, kur kanë zbritur në Greqi, kanë gjetur atje “gegët”, që “banonin ose zotëronin gjithë Greqinë.”, pranoj hamendësimin se kjo “ndodhi vetëm 100 vjet pas shkatërrimit të Trojës, pra, nga vitet 1100 apo 1000 para Krishtit.”, por më duket kontradiktor pohimi se ky pushtim ishte “Pushtimi jonik apo pellazg në Greqi”, siç është cituar më sipër, pasi kjo do të binte në kundërshtim me interpretimin e shumë personaliteteve të shquara në fushën e studimeve historike dhe gjuhësore, që pranojnë në këto zona ekzistencën e një popullsie paraGreke, të quajtur “Pellazge”, në të cilën bëjnë pjesë edhe të ashtuquajturit “Gegë”. Pra, nuk më duket me vend të flitet për një “pushtim jonik apo pellazg në Greqi” pas luftës së Trojës, pasi edhe vetë Homeri e pohon këtë luftë si luftë mes fisesh pellazgjike; pellazgjikët kanë qenë aty, nuk kishin pse të vinin si pushtues të vetvetes.

Por edhe këtu ka një shteg arsyetimi që justifikon shprehjen e zotit Obermüller, “Pushtimi jonik apo pellazg në Greqi ndodhi vetëm 100 vjet pas shkatërrimit të Trojës, pra, nga vitet 1100 apo 1000 para Krishtit.”

Kjo, n.q.s. do pranohet, që zoti Obermüller ka gabuar me kohën e ndodhjes së këtij “pushtimi”. Këtu kam parasysh një tjetër zbritje

pellazgjike në Ballkan dhe gadishullin Apenin nga ana e e banorëve të Tushpas (Tushpanëve, Tospanëve), që duhet të ketë ndodhur pas vitit 830^{ve} para Krishtit, menjëherë pas së cilës mendohet edhe lulëzimi i shoqërisë Etruske në gadishullin Apenin dhe zhvillimi në Greqi i një shoqërie, që sipas Herodotit përbëhej nga dy grupe lehtësisht të dallueshme nga njeri tjetri si nga gjuha ashtu edhe nga zakonet; fillon të flitet për Grekë dhe Pellazgë.

Këtu të shkon mendja përsëri në hamendësimin se Tushpanët duhet t'i kenë njohur Geghët, se të ardhurit duhet të kenë pasur një nivel më të lartë zhvillimi se vendasi e hershëm “geghë”, pavarësisht se i përkisnin një trangu gjenealogjik, dhe ta kenë përdorur termin “gegh” në kuptimin real që kishte ajo fjalë, pra, pasardhës të Geghut ose në kuptimin përçmues ofendues “fshatar”. Unë mendoj se është e para.

Por edhe kjo nuk e shteron diskutimin për pushtimet në Greqi pas luftës së Trojës deri në vitet 800 - 700 para Krishtit.

Madje këtu na vjen përsëri në ndihmë pohimi i zotit Obermüller mbi “mbërritje Titanësh” në Greqi.

Si do të mund të arsyetoja pranimin e këtij pohimi, duke mos hedhur poshtë pohimin e mëparshëm mbi “pushtim jonik apo pellazg në Greqi” të po këtij autori.

Në librin e tij “Legjenda e Hajkut dhe Bel Nimrodit”, ndër të tjera, autori Garegin Nalbandian shkruan:

“Nimrodi dhe ushtritë e tij shkatërruan gjithçka ata pushtuan. Ai i lëvizte vartësit e tij nga një vend në tjetrin. Ai ndërtoi qytete dhe vendbanime të reja. Pastaj, ai i mbushte ato me vartës nga mbretëria e tij, të cilët nuk ishin vendas autoktonë. ... Ai, gjithashtu, u përpoq të krijonte një qytetërim Babilonas, duke detyruar shtetasit e tij të merrnin gra të racave të ndryshme dhe nga grupe të ndryshme etnike.” (Fq. 75)

“Ndërkohë që përpiquej të krijonte një komb të ri në Babiloni duke përzier Afrikanë, Mesopotamianë dhe popuj të tjerë, të cilët i

shërbenin atij, shumë shpejt ai e kuptoi, se po provonte të realizonte një tjetër projekt, i cili po shkonte drejt dështimit...” (Fq. 76)

Po aty kemi:

“Hajku kurorëzoi nipin e tij, Kadmosin, si mbret të Fenikias, pasi që nga momenti që Feneçi kishte vdekur në mënyrë të mistershme, tokat i kishin kaluar në administrim Nimrodit, dhe pas vrasjes së këtij të fundit nga Hajku, Fenikasit kishin nevojë për një mbret të ri; kështu Kadmosi u bë mbreti Fenikasve në momentin që Hajku u bë mbret i mbretërisë së Nimrodit.” (Fq. 145)

Duke pranuar mendimin, sipas të cilit ishin Fenikasit ata që e sollën shkrimin në Greqi, dhe këtu bëhet fjalë pikërisht për periudhën pas luftës së Trojës, pikërisht kur qytetërimi fenikas ishte në lulëzimin e tij, (bëhet fjalë për shekujt 11-9 para Krishtit) përse të mos pranojmë edhe mendimin se Fenikia iu imponua Greqisë edhe me prurje banorësh, të cilët gjetën aty një burim të mirë pasurimi nëpërmjet zhvillimit të tregtisë apo zejeve të ndryshme, pa folur për fushat që kishin të bënin me kulturën dhe artin.

Por Fenikia kishte qenë një vend, që kishte qenë nën sundimin e Nimrodit dhe Titanëve deri në momentin e vrasjes së Nimrodit nga Hajku. Pavarësisht se në krye të Fenikisë Hajku vendosi Kadmin, i cili ishte një pasardhës Xhafetik, përbërja e popullsisë fenikase ishte e përzier, ashtu siç kishte dashur ta bënte dhe siç e kishte lënë Nimrodi mbretërinë pas vrasjes së tij: Hamitikë, Semitikë, afrikanë, Lidianë, arabë, etj. Por Hamitikët e Nimrodit në kohën e tyre thirreshin Titanë. Kjo mbase do të justifikonte pohimin e mbërritjes së grupimit Titan në Greqi në kuadrin e masës së popullsisë Fenikase të çvendosur drejt Greqisë. Pavarësisht xhafetikut Kadmi që u vu të mbretëronte mbi Feniki, siç e përmendëm edhe më sipër, popullsia fenikase nuk ishte Xhafetike, por e përzier, dhe si e tillë edhe gjuha e saj detyrimisht duhej të kishte dallim prej asaj që përdorte populli Xhafetik.

Ja ç’thotë autori Garegin Nalbandian në librin e tij “Legjenda e Hajkut dhe Bel Nimrodit”, kur flet për pengesat që dilnin gjatë

ndërtimit të Kullës së Babelit: “Kishte një pengesë gjuhësore. Shumë njerëz ishin të paaftë të komunikonin dhe të merreshin vesh me njeri tjetrin, sepse flisnin gjuhë të ndryshme...” (Fq. 71)

Këtu duhet të kemi parasysh atë që kemi thënë më sipër se, sado e gjatë të ketë qenë jetëgjatësia e pasardhësve të Hajkut, normalisht, Kadmi dhe Geghu, për të cilët bën fjalë legjenda, duhet të kenë jetuar dhe mbretëruar përpara se të bëhet fjalë për luftën e Trojës. Kështu që, kur bëhet fjalë për lëvizje të “gegëve” apo “kadmenëve”, duhet pasur parasysh, që bëhet fjalë për lëvizje grupe njerëzish, që nuk ishin gjë tjetër veçse pasardhës të Kadmit apo Geghut.

Duke mos u zgjatur më me këto ende nëpër labirintet e hamendësimeve, po përpiqem të paraqes të përmbledhur sa më shkurt si e përfytyroj shkakun e ngjashmërive ndërmjet kulturave Armene-Shqiptare – Greke –Latine:

Fillimisht, rreth 2500 - 2000 vjet para Krishtit ka pasur një lëvizje popullsish, të quajtura “Pellazgjike” (shih hamendësimin tim në materialin më sipër të titulluar “Interpretime të emrit “Pellazg”), me drejtim nga Pllajat Anatoliane në drejtim të Ballkanit. Me mbërritjen në Ballkan një pjesë është vendosur mbi të duke u shtrirë drejt jugut, ndërsa pjesa tjetër ka vazhduar rrugëtimin drejt veriut për të përfunduar më pas në gadishullin Apenin dhe mbase deri në vendet Baske.

Duke pasë parasysh pozicionin gjeografik të mbretërisë së Geghut në zonën e Anolisë verilindore, mendoj se një nga fiset që ndodhej në bisht të kësaj lëvizjeje dhe që u ndal e fundit në Ballkan ka qenë fisi i Geghut, nga ku mendoj se më pas u ruajt emri “Gegë”.

Rreth 100 vjet pas luftës së Trojës pati një tjetër lëvizje popullsish; kësaj rradhe mendoj se ishin ato të shkaktuara nga zhvillimi i marrëdhënieve tregtare ndërmjet qytet-shteteve greke dhe atyre Fenikase, si rezultat i së cilës në qytet-shtetet greke shohim lulëzimin e tregtisë, futjen e shkrimit dhe lulëzimin e kulturës. Kjo u shoqërua edhe me ardhjen e banorëve të rinj, kryesisht fenikas, të cilët, siç

e kemi thënë edhe më sipër, gjetën aty një burim të mirë pasurimi nëpërmjet zhvillimit të tregtisë apo zejeve të ndryshme, pa folur për fushat që kishin të bënin me kulturën dhe artin.

Ardhja e tyre nuk mund të thuhet se është pritur mirë nga banorët vendas dhe ndoshta mund të jetë kryer në formën që i ka detyruar banorët vendas “gegë” t’i quajnë ata “pushtues”.

Duke pasë parasysh se në gjuhën Armene, rrënja e fjalës pushtues është “*ղտղտլ*”, që transkriptohet (Gegheg, gereg, geleg), nuk do të ishte çudi që pikërisht kjo fjalë e deformuar në Greg apo Grek të jetë etimologjia e fjalës “Grek” të ditëve të sotme.

Zhvillimi i këtyre qytet-shteteve në perëndim të gadishullit Anatolian, shoqëruar edhe me rënien e mbretërisë Hittite në gadishullin Anatolian dhe krijimin e disa shteteve më të vogla gjithnjë në konflikt me njera tjetrën, natyrisht që ngjalli zilinë e këtyre qytet-shteteve të tjera të asaj zone, dhe me këtë mbase mund të shpjegohet prirja e tyre për të lëvizur në drejtim të perëndimit më të zhvilluar.

Kësaj prirje nuk duhet t’i kenë shpëtuar as banorët e Tushpas, kryeqytetit të mbretërisë “urartiane” të Sarturit të I^{te}, pas perëndimit të shkëlqimit të saj. Bëhet fjalë për vitet 800 para Krishtit e më pas.

Lëvizja e Tushpanëve (Tospanëve) duhet të ketë ndjekur rrugën e paraardhësve të tyre Xhapatiko-Pellazgë, rrugën e Geghëve. Duke kaluar nëpër tokat e zëna nga Geghët në Ballkan, një pjesë e tyre kanë vazhduar rrugën drejt jugut dhe kanë ardhur deri në tokat greke, ku janë përballur me një popullsi të përzier jo miqësore, dhe ku janë detyruar të ndalen. Nën presionin e popullive jo miqësore të jugut dhe të një natyre të ashpër veriore e të vështirë për banim, ata do kenë qenë të detyruar të hidhen në gadishullin Apenin, nga ku më pas mund të hamendësohet se mori fill historia e Tuskëve apo Etruskëve.

Nuk ka përse të mos pranohet edhe hamendësimi se, ndërkohë një pjesë tjetër ka vazhduar rrugëtimin e saj drejt veriut, për të

përfunduar më pas në gadishullin Apenin apo në pjesë të tjera të Europës Perëndimore.

Por kjo nuk përjashton mundësinë e lëvizjes së grupeve të veçanta edhe me rrugë detare nga brigjet e Azisë së Vogël apo atyre Afrikano-Veriore në drejtim të brigjeve greke apo italiane.

Shënim B.P.: Duke ju referuar lëvizjes emigrative të ditëve të sotme, drejtimit të lëvizjes dhe mënyrave për të kaluar nga vendet e Lindjes (Afganistani, Irani, Siria, Kurdistan, etj) drejt perëndimit European, më përforcohet mendimi se, e njëjta gjë duhet të ketë ndodhur edhe në të kaluarën, të cilën po trajtojmë.

6

**INTERPRETIME
TË EMRAVE -
“GREK - HELEN - ION - DOR”**

PËRMBAJTJA

Renditja e Interpretimeve sipas Autorëve poshtëshënuar:

1. Johann Thunmann: Historia dhe gjuha e Shqiptarëve dhe Vllehëve..... 165
2. Johan Georg von Hahn Dr. Jur.: “Studime Shqiptare” 165
3. Jani Vreto: “Vepra te Zgjedhura” 167
4. Naim Frashëri: “Homeri, Iliada; Kënga e Parë” 169
5. Stanslao Marchiano: Studime filologjike zhvilluar me gjuhën Pellazgo-Albane..... 171
6. Karl Grimberg: Historia botërore dhe qytetërimi (Libri 1) 173
7. Nermin Vlora Falaski: “Pellazgët, Ilirët, Etruskët, Shqiptarët” 174
8. Aristidh P. Kola: “Arvanitasit dhe prejardhja e grekëve” 174
9. Luftulla Peza, Liljana Peza: “Gjuhët e Lashta të Ballkanit dhe Anadollit dhe familja Pellazgjike e gjuhëve” 180
10. Moisi Kaghankatvaci (Daskhuranci): “Historia e Albanëve të Kaukazit” 181
11. Garegin D. Nalbandian: “Legjenda e Hajkut dhe Bel Nimrodit” 183
12. Nxjerrë nga Wikipedia..... 184
13. Berzh Piranjani: Interpretim..... 189

JOHANN THUNMANN

“Historia dhe gjuha e Shqiptarëve dhe Vllehëve”

Kadmi duhet të ketë mbretëruar enkelejtë. (Fq. 99)

DR. JUR. JOHAN GEORG VON

“Studime shqiptare”

Në Shqipninë e jugut ishin dy qytete që quheshin *Ilion*, njani qytet gjindej afër Beratit të sotëm, tjetri në krahinën kastrine të Tesprotisë. Leake asht i mendimit që qyteti në fjalë asht identik me qytetin Kestria dhe me Trojën, të cilën e përmend Stefan Bizantini në krahinën e Kestrisë¹⁶⁵. Sipas gojdhënë, Kestria u themelua prej Kestrinit, djalit të Helenit nga Troja dhe Andromakës, të cilët i prue këtu Pirroja, i biri i Aqilit¹⁶⁶. Heleni trashëgoi gjysmën e shtetit të Pirros që shtrihej pranë bregut të detit¹⁶⁷. Stefan Byzantini përmend edhe një tjetër *Ilion* në Maqedoni “....”¹⁶⁹. Bile Elimea, emnin e krahinës maqedone e nxjerr nga Heleni; si duket ky Trojan ka figurue edhe në gojdhanat e Maqedonisë.

Gojdhana nuk tregon vetëm që trojanët imigruen në Epir, ajo njef edhe kthimin e Pergamit, djalit të Andromakës dhe Pirros, në Azi të Vogël¹⁷⁰. Edhe Virgjili tregimin e tij, përsa i përket takimit të Eneas me Helenin dhe Andromakën, e ka marrë nga gojdhana të

Shënimi¹⁶⁹: Ndoshta ky *Ilion* është identik me *Ilionin* që përmend Livi, sepse Maqedonia romake nganjihërë shtrihej deri tek gjini i Vlonës. (Fq. 362)

vjetra, prandaj jemi të mendimit se të gjitha këto pika të përbashkëta që kanë gojdhinat e Epirit dhe të Trojës, do të kenë pasë një fakt historik. (Fq. 321)

Shënim B.P.: Fragmente nga Shënimet: (Fq. 333-335)

Nuk asht nevoja me sjellë prova që shumë emna popujsh të vjetër janë identikë me emnat e perëndive të tyre kombëtare. Jemi të mendimit, që edhe venetasit kanë pasë një perëndeshë kombëtare, që quhej Hënë, ose Hanë, gjurmat e të cilës i gjejmë tek romakët, që janë fis me ta. Zakonisht Ana Perenna¹⁷¹ asht hyjnesha e vitit hanor të romakëve. Gojdhana thotë se ajo ka qenë e **bija e Belit**, e motra e Didos. Mbas vdekjes së saj, kur Jarba pushtoi Kartagon, u arratis në Maltë dhe prej këndej shkoi tek Enea, i cili e priti shumë mirë... **Shumë interesante asht lidhja e Anës me Enean**, i cili në krahinën e Latiumit asht për ne përfaqësuesi i një imigrimi pellazgo-tyrenas. Themeluesi i fisit të henetëve nuk mund të ishte Enea, sepse atë e kërkonte Roma për vete. Prandaj morën të kushëririn e tij, Antenorin, i cili këtu ndoshta asht përfaqësuesi i një imigrimi tyreno-pellazg-syrien¹⁷³, sepse Straboni shkruen kështu: “ Disa të tjerë thonë se së bashku me Antenorin shpëtuan nga lufta trojane edhe disa henetas nga Paflagonia dhe mendimi aq i përhapun asht ky, që enetët kanë qenë ma i madhi fis i paflagonasve. Mbas pushtimit të Trojës ata shkuan në Traki dhe ma në fund, tue shetitë andej-kënde, zunë vend në Enetikën e sotme. Disa thonë se Antenori dhe i biri i tij muerrën pjesë në këtë udhëtim dhe u ngulën në skajin e Adriatikut”, ma në fund “Antenori dhe djemtë e tij, bashkë me enetët që kishin teprue, shkuen në Traki dhe prej kënde, u nisën për në Enetikën e Adriatikut¹⁷⁴”. Por Antenori dhe Enea kanë qenë dardanas dhe dardanasit e vjetër, që banonin në fushën e Kosovës në Mezinë e Sipërme, të cilët Grekët nuk i njifnin, mund të ndërmjetësonin marrëdhëniet nëpër tokë në mes të venetasve ilirë dhe dardanasve të Azisë së Vogël. Po të pranojmë që dardanët dhe henetët kanë imigrue së bashku dhe që në Azi të Vogël ishin fqinj, atëhere mund të spjegojmë shumë lehtë ekzistencën e zakoneve asyriane¹⁷⁵ tek

henetët e Adriatikut, pa dyshue aspak ndaj originës ilire të fisit. Sepse kultet e tyne tregojnë se janë pellazgë: ... (Fq. 322)

Shënim B.P.: Roma – themeluar në vitin 753 p.e.s. nga Pellazgët Trojanë.

Jerevani – kryeqytet i Armenisë, themeluar në vitin 782 p.e.s. nga Argishti I^ë (fillimisht quhej - Erebusi)

JANI VRETO

“Vepra të Zgjedhura”

Dihet gjithashtu se midis evropianëve, pellazgët kanë qenë të parët, që i muarrën shkronjat prej finikasve dhe prej pellazgëve i muarrë grekët aty nga fillimi i shekullit të gjashtëmbëdhjetë po para Krishtit, kur, siç është llogaritur, Kadmi, i biri i Agenorit, mbretit të Finikisë, i shoqëruar nga të tjerë, shkoi në Greqi për të kërkuar motrën e tij Evropa, që ia kishin rrëmbyer dhe shpuri atje, siç tregon historia, shkronjat.

Ja ç’thotë për shkronjat ati i historisë, Herodoti, në librin e V^{të}: “Këta finikas, që shkuan së bashku me Kadmin në Greqi, midis të cilëve ishin edhe fyreasit, pasi u vendosën mirë e bukur në këtë vënd, u suallë dhe u mësuan gjëra të ndryshme grekëve dhe bile edhe shkronjat, të cilat nuk i kishin më parë grekët, nga sa di unë. Në fillim grekët përdornin të gjithë po ato shkronja që përdornin finikasit, por me kalimin e kohës, në përshtatje me gjuhën e tyre, ndryshuan edhe formën e shkronjave. Rreth e përqark atij vendi ku ndenji Kadmi me finikasit, në shumë pjesë banonin në atë kohë *Grekët që quheshin Jonë*, të cilët, pasi mësuan shkronjat prej finikasve i ndryshuan, ndonëse i përdorën në mënyrë të kufizuar. Këto shkronja Jonët i quajtën shkronja finikase, ashtu siç e kërkonte edhe e drejta, meqë finikasit i sollën të parët në Greqi. Dhe unë vetë kam parë shkronja kadmiane në tempullin e hirshëm të Apollon Ismeniasit në Tebe të

Beotisë, të skalisura mbi tre tripode. Këto shkronja ngjisin shumë me ato të Jonëve”...

Por edhe [historiani] Diodor Liqelioti, në librin e II^{te}, 66, thotë: “Thuhet, pra, se midis elenëve, i pari që shpiku rytmat dhe meloditë ka qenë Linos-i, kurse Kadmi sollti në Greqi shkronjat e quajtura finikase, të cilat elenët i ndryshuan e ua përshtatën dialekteve të tyre. Përgjithësisht këto shkronja u quajtën finikase nga që u sollën tek elenët prej Finikisë.

Por Diodori, duke thënë se shkronjat e sjellura i përdorën të parët pellazgët, duket sikur nuk pajtohet me Herodotin (shumë më i lashtë se ai) që thotë se midis fiseve elene, Jonët (që banonin në atë kohë në pjesët më të shumta të vendeve rreth e përqark finikasve të ardhur së bashku me Kadmin, midis të cilëve ishin dhe gjefireasit) i morën shkronjat prej këtyre të fundit me anë të mësimit. Kjo do të thotë se Jonët kanë qenë të parët që i muarrë shkronjat prej finikasve. *Por edhe Herodoti të gjithë elenët i quan pellazgë nga emri dhe pohon se gjithë Greqia quhej Pellazgji më parë.* Kështu në librin A (I) ai thotë: “Kresi (mbreti i Lidisë), duke gjurmuar historinë me anë pyetjesh e kërkimesh, gjente se (midis gjithë fiseve elene), shquheshin lekedemonasit dhe athinasit, të parët në krye të fisit dorian dhe të dytët në krye të fisit jonian. *Në kohët e vjetra jonët ishin pellazgë, kurse dorianët ishin komb elen. Pellazgët kurrë nuk kishin dalë jashtë vendit të tyre, kurse dorianët, përkundrazi, kanë qenë shumë të lëvizshëm.* Ata në kohën e mbretit Leukalion banonin në vendet Ftias kurse në kohën e elenit Doros, banonin rrëzë maleve të Osës dhe të Olimp, në vendin e quajtur Estiea. Nga Estiea u dëbuan prej kadurianëve dhe u hodhën në Pind; në këtë kohë quheshin Makedonas. Prapë u ngritën së këtejmi dhe shkuan në Driopide dhe prej Driopidës në Peleponez, *ku u quajtën fis dorian*”...

Kadmi e shokët e tij finikas, që i sollën këto shkronja, llogaritet prej historianëve se erdhën në Greqi aty nga fillimi i shekullit të gjashtëmbëdhjetë para Krishtit. Por disa filologë të rinj evropianë të shekullit të shtatëmbëdhjetë të erës sonë thonë se para shekullit

të gjashtë e të shtatë para Krishtit elenët nuk kishin shkronja, sepse deri në atë kohë arrijnë mbishkrimet që kanë shpëtuar dhe sepse Homeri (që ishte shumë kurreshtar e që jetoi rreth vitit njëmijë ose nëndëqint para Krishtit, dhe që bën fjalë për shumë gjëra të kohës së vet, bile edhe për gjëra me vlerë shumë të vogël) për punë shkrimi nuk bën fjalë fare. Përsa u përket vjershave të Homerit, thonë se ato u transmetuan verbalisht gojë më gojë dhe se u ruajtën në kujtesë deri në shekullin e shtatë dhe të gjashtë para Krishtit, kur i solli prej Jonie Likurgu dhe Pisistrati i mblodhi dhe i bashkërenditi në dy libra, në Iliadën dhe në Odhisenë...

HOMERI

Iliada

Kënga e parë

Lufta e Bretkosave me minjtë

Botim i Argeta-LGM, Tiranë, 2002

Parathënie shkruar nga Naim Frashëri

Kopjuar siç është në tekstin original paraqitur në libër:

Omiri ka shkruarë dy vjersha të gjata: nga ato njëra tregon luftën e Troësë e thuhetë "Iliadhë", se qytet i Troësë quhej edhe Ilo, pa m'at emër' i thanë Iliadhë vjershës së saj. (Fq. 3)

Grekërit e vjetërë në kohët t'Omirit s'quheshinë as grekë as elinë, por dhanainj, ahainj, etj. Grekërit' e vjetërë nuk ishinë nga far' e pellasgjinjet, por ishinë, si thotë Thuqididi, të mbledhurë nga Finiku, nga Egjypta, etj.

(Shënim B.P. Këtu të shihet historia e Finiqit shqiptar – a ka lidhje me Fenikinë, Fenikasit)

Falmajeri thotë se edhe grekërit' e sotmë s'janë nga far' e grekëret të vjetërë, se far' e atyre është shuarë, po janë nga sllavërë, vllleh, etj. (Fq. 5)

Iliadha tregon, si thamë, Luftën e Troësë, a, si thoën ca, luftërat e bëra në mest të pellasgjinjet, se gjith' ata kombe ishin nga pellasgjinjtë, a, si thonë të tjerët, luftërat e Azisë me Evropënë ngaherë. Tri her' e kanë shpëtuarë nga Azia Evropënë shqipëtarët: Aqilehti mundi Troasitë, Aleksandr' i Madh persianëtë, Skënderbeu turqitë. (Fq. 6)

Ndërron pakë "Odhiseja" nga "Iliadha", prandaj kanë thënë se vjershetor' i "Odhisjesë" është tjetër e i "Iliadhës" është tjetër, po të tjerë thonë që "Iliadhën" Omiri e ka bërë në djalëri e "Odhisjenë" në pleqëri, e nga vërsa ka ngjarë ndryshimi. Thonë se Omiri rronte njëmijë vjet përpara Krishtit dhe luft' e Troësë qe bërë dyqint vjet përpara Omirit.

Në kohët t'Omirit nuk kish shkronja gjuha greqishte, pastaj i pru Kadhmua shkronjatë nga Finiku, po Omiri në pleqëri is hi verbërë dhe shëndinte derë më derë, duke kënduara vjershat' e Iliadhës e t'Odhisesë; prandaj njerëzia e dininë së jashtësmi, e Likurgu, mbret i Spartësë, i mblodhi më pastaj. Edhe mëmëdheu i Omirit nuk dihetë mirë, po thonë më tepër se ish nga Smirna. (Fq. 6-7)

Afruar me gjuhën e sotme zyrtare:

Homeri ka shkruar dy vjersha të gjata: nga ato njëra tregon luftën e Trojës dhe titullohet "Iliada", *se qytet i Trojës quhej edhe Ilo*, prandaj sipas këtij emri e emërtuan këtë vjershë "Iliada". (Fq. 3)

Grekërit e vjetër në kohë të Homerit s'quheshin as grekë as helenë, por danaij, akej, etj. Grekërit e vjetër nuk ishin nga fara e pellasgëve, por ishin, siç thotë Thuqididi, të mbledhur nga Fenikia, nga Egjypti, etj.

(Shënim B.P. Këtu të shihet historia e Finiqit shqiptar – a ka lidhje me Fenikinë, Fenikasit)

Falmerajeri thotë se edhe grekërit e sotëm s'janë nga fara e grekërve të vjetër, se fara e atyre është shuar, po janë nga sllavët, vllhët, etj. (Fq. 5)

Iliada tregon, siç thamë, Luftën e Trojës, apo, siç thonë disa, luftërat e bëra në mes të pellasgëve, se gjithë ata kombe ishin nga

pellasgët, apo, siç thonë të tjerët, luftërat e përherëshme ndërmjet Azisë dhe Evropës. Tri herë e kanë shpëtuar nga Azia Evropën shqiptarët: Akileu mundi Trojanët, Aleksandri i Madh persianët, Skënderbeu turqit. (Fq. 6)

Ndërron pakë “Odhiseja” nga “Iliadha”, prandaj kanë thënë se vjershëtori i “Odisesë” është tjetër dhe i “Iliadës” është tjetër, por të tjerë thonë që “Iliadën” Homeri e ka bërë në djalëri e “Odisenë” në pleqëri, e nga mosha ka ngjarë ndryshimi. Thonë se Homeri rronte njëmijë vjet përpara Krishtit dhe lufta e Trojës që bërë dyqint vjet përpara Homerit.

Në kohët të Homerit gjuha greke nuk kish shkronja, pastaj i pru Kadmi shkronjat nga Finiku; por Homeri në pleqëri ish i verbër dhe shetiste derë më derë, duke kënduar vjershat e Iliadës e të Odisesë; prandaj njerëzia e dinin së jashtmi, dhe ishte Likurgu, mbret i Spartës, që i mblodhi më pas. Edhe mëmëdheu i Homerit nuk dihet mirë, po thonë më tepër se ish nga Smirna. (Fq. 6-7)

(Shënim B.P.: nxjerrë nga Wikipedia)

Likurgu ishte ligjvënësi pothuajse legjendar i Spartës, i cili zbatoi reformën me orientim ushtarak të shoqërisë Spartane në përputhje me Orakullin e Apollonit në Delfi. Të gjitha reformat e tij promovuan tre virtytet spartane: barazinë, aftësinë ushtarake dhe qëndrueshmërinë.

Lindur në Spartë, 800 BC

Vdekur 730 BC

STANISLAO MARCHIANO

“Studime filologjike zhvilluar me gjuhën Pellazgo-Albane”

Në mbështetje të mendimit tonë, abati Banier shkruan në Mitologjinë e tij si vijon: “Bochart dhe Vossio kanë provuar në mënyrë të sigurtë se alfabeti i sjellë nga Kadmi në Greqi ishte alfabet

fenikas, ndërsa ai që kanë përdorur grekët më përpara ishte alfabeti pellazg dhe nga këto dy gjuhë u formua një e vetme. (Fq. 20)

... Faktin që tezat tona bazohen në të vërtetën, e vërteton edhe historia e grekëve antikë dhe modernë, ku tregohet se në kohët e lashta, Heladha është quajtur Pelazgia, vendi antik, i cili, pas pushtimit nga Kadmi u pagëzua me emrin e ri të Heladhës. (Fq. 24-25-26)

Sipas dëshmimeve të Herodotit, historianit të madh të lartpërmendur, dy qytetet e famshme, Athina dhe Sparta, u themeluan dhe banoheshin nga pellazgo-albanët, nga gjuha e të cilëve morën edhe emrat. *Pas pushtimit nga Kadmi, Athina u bë fenikase, ndërsa trojet përreth mbetën pellazge dhe u quajtën "Joni"*. ...Pra, lufta midis spartanëve dhe athinasve gabimisht quhet luftë civile apo luftë vëllavrasëse, lufta e një populli që flet të njëjtën gjuhë, që ka të njëjtën origjinë dhe të njëjtat tradita. Ishin popujt semitë, që duke pushtuar tokat e banuara nga popull japhet, kërkonin ta shkatërronin pjesën tjetër, ... (Fq. 28-29)

Pa asnjë diskutim, ne ua lemë historianëve dhe gjuhëtarëve të mëdhenj të drejtën për të gjykuar nëse grekët e racës fenikase mund të kenë të drejtën për t'u quajtur heraklidë ose milesë, pasi u hoqën emrin, atdheun, shkrimin apo alfabetin, shkencat dhe artet atyre popujve fatkeqë, por të lavdishëm albanë, të konsideruar përgjithësisht si qeniet më të padenja, të egra dhe barbare të botës. (Fq. 41)

Banorët e parë të Elladës, thotë Paskida (*Shënim B.P.: shkrim i vitit 1879, në Athinë, nga Th.A.Paskida – profesor dhe deputet helen*), janë pasardhësit e Japhetit ose Giapetit, të cilët quheshin ndryshe pellazgë apo fisi Japetonid sipas Pindarit, Hesiodit dhe vetë Homerit të pavdekshëm. Ata zbritën nga troje të Azisë, kryesisht nga Kaukazi, ku ekziston një zonë e gjerë e shtrirë e quajtur Albani dhe një kalim apo grykë e quajtur "porta albane" dhe emri Albania rrjedh nga emri "Alvi/Albi" ose "Alpi", që do të thotë "male të bardha", i cili është emri kombëtar i Albanëve. (Fq. 43)

... Mund të pohojmë me siguri se gjuha pellazge është folur në Europë shumë kohë përpara pushtimit fenikas dhe shumë kohë përpara

gjuhës greke, së cilës i huazoi shkronjat dhe tingujt, duke bërë kështu që ajo të pasurohej e të përhapej më shumë. Gjuha pellazgo-albane u quajt barbare sepse, sipas Kadmejeve, çfarë nuk ishte greke, ishte barbare dhe barbarë u konsideruan pellazgo-albanët e varfër. (Fq. 44)

Është i pakundërshtueshëm fakti që pellazgo-albanët ishin banorët e parë të Maqedonisë, Epirit, Albanisë, Thesalisë, Beotisë, Atikës, Bosnjës, Hercegovinës, Bullgarisë, etj.. Mjafton të përmendim edhe dëshminë e Herodotit, sipas të cilit një numër i madh pellazgo-albanësh, pas pushtimit nga Kadmi, u shndërruan duke bërë pakt me fenikasit dhe që atëhere filloi dallimi midis dorëve dhe jonëve. (Fq. 79)

Tashmë pellazgët, siç e kemi përsëritur shpeshherë, janë popuj të grupit jafet, ndërsa kadmejtë ose fenikasit të grupit semit ose aramaik, pra, ata janë popuj të ndryshëm, të huaj nga njeri-tjetri. Nga bashkimi i pellazgëve apo popujve të vjetër (që ishin albanët) me kadmejtë apo fenikasit dolën athinasit, më pas helenët dhe pastaj grekët, që me të drejtë mund të konsiderohen si degë apo pasardhës të pellazgëve. Por as Bertolini, as shoqata e studiuesve të Historisë së përgjithshme të Italisë dhe as autorët e përmendur atje, si Niebur, Grote, Müller dhe Duncker, nuk janë përpjekur të qartësojnë terrin që ekziston rreth pellazgëve, për të përcaktuar se cilët ishin ata, cila ishte natyra dhe gjuha e tyre dhe sidomos për të treguar se cilit grup të njerëzimit i përkisnin. (Fq. 133)

Popujt jafetë të Kaukazit, të cilët, sipas nesh, janë thjesht pellazgo-albanë, ... (Fq. 136)

KARL GRIMBERG

“Historia botërore dhe qytetërimi”

Burimet Hitite përmendin në disa pjesë qytetin e Vilusas, ku mbretëronte Alaksandus dhe në vende të tjera qytetin Taroisa. Këta ndoshta janë dy emra të të njëjtit qytet, atij të Trojës, që Grekët e quajnë gjithashtu *Ilion*. (Fq. 250)

Babai i tij, Priami, ishte mbreti i Trojës, ose *Ilionit*, siç quhej ndryshe qyteti. (Fq. 254)

NERMIN VLORA FALASKI

“Pellazgët, Ilirët, Etruskët, Shqiptarët”

“Një numër fort i madh fjalësh të dialektit *Dorik*, nuk mund të shpjegohet me Greqishten, por shpjegohet me anë të ligjeve gjuhësore të Ilirishtes”.

Një tjetër lajm interesant, që kemi prej Tuqididit, është se qyteti i Durrësit u themelua nga fiset Ilire të *Dorëve* më 626 para Krishtit afër qytetit të një fisi tjetër Ilir: Taulantët. (Fq. 280)

ARISTIDH P. KOLA

“Arvanitasit dhe prejardhja e grekëve”

Megjithatë, vetë Homeri zë në gojë si aleatë të trojanëve një popull të Trakës, që e quan Pellazg. Ç’bëhet? (Fq. 37)

Si është e mundur që të quhet Pellazgji: Peloponezi, Epiri dhe Tesalia, Dilo dhe Lesbo dhe gjithë Greqia; si është e mundur të quhen pellazgë të gjithë helenët e lashtë dhe në të njëjtën kohë të quajë pellazgë aleatët e Trojanëve, një popull të Trakës? (Fq. 38)

Pellazgët, siç do ta shohim më poshtë, u vendosën në një hapësirë që fillon me gadishullin Italian, kalon në Ballkan, në Azinë e Vogël dhe përfundon me bregdetin e Afrikës së Veriut. Shekuj pas vendosjes së tyre fillestare, është mjaft llogjike dhe e natyrshme, që gjuha e pellazgëve të Italisë me gjuhën e pellazgëve të Greqisë, të Trakës, të Azisë së Vogël, ose të Afrikës Veriore, të ketë pësuar dallime. (Fq. 40)

Elementët që iu hapën telashe kërkuesve të lashtë e të rinj janë:

1) ndryshimi i gjuhës, gjë që e përcaktoi edhe Herodoti,

2) zhdukja e emrit “pellazg” që nga koha e Homerit
dhe

3) mosekzistenca e një qytetërimi zyrtar pellazg (d.m.th. që të provojë ekzistencën e tij me shkrim, zbulime arkeologjike dhe metoda të tjera). (Fq. 41)

Grekët dhe helenët e morën këtë emër rreth shekujve VIII – VII p.e.s. dhe do të shohim në kapitullin përkatës se Homeri nuk i quan asnjëherë helenë apo vendin Hellas të ushtarëve që luftuan kundër Trojës.

Helenët dhe Greqia përmenden një ose dy herë nga Homeri si një vend i vogël në rrëzë të Pindit, ku dy gjërat më karakteristike janë se ndodhet nën pushtetin e Akilit dhe se ka gra të bukura. (Fq. 43)

Meqenëse gjuha pellazge ruhej akoma në kohën e Herodotit dhe u quajt barbare, e meqenëse vendet në të cilat u vendosën pellazgët nga Italia Qendrore deri në thellësitë e Azisë së Vogël, nuk paraqesin të njëjtin qytetërim dhe përveç toponimeve dhe emërtimeve të njëjta, që iu kanë nxjerrë telashe kaq kërkuesve, të cilët nuk i marrin parasysh pellazgët, të gjitha karakteristikat e tjera kanë pësuar kaq shumë ndryshime, sa që arrijnë të na krijojnë problem me faktin se përse pikërisht vetëm në Greqi pati një qytetërim të tillë të papërsëritshëm, do të na duhet të themi përsëri disa gjëra.

Për çështjen e parë, duhet të kuptojmë se populli pellazg, i cili para mijëra vjetësh bëri një fushatë të madhe emigruese dhe u ngul nga Italia deri në Azinë e Vogël dhe Afrikën Veriore, pati si rrjedhojë e mënyrës së jetesës e të veprimtarisë dhe qytetërimit të vet, një fjalor të kufizuar në fjalët që kishin të bënin me artin e luftës, gjuetisë, blegtorisë dhe bujqësisë. Kur u vendos në vende të reja, ishte e natyrshme që ai të zhvillonte rrethin

e tij të veprimtarive (tregti, detari, administratë, art, krijim të shkronjave dhe huazimi fjalësh nga popujt e Mesdheut me të cilët ra në kontakt). (Fq. 55)

Herodoti mendonte se gjuha nuk mund të ndryshojë me kalimin e kohës dhe ishte natyrore që helenët të flisnin gjuhën e tyre gjatë gjithë kohës, ndaj dhe rrjedhimisht u gjend në qorrsovak duke qenë se vetë helenët thonin se vinin nga pellazgët, ndërkohë që edhe ai vetë pa dhe dëgjoji popullsinë e Elispondit, Skilakit dhe Plakisë të flisnin pellazgjisht e të pohojnë se e kanë prejardhjen nga pellazgët, d.m.th. konstatoi se pellazgët për të cilët flisnin të gjithë, *nuk ishin helenë, por barbarë*, sepse ai vetë dëgjoji se si ata nuk flisnin helenisht, por një gjuhë të panjohur. (barbar nuk do të thotë vetëm i huaj, por edhe që shqipton gjuhën me gabime). (Fq. 57)

Kadmi është një hero ilir⁸, (⁸ – *në disa mite përmendet si mbiverior*) që duke ndjekur shembullin e shumë paraardhësve dhe pasardhësve të tij, (Jasoni, Dedaliu, Herkuli, Odisea, Pitagora, Demokriti, Anaksagora, Platoni, Herodoti) dhe përgjithësisht vetinë kryesore të fisit të tij, udhëtoi në vende të ndryshme si p.sh. në Mesopotami, Egjipt, Babiloni. Që të udhëtoje, në kohën për të cilën flasim, duhet të kishte të paktën dy karakteristika: heroizmin dhe etjen për dije.

Kadmi duke rënë në kontakt me civilizime të reja fitoi mjaft përvojë dhe dije. Kur u kthye në Bioti, ku u vendos për një kohë të gjatë, nuk u kthye vetëm për t'u bërë mbret i një populli të huaj. Erdhi me bashkëatdhetarët e tij, Haonët⁹ (⁹ – *popull pa prijës gjendet, por prijës pa popull është e pakuptimtë*) Ishte i ditur, por edhe reformist i madh, sepse u përpoq të ruajë dhe të përhapë një mënyrë të thjeshtë e të re të të shkruarit. (Fq. 62)

Jonët janë pellazgë që për njerën apo tjetrën arsye nuk arritën ta realizojnë vetveten ndaj vringëllimave dhe pasojave të luftës me Trojën dhe më pas ndaj dyndjes së fshatarëve pellazgë, që u quajtën *dorë*.

Në të vërtetë *dorët* u shpërndanë në të gjithë Peloponezin nga

ngushtica *Rio-Adiro*, duke pasur lidhje me Atikën, e cila vazhdoi në këtë mënyrë pa asnjë ndërprerje dhe plasaritje zhvillimin e saj politik. E njëjta gjë ndodhi edhe me pellazgët e Azisë së Vogël. (Fq. 72)

Dorët me sa duket janë fisi i fundit nga të ashtuquajturit helenë që zbritën në Greqi. (Fq. 75)

Tukididi thotë se 80 vjet pas pushtimit të Trojës “*Dorët*” erdhën në Peloponezin e Herkulit” (A13); (Fq. 77)

As historiani ynë i madh Kordati nuk merret fare me pellazgët dhe diku pyet veten mos edhe *pellazgët* janë edhe ata të prejardhjes *semitë*! I punon mendja me pasion që të vërtetojë se *helenët erdhën nga Azia* (Azia e Vogël dhe Mesopotamia) dhe se ato që na rrëfejnë të lashtët janë përralla. (Fq. 85)

Faktet që parashtrojnë sa Kordati aq edhe Saqelariu për të theksuar lidhjen midis Greqisë dhe Azisë së Vogël, nuk vihen në dyshim. Në të vërtetë, Troja dhe trojanët, sa nga tregimet aq edhe nga gërmimet, vërtetohet se nuk është veçse i njëjti popull me *akejtë*, të cilëve iu deklaruan luftë. (Fq. 85)

Troja qëlloi të quhej edhe Ilio. Por Ilio do të thotë vend i lartë dhe me të vërtetë Troja ishte ndërtuar mbi dy kodra të larta dhe në rrëzë të kësaj ekzistonte një fushë e madhe. Ilida ose Ilija përsëri do të thotë i lartë, vend malor. Iliea quhej dhe gjykata e lartë e Athinës. (Fq. 91)

Në shqip ekziston dhe fjala “i lartë” apo “i lia” në arbërisht. (Fq. 92)

Më tej Kordati nuk beson as në zbritjen historike të dorëve dhe pohon se “Fillimisht, *dorët*, nuk është fare e vërtetuar se erdhën nga Ballkani i veriut (P.10, Fq. 277, shën.). Me sa duket në lidhje me përmbledhjen e tij i konsideron dhe dorët të ardhur nga juglindja dhe “zbritja e dorëve” nuk është veçse një “ngjitje”. (Fq. 92)

Mendoj të paktën se për dorët dhe veçanërisht për vendin prej nga ku vijnë nuk ka asnjë dyshim se është Ballkani i Veriut. (Fq. 92)

Mirëpo dilemma e Kordatit, të cilën ai e përmend vetëm në një frazë të shënimit të tij, është pikërisht vendi i pathënë i prejardhjes

së dorëve: “*Dorët*, megjithëse erdhën të fundit në Greqi, dallojnë nga helenët e tjerë jo nga qytetërimi por nga shkalla e zhvillimit, duke u kujtuar për këtë qëllim helenëve të këtushëm, rregullat e trashëguara të jetës shoqërore dhe zakoneve të tyre të lashta.

Të gjitha këto ç’duan të thonë? Duan të thonë se dorët që erdhën këtu të fundit nga të gjithë helenët e tjerë nuk janë veçse pjesë e të njëjtit popull, që vonesa e tij qytetërore shpjegohet plotësisht, përderisa vijnë nga malet e Ilirisë, shumë shekuj pas zbritjes së bashkëatdhetarëve të tyre pellazgë. (Fq. 92 - 93)

Helenët, siç dihet, dhe sot kanë një emërtim tjetër. *Quhen grekë*, por edhe këtë emërtim na e tha më lart Aristoteli dhe ka qenë emërtimi i vjetër i helenëve. Këtë na e thonë e na sigurojnë dhe mbishkrimet e lashta në mermerët e famshëm të Parios.

E përmend gjithashtu Isiodi dhe poeti i shek. VII Alkamani: “Grekë të helenëve, nënat”.

Por grekë do të thotë edhe njerëz të shkëmbinjeve, pra arrijmë në përfundimet e mëparshme. (Fq. 98-99)

Le të shohim tani se si u formua emri *helen* dhe *hellas*, emër ky që shfaqet si emër i përbashkët i gjithë banorëve të Greqisë, pas zbritjes së dorëve. D.m.th. kur gjërat u qetësuan dhe u rivendosën marrëdhënie midis të gjitha fiseve Helene, u shfaq ky emërtim i përbashkët. Nuk ndodhi ajo që ndodhi në Iliri, por diçka tjetër.

“*Hellas*” – përmendet nga Homeri si një vend i vogël pranë Pindit dhe që karakteristika e tij më e veçantë ishte se kish gra të bukura (“Greqia grabukura” – siç e quan Homeri) dhe prijës i tij ishte një ndër heronjtë më të lavdishëm të luftës së Trojës, Akili. (Fq. 110)

Në të vërtetë, në kohën kur duhet të kenë ndodhur këto apo pak më vonë (fundi i shek. VIII p.e.s., fillimi i shek. VII p.e.s.) një poet, Alkamani thotë në një varg të tij: “Grekë, nënat e helenëve” (helenët quheshin grekë në lashtësi). Pra Alkamani nuk thotë “Grekë baballarët e helenëve”, që do të ishte edhe më e natyrshme për një

shoqëri patriarkale, por përdor fjalën “nënat”. (Fq. 111 - 112)

Zbritja e dytë pellazge në Greqi, që është zbritja e dorëve, d.m.th. e pellazgëve që për shekuj mbetën në mes të rrugës në Ilirinë jugore, ishte një ngjarje që shtyu për më vonë zhvillimin e tij kulturor. Jo vetëm ngaqë dorët ishin më të ashpër, bujq dhe disi më të vonuar, por sepse krijuan shqetësime me hyrjen e tyre në një kohë lufte dhe katastrofash. Nga ana tjetër ama ndihmuan, sepse risollën apo rivendosën ligjet e ndryshuara apo të braktisura pellazge, gjë që ishte një forcë kundër ndikimeve orientale dhe të huaja dhe që u vlerësuan shumë nga grekët e tjerë. Me zbritjen e dorëve kemi një bashkim të konservatorizmit (dorët) me progresivitetin (jonët). (Fq. 112)

SHITESË: Teoria pellazge që zhvillova, të çon në përfundimet e mëposhtme:

Fisi heleno-pellazg u shpëtua midis shekujsh dhe mijëvjeçarësh, falë mundësisë së pafundme të rezervave që pozicioni gjeografik dhe morfologjia e terrenit i siguroi. Dmth. burimi më i madh i popullit tonë ndodhej në malet shkëmbore të Epirit dhe Shqipërisë së sotme dhe prej andej, si lumenj grupesh popullore, kohë pak kohe zbriste në Greqi, Itali dhe Azi të Vogël. Në këto vende, si shkak i kushteve pakrahasimisht më të mira, zhvillohej qytetërimi i saj dhe u ndryshua nga njëri vend në tjetrin sipas kushteve ekzistuese. Në çdo rast që popullsia në zonat e reja dobësohej për çfarëdo arsye, kishim zbritje dinamike grupe nga origjina. Zbritja e fundit është ajo e arbëreshëve të shekullit XIV. Tjetër nuk do të ketë... (Fq. 119)

Të keni parasysh se në greqisht mungon tingulli “y”, i cili kthehet në “i”, “sh” që kthehet në “s”, dhe “ë” që kthehet në “e”. Gjithashtu “d” shqipe, në greqishten e lashtë (homerike) ka kaluar në “dh”. (Shënim i përkthyesit) (Fq. 171)

(Shënim B. P.: Kjo vlen edhe për arsyetimin e bërë për shndrrimin e “Tushpa” në “Tuspa” në kapitullin: “Interpretimi Geg-Tosk”)

LUFTULLA PEZA, LILJANA PEZA:

“Gjuhët e Lashta të Ballkanit dhe Anadollit dhe familja Pellazgjike e gjuhëve”

Emri Grekë dhe Greqi ka dalë shumë vonë, që u fut nga Romakët gjatë kohës së Perandorisë Bizantine. Shteti i quajtur Greqi për herë të parë u ngrit me revolucionin Arvanit në vitin 1821 dhe fitimin e pavarësisë nga Turqia. (fq. 126)

Emërtimi “Dhrahmi” i parasë Maqedonase është i njëjtë si ai i popujve të tjerë të lashtë të Ballkanit, që kanë përdorur dhrahminë si para. (fq. 129)

Shënim B.P.: Po kështu emërtohet edhe paraja Armene “ըրամ” e që lexohet “dram, tram”.

Fiset Greke kur erdhën nuk kishin as emër. (fq. 146)

Emërtimi “Grekë” nuk ka ekzistuar në lashtësi; ai për herë të parë është futur në përdorim nga Romakët dhe është përdorur gjatë Perandorisë Bizantine. Ndërsa shteti me emrin “Greqi” u shpall pas revolucionit Arvanit më 1821 dhe mbreti i parë i vendit ka qenë Oto nga Bavaria. (fq. 160)

Nga ana tjetër në enciklopeditë botërore shkruhet se në epikat e Homerit Grekët apo Helenët asnjëherë nuk përmenden, sepse Omeri ata nuk i njihte. Kjo të çon në përfundimin se epikat e Omerit janë shkruar në gjuhën Pellazge. (fq. 161)

Gjatë kohës, që rajoni jugor i Ballkanit ishte i pushtuar nga Persianët, erdhën në rajon edhe fiset Greke, të cilat erdhën nga lindja, por nuk kishin as emër dhe asnjë nivel kulturor, ... (Shih fq. 224)

MOISI DASKHURANCI OSE MOISI KAGHANKATVACI

“Historia e Albanëve të Kaukazit”

Prej këtyre fëmijëve të Xhafetit, pasardhës të Kituraçikut (Kitrit), lëvizën dhe u shpërndanë nëpër ishujt paganë, siç ishin ato të Qipros, dhe prej atyre që mbetën në veri dhe që ishin të afërm (kushërinj) të Kituraçikut, dolën pasardhësit e Albanëve (Aluank). *Ndërsa raca që populloi tokën e Hellas rrjedh prej atyre që më pas migroi atje, siç ishin Ajetaçikët, që u dyndën në Athinë, duke ardhur nga Grekët e nderuar (Yoynk - Hjunk).* Dhe nga Teba emigruan Sidonianët, të cilët rridhnin nga Kadmosi, që ishte djali i Agenorit. Kartagenasit janë imigrantë prej Tirit. (Fq. 16)

Ndër kombet që kanë pasë njohur artin e të shkruarit kanë qenë Hebrenjtë, Latinët, prej të cilëve Romanët kanë pasë qenë qeverisur, Spaniardët (*banorët e Spanjës: Shënim BP*), Grekët, Medët, Armenët, Albanët. Nga Media, në drejtim të veriut deri në kufijtë e Gadironit (Kadiz), duke u shtrirë nga lumi Pargamitos deri tek ai Mastosis, *ky vend që quhet Ilion*; dhe në Ishujt e Siçilisë, Eubesë, Rodesë, Kios, Zakinthis, Kefalonia, Itaka, Kerkira (Korfu), Kisadës (Kisadis), dhe *pjesa e Azisë e quajtur Ionia*; dhe lumi Tigri që rrjedh ndërmjet Medias dhe Babilonisë. Këta janë kufijtë e (familjes së) Xhafetit. (Fq. 17)

Qyteti - ILION

Kreu 18. Në librat e Stefanosit ka për t’u gjendur një tregim mbi shkatërrimin e qytetit Ilion dhe ndërtimin e Romës

Në ditët e Gjykatësit Abdan, *qyteti Ilion* u mor si më poshtë. Ky qytet ishte në vendin e Akenëve (Achaeans – Akejtë ??) ngjitur me Peloponezin në perëndim të Maqedonisë në vendin e Evropës. Në atë kohë Greqia nuk kishte mbret, i gjithë vendi drejtohej nga princat. *Ilioni* ishte një qytet i madh dhe nuk kishte të ngjashëm me të në tokë. Në atë kohë një djalosh i ri nga princat e qytetit shkoi

në qytetin e Thesalonikës, në lindje të Maqedonisë, në kërkim të argëtimeve dhe u prit nga fisnikët e qytetit. Duke u dashuruar me vajzën e një njeriu të madh, ai e rrëmbeu atë dhe e solli në qytetin Ilion. Kur prindërit e saj filluan kërkimet për të, ata morën vesh se ajo ishte marrë nga i riu dhe duke i shkruar një letër popullit të Ilionit, ata morën një përgjigje arrogante. Ai (babai) e lexoi atë me zë të lartë për popullin e tij dhe të etur për hakmarrje, ata thirrën të gjithë popujt fqinjë për t'i ndihmuar ata. Ata krijuan një ushtri të panumërt dhe luftuan me Ilionin për pesëmbëdhjetë vjet, duke e hedhur të gjithë vendin në shkatërrim. Pastaj, duke menduar për një plan tjetër, ata dërguan një mesazh pajtues për qytetarët e vet duke thënë: “Të mëdhenj janë perënditë e Ilionit, dhe është për shkak të tyre, që forca jonë ka dështuar. Ne do të bëjmë paqe dhe tani e tutje do të jemi miq, dhe ne do t'i nderojmë perënditë e Ilionit me dhurata.” Ata iu besuan këtyre fjalëve dhe (Grekët) ndërtuan 2 000 kuaj prej druri bosh nga brenda dhe vendosën brenda tyre 40 000 luftëtarë; duke i veshur kuajt me ar dhe argjend, ata i vendosën mbi karroca dhe i tërhoqën dhuratat shkatërruese për në portën e qytetit, ku lajmëtarit shpalli me zë të lartë: “Këto janë dhurata për zotat e Ilionit!” Kuajt ishin 9 kubitë të lartë dhe duke qenë se nuk ishte e mundur të kalonin nëpërmjet portës së qytetit, ata shkatërruan një pjesë të murit. Dhe në kohën e caktuar për daljen e tyre jashtë, ata morën në zotërim të çarën e murit, dhe nëpërmjet saj një mori ushtarësh hynë brenda dhe i gjithë qyteti, përfshirë pleqtë dhe fëmijët, u vunë nën shpatë. Duke marrë gratë si robinja, ata hypën përsëri në anijet e tyre për t'u kthyer në vendin e tyre në Azi, por një erë e dhunshme shpërtheu nga lindja dhe i çvendosi anijet e tyre 2 500 milje larg kursit dhe i hodhi në një vend të huaj të quajtur Itali. Ata synonin të lundronin përsëri për në vendin e tyre, por gratë e marra rob, që të mos bëheshin skllave, në mes të natës i vunë zjarr anijeve dhe të gjitha anijet u dogjën. Kur njerëzit panë atë që kishte ndodhur, ata qëndruan kundër vullnetit të tyre në atë vend dhe u martuan me gratë robinja. Pasi kishte kaluar një kohë e gjatë, një

udhëheqës të cilin e kishin caktuar nga gjiri i tyre, njëfarë Romulus (Hromelos), ndërtoi një qytet me emrin e vet - Romë (Hrom) - 25 milje larg nga deti. Këta formuan kombin Romak. Kjo ndodhi 441 vjet pas pushtimit të Ilionit, dhe kur erdhi viti i dyzetë e katërt (44), Filipi u ul si mbret në Romë. Ishte 1 000 vjet pas ndërtimit të Romës koha kur Konstantini e transferoi (fronin e) mbretërisë nga andej në Bizant, i cili tani quhet Konstantinopojë. (Fq. 242)

GAREGIN NALBANDIAN

“Legjenda e Hajkut dhe Bel Nimrodit”

Babilonia është një variant Grek për emrin Babel. Babeli ka qenë quajtur, gjithashtu, Babili (El ose Eli nënkupton Zot dhe Babilli ose Bab-Eli nënkupton Porta e Zotit në gjuhën Babilonase) dhe konsiderohej të ishte qendra e Tokës; ... (Fq. 57)

Sipas një tjetër legjende, Paflagoni ishte djali i Feneçit, dhe kur Paflagoni dëgjoi se si e vrau Nimrodi Feneçin në Babiloni, ai mbajti zi për vdekjen e babait. Paflagoni ishte i qartë për pamundësinë e tij për të vlarë Nimrodin, gjë që kishte krijuar tek fisnikët Fenikas idenë e Paflagonit si një mbret të dobët. Fisnikët Fenikas ngritën krye kundër Paflagonit dhe i kërkuan Nimrodit të ishte mbret i tyre. Paflagoni mori familjen e tij dhe njerëzit që ishin besnikë të tij dhe e lanë Tirin. Ata gjetën strehë tek mbretëria e stërgjyshit të tij (Mbretëria e Rifatit). Kështu, Paflagoni mbeti mbret i Paflagonias dhe Rifati u njoh si paraardhës i Paflagonianëve. (Fq. 83)

Pak pasi kishte pushtuar tokat e pasardhësve të Tubalit, Nimrodi u dha atyre rastin që të dorëzoheshin; sidoqoftë, ata vendosën të hipin nëpër anije dhe të ikin larg prej andej, në vende përtej detit. Gauli dhe pasardhësit e tij, gjithashtu, ja lanë tokat e tyre Nimrodit, pasi kishin humbur disa beteja, dhe edhe ata lundruan larg drejt perëndimit, dhe ata që nuk mundën të hipnin nëpër anije, u përpoqën

të shpëtojnë duke gjetur strehim në tokat e Thrakasve (Azia e Vogël) dhe u njohën si Galatianë apo Keltë. (Fq. 84 - 85)

Shënim B.P.: Shënim informues nxjerrë nga Wikipedia:

[Tubal (hebraisht: לַבְּטַל ose לַבְּטַל [tu 'val]), te Zanafilla 10 ("Tabela e Kombeve"), ishte emri i një djali të Xhafetit, birit të Noes.

Studimet moderne kanë identifikuar Tubalin biblik me Tabalin, një shtet dhe rajon Anatolik i përmendur në burimet Asiriane.

Tabali ishte një shtet Luvian i periudhës pas-Hittit, në Azinë e Vogël në mijëvjeçarin e parë para Krishtit. Fqinjët e tij, Mushki, janë tradicionalisht të lidhur me Mesheçin.

Shumica e librave referues, duke ndjekur Flavius Josephus, e identifikojnë Tubalin në kohën e Ezekielit si një zonë që tani ndodhet brenda Turqisë.]

Kadmos ose Cadmus, djali i Aramaneakut dhe nipi i Hajkut, ka genë njohur, gjithashtu, si Kadman në disa shënime. Prej Kadmosit rrodhën fisnikët Kadmeanë, të cilët jetuan në jug të liqenit Van. Kadmosi ndërtoi Korçajkun si vendqëndrim të tij. Hajku kurorëzoi nipin e tij, Kadmosin, si mbret të Fenikias, pasi që nga momenti që Feneçi kishte vdekur në mënyrë të mistershme, tokat i kishin kaluar në administrim Nimrodit, dhe pas vrasjes së këtij të fundit nga Hajku, Fenikasit kishin nevojë për një mbret të ri; kështu Kadmosi u bë mbreti Fenikasve në momentin që Hajku u bë mbret i mbretërisë së Nimrodit. (Fq. 145)

NXJERRË NGA WIKIPEDIA

Emri i Greqisë ndryshon në Greqisht krahasuar me emrat e përdorur për vendin në gjuhë dhe kultura të tjera, ashtu si emrat e Grekëve. Emri antik dhe modern i vendit është Hellas ose Hellada (Greqisht: Ελλάδα, Ελλάδα), dhe emri i tij zyrtar është Republika

Helenike, “Helliniki Dimokratia” (Ελληνική Δημοκρατία). Në anglisht, megjithatë, vendi zakonisht quhet Greqi, që vjen nga latinishtja Graecia (siç përdorej nga Romakët) dhe fjalë për fjalë do të thotë “toka e Grekëve”.

Emri anglisht “Greqi” dhe përshtatjet e ngjashme në gjuhë të tjera rrjedhin nga emri latin “Graekia” (greqisht: Γραικία), që do të thotë fjalë për fjalë “toka e Grekëve”, e cila u përdor nga Romakët e Lashtë për të treguar zonën e Greqisë së sotme. Në mënyrë të ngjashme, emri latin i kombit ishte Graeki, i cili është edhe origjina e emrit anglez “Grekët”.

Aristoteli (384 - 322) ishte i pari që përdori emrin Graeci (Γραικοί), në “Meteorologjinë” e tij. Ai shkroi se zona përreth Dodonës dhe lumit Achelous ishte e banuar nga Selli dhe një popull, të cilët ishin quajtur Graeci, por u quajtën Helenë nga koha e tij.

Nga kjo thënie, pohohet se emri i Graeci-it dikur ishte përdorur gjerësisht në Epir dhe në pjesën tjetër të bregdetit perëndimor të Greqisë. Kështu u bë emri me të cilin helenët ishin të njohur për popujt italikë, të cilët ishin në anën e kundërt të detit Jon.

Përveç gjykatës, administratës dhe ushtrisë Perandorake, gjuha kryesore e përdorur në provincat Romake lindore edhe para rënies së Perandorisë Perëndimore ishte Greqishtja, që flitej në rajon për shekuj me radhë përpara Latinishtes.

Në fillim të shekullit të 5-të, Greqishtja fitoi status të barabartë me Latinishten si gjuhë zyrtare në Lindje dhe perandorët gradualisht filluan të ligjërojnë më tepër në Greqisht sesa në Latinisht duke filluar me mbretërimin e Leo I Thrakianit (Thrakasit) në vitet 460.

Përdorimi i latinishtes si gjuhë e administrimit vazhdoi deri në miratimin e greqishtes si gjuhë e vetme zyrtare nga Herakliu në shekullin VII.

Duke trajtuar *Dodonën*, *Herodoti* shton:

Por mendimi im në lidhje me këtë tregim është ky. Nëse fenikasit

në fakt morën me vete gratë e shenjta dhe shitën një në Libi dhe një në Hellas, atëherë, për mendimin tim, vendi ku kjo grua ishte shitur në atë që tani është Hellas, por që më parë quhej Pellazgji, ishte Thesprotia; dhe pastaj, duke qenë një skllave atje, ajo krijoi një faltore të Zeusit nën një lis që po rritej atje; sepse ishte e arsyeshme që, pasi ajo kishte qenë një shërbëtore e tempullit të Zeusit në Tebë, ajo do të kujtonte atë tempull në vendin në të cilin kishte ardhur. Pas kësaj, posa që arriti ta kuptojë gjuhën greke, ajo filloi të ushtrojë parathënien e fatit; dhe ajo tha se motra e saj ishte shitur në Libi nga të njëjtët fenikas që e shitën atë.

Unë hamendësoj që, këto gra u quajtën “pëllumba” nga njerëzit e Dodonës sepse ato flisnin një gjuhë të çuditshme dhe njerëzve iu duk si britmat e zogjve; atëherë gruaja foli atë që ata mund të kuptonin dhe kjo është arsyeja pse ata thonë se pëllumbi foli në gjuhën e njerëzve; për sa kohë që ajo fliste në një gjuhë të huaj, ata menduan se zëri i saj ishte si zëri i një zogu. Sepse si mund një pëllumb të shqiptojë fjalët e njerëzve? Përralla se pëllumbi ishte i zi tregon se gruaja ishte egjiptiane.

Thesprotia, në bregun perëndimor të Dodonës, do të ketë qenë vend i përshtatshëm qëndrimi për detarët Fenikas, për të cilët lexuesit e Herodotit nuk do ta kishin çuar ndërmend, që ata të mund të kishin depërtuar deri në brendësi të Dodonës.

Sipas *Strabonit*, orakulli u themelua nga Pellazgët:

Ky orakull, sipas Eforit, u themelua nga Pellazgët. Dhe Pellazgët quhen më të hershmit nga të gjithë popujt që kanë mbajtur sundimin në Greqi.

Pindari gjithashtu e raporton si të pasigurt historinë që paraardhësi i orakullit të Dodonës ishte vendosur në Thesali.

... tempulli [orakulli] u transferua nga Thesalia, nga pjesa e Pellazgisë që ka të bëjë me Scotussa (dhe Scotussa bën pjesë në territorin e quajtur Thesalia Pelasgiotis), dhe se, gjithashtu, shumica e grave, pasardhëset e të cilave janë profeteshat të sotme, shkuan së

bashku në të njëjtën kohë me të; dhe është nga ky fakt që Zeusi u quajt gjithashtu “Pellazgjik”.

Jonët (/ aɪ'ouniənz /; Greqisht: Ἴωνες, Íōnes, njëjës Ἴων, Íōn) ishin një nga katër fiset kryesore, sipas të cilëve Grekët e konsideronin veten të ndarë në periudhën antike; tre të tjerët janë *Dorianët*, *Eolianët* dhe *Akejtë*. Dialekti Jon ishte një nga tre ndarjet kryesore gjuhësore të botës Helene, së bashku me dialektet *Doriane* dhe *Eoliane*.

Miti i themelimit, i cili ishte aktual në periudhën Klasike, sugjeroi që Jonët u emëruan sipas Jon, birit të Xuthus, i cili jetonte në rajonin verior të Peloponezit të Aigialeia. *Kur Dorianët pushtuan Peloponezin ata dëbuan Akeasit nga Argolidi dhe Lakedaemonia*. Akejtë e zhvendosur u zhvendosën në Aigialeia (më pas e njohur si Akaea), duke dëbuar Jonët nga Aigialeia. Jonët u transferuan në Atikë dhe u bashkuan me popullsinë lokale të Atikës, dhe shumë më vonë emigruan në bregdetin e Azisë së Vogël duke themeluar rajonin historik të Jonisë.

...

Jonia (/ aɪ'ouniə /; Greqishtja e lashtë: Ἰονία /i.ɔ:.ní.a:/, Ἰωνία ose Ἴωνία, Iōnía) ishte një rajon antik në pjesën qendrore të bregdetit perëndimor të Anadollit në Turqinë e sotme, rajoni më i afërt i Izmirit, e cila ishte historikisht Smirna. Ajo përbëhej nga territoret më veriore të Lidhjes Jonike të vendbanimeve Greke. Asnjëherë një shtet i unifikuar, ajo e mori këtë emër sipas fisit Jon, që në Periudhën Arkaike (600–480 p.e.s.) popullonte kryesisht brigjet dhe ishujt e Detit Egje. Shtetet e Jonit tradicionalisht u konsideruan si pjesë e Greqisë Lindore.

Në të vërtetë, Jonia përbënte një brez të ngushtë bregdetar nga Phocaea në veri pranë grykës së lumit Hermus (tani Gediz), deri në Mileti në jug pranë grykës së lumit Maeander dhe përfshinte ishujt Chios dhe Samos. Kufizohej nga Egolia në veri, Lidia në lindje dhe Caria në jug. Qytetet brenda rajonit për një kohë të gjatë ishin objekt i grindjeve të mëdha midis Perandorisë Persiane dhe Grekëve.

Sipas traditës greke, qytetet e Jonisë u themeluan nga kolonistë nga ana tjetër e Egjeut. Vendosja e tyre ishte e lidhur me historinë legjendare të popullit Jon në Atikë, e cila pohon se kolonistët drejtoheshin nga Neleus dhe Androclus, bijtë e Codrus, mbreti i fundit i Athinës. Në përputhje me këtë pikëpamje “migrimi Jon”, siç quhej nga kronologët e mëvonshëm, datohej prej tyre njëqind e dyzet vjet pas Luftës së Trojës, ose gjashtëdhjetë vjet pas kthimit të Heracleidaes në Peloponez.

BERZH PIRANJANI

(Interpretime)

Kur përpiqesh të mësosh mbi prejardhjen e emrit Grek - Helen, është e natyrshme që përpara teje të dalin një sërë pikëpyetjesh:

1. Kur del për herë të parë në skenën e historisë Greke, Ballkanike dhe atë Europiane emri “Grekë”, në ç’formë dhe nga goja e kujt? Kujt populli i mbivihet? (nga Homeri, shek. 9te p.e.s.)
(Më pas shfaqet tek vepra “Metereologjia” e Aristotelit (384 - 322 p.e.s.) dhe futet në përdorim normal në kohën e Perandorisë Romake.)
2. Në ç’datë është vendosur Greqishtja si gjuhë zyrtare e Perandorisë Bizantine? (u pranua si gjuhë zyrtare krahas latinishtes në fillim të viteve 400 dhe u vendos si gjuhë e vetme zyrtare e Perandorisë Bizantine në viti 610, nga Heraclius, perandor i Bizantit)
3. A ka mundësi të kenë ndonjë lidhje fjalët “Grekë” dhe “Gegë” ?
4. Kur del në skenën e historisë Greke, Ballkanike dhe atë Europiane emri “Helen”, në ç’formë dhe nga goja e kujt? Kujt populli i mbivihet? (nga Homeri, shek. 9te p.e.s.)
5. Kur del për herë të parë në skenën e historisë Greke, Ballkanike dhe atë Europiane emri “Pellazg”, në ç’formë dhe nga goja e kujt? Kujt populli i mbivihet? (nga Homeri, shek. 9te p.e.s.)
6. Kur del për herë të parë në skenën e historisë Greke emri “Jonët”, në ç’formë dhe nga goja e kujt? Kujt populli i mbivihet? (nga Herodoti, 484 – 425 p.e.s.)

7. Kur del për herë të parë në skenën e historisë Greke emri “Dorët”, në ç’formë dhe nga goja e kujt? Kujt populli i mbivihet? (nga Herodoti, 484 – 425 p.e.s.)
8. Nga erdhën dhe kur u shfaqën dorët në Greqi? (shih A. Kola, Arvanitasit dhe prejardhja e Grekëve, Fq. 75)
9. Të shihet lidhja kohore: Pellazgët – Jonët - Dorët – Grekët (shih A. Kola, Arvanitasit dhe prejardhja e Grekëve, Fq. 75)
10. Në çfarë gjuhe ka arritur vepra e Homerit tek ne? (Iliada dhe Odisea janë shkruar në gjuhën Homerike, që quhet gjuha e lashtë Greke dhe që është një përzierje e dialekteve të fiseve që banonin asokohe në tokat e Greqisë së sotme. Është përdorur në shek. 9-6 p.e.s.)

Shënim B.P.: Pyetjeve të mësipërme u është bashkëngjitur një përgjigje e shkurtër e vendosur brenda kllapave, përgjigje që rezultoi si rezultat i sa më poshtë po shtjellojmë:

Shtjellim Interpretimi

Përpara se të arrish në ndonjë përfundim, pasi ke lexuar materiale të ndryshme lidhur sqarimin e pikëpyetjeve ngritur më sipër, është mirë të mbahet në qendër të vëmendjes fakti që, kombet dhe shtetet e ndryshme, në formën që janë sot, kanë arritur pas një rrugëtimi të gjatë nëpër kohën e historisë njerëzore. Rrugëtim, gjatë të cilit kanë ndodhur ngjarje të rëndësishme për jetën njerëzore: lindje dhe vdekje fisesh e kombesh, bashkime dhe ndarje fisesh apo kombesh, një luftë për ekzistencë ndërmjet grupeve njerëzore, të cilat ku me dhunë e ku me diplomaci ja arritën të mbijetojnë deri në ditët e sotme në formën, që ne i njohim.

Në kohën e sotme, jo të gjitha shtetet kanë në përbërje të tyre kombe apo fise të origjinës, kombe apo fise të cilat historia i përmend si populluese të atyre zonave në kohëra të hershme; po ashtu jo të gjitha kombet, që njihen sot, janë prodhim i një fisi të origjinës, por sot paraqiten si një unitet kombëtar i realizuar nga një bashkim fisesh të afërta ose jo në paraardhësi'.

Duke pasur parasysh sa më sipër, bazuar edhe mbi përpjekjet sqaruese të studjuesve të shumtë, të cilët janë marrë me këtë çështje, po përpiqem të hamendësoj se çfarë rruge ka ndjekur formimi i atij grupimi njerëzor, që nga të huajt sot quhet kombi “Grek” dhe që vetë qytetarët grekë e quajnë kombi “Helen”; të njëjtën gjë do të thosha edhe për atë që nga të huajt sot quhet shteti “Grek” dhe që vetë qytetarët grekë e quajnë shteti “Helen”.

Dikush mund të pyesë: “po ç’punë ke ti se si e quajnë veten e tyre qytetarët e shtetit Grek, apo se si cilësohen ata nga të tjerët?”

Praktikisht - asnjë punë – do përgjigjesha unë.

Por në momentin kur populli shqiptar e kërkon origjinën e vet në popullsinë e ashtuquajtur “Pellazge”, që popullonte në lashtësi këtë pjesë të Ballkanit, e cila banohet sot nga popullsia shqiptare, në momentin që lexon dhe mëson se Homeri e cilëson luftën e Trojës si një përleshje mes dy fisesh të afërta midis tyre për nga prejardhja, të cilat ai i konsideron fise “pellazgjike”, në momentin që mëson se njeri nga këto fise ndërluftuese në atë kohë popullonte krahinat, që sot shfaqen si pjesë përbërëse të shtetit Grek, ndërsa fisi tjetër popullonte brigjet perëndimore të Anatólisë, sot pjesë përbërëse të shtetit Turk, atëhere detyrimisht përfshihesh në grupin e kureshtarëve, të atyre që duan të dinë diçka më tepër mbi të ashtuquajturin grupim pellazgjik, shtrirjen dhe përbërjen e tij. Dhe këtu, pa dyshim, të lind pyetja: sa afër janë ndërmjet tyre këto grupe popullsie, që sot aktualisht popullojnë Shqipërinë dhe Greqinë; sa e largët apo sa e afërt është farefisnia ndërmjet tyre, n.q.s. hamendësohet, për aq njohuri sa ofrojnë sot shkencat historike dhe gjuhësore, se në të kaluarën jo fort të largët e gjithë kjo zonë banohej nga i njëjti fis i madh, i quajtur fisi “pellazgjik”.

Dhe, kur përpiqesh të thellohesh në historinë pellazgjike të Greqisë së lashtë, detyrimisht të dalin përpara emrat dhe bëmat e fiseve mbizotëruese, që mendohet se e përbënin atë: jonët, dorët, eolianët, akejtë; mbi to duket sikur lundrojnë me kohën dy emërtime:

“Grek” dhe Helen”, të cilët shfaqen zbehtë për herë të parë tek Homeri, për të marrë më pas një ngjyrim më të dallueshëm tek Herodoti dhe për t’u shfaqur në tërë forcën e vet në ditët e sotme.

Po e filloj hamendësimin tim me mënyrën e formimit të qytetit Ilion ose Troja.

Së pari, dëshiroj të vë në dukje dy pranime, që më rezultojnë nga leximi i materialeve të mësipërme:

1. Lufta e Trojës ishte një luftë ndërmjet fiseve të të njëjtit grup, atij *pellazgjik*
2. *Troja* dhe *Ilioni* janë dy emërtime për të njëjtin qytet, duke i pranuar të njëkohshëm me kohën në të cilën u zhvillua lufta e Trojës.

Fillimisht po hamendësoj origjinën e emrit “*Ilion*”:

Edhe këtu pranoj mundësinë, që një nga prijësit (i quajtur *Ion* apo *Jon*) e fisit të ngulur në këtë vend t’i ketë dhënë banorëve dhe vendit emrin e tij, apo fqinjët përreth t’i kenë krijuar këto emërtime për ta, siç rezulton e zakonshme për qytetet e krijuara në kohët e hershme. Pra, qytetit emrin Ion dhe banorëve emrin Ionët.

Shënim B.P.: Shndrimi i germës *I* në *J* dhe anasjelltas janë rezultat i zhvillimeve gjuhësore të mëvonshme, prandaj për ta thjeshtuar problemin, tani e tutje do përdor vetëm trajtën me *I*.

Mendoj se Ioni dhe fisi i tij kanë qenë një ndër ato fise Anatolike pellazgjike, që, ashtu si edhe shumë nga farefisët e tyre pellazgjikë, për shkak të grindjeve mes tyre dhe në kërkim të vendeve më të begata për të jetuar, ndërmorën rrugën e emigrimit për në zonat perëndimore të Anatólisë. Në këtë rrugëtim, ata arritën në bregun perëndimor të Anatólisë, ku fillimisht krijuan ngulimet e reja, me kryeqendër Ilionin dhe më pas vazhduan të shtrihen edhe në toka të reja në bregun përballë deri sa arritën në anën tjetër të gadishullit, ku, duke themeluar një koloni bregdetare Ionike, të ngjshme me

atë Anatolike, i dhanë edhe detit, përgjatë të cilit u ngulitën, emrin Deti Ion.

Gjithashtu, mendoj, se shtrirja e tyre edhe në Gadishullin Ballkanik fillimisht ndoqi rrugën tokësore nëpërmjet ngushticave, të cilat lidhin brigjet e gadishullit Anatolik dhe atij Ballkanik (p.sh. ngushtica e Bosforit sot, apo brigjet e Dardaneleve; kjo e dyta duket më afër arsyetimit që po bëjmë). Gjithë sa arsyetojmë më sipër është në vazhden e idesë së një çvendosjeje të hershme të mundshme pellazgjike, që i korrespondon fundit të mijëvjeçarit të tretë dhe fillimit të mijëvjeçarit të dytë para Krishtit, nga tokat në lindje të gadishullit Anatolik në drejtim të perëndimit të gadishullit Anatolik dhe më pas, akoma më tej në drejtim të perëndimit, përtej gadishullit Anatolik në kërkim të tokave të reja.

Ky hamendësim llogjik nuk duket se shkon aspak kundër pohimit të popullimit pellazgjik të Greqisë së lashtë dhe as kundër pohimit se Lufta e Trojës ishte një luftë ndërmjet fisesh pellazgjike, as kundër pohimit se të dy palët ndërluftuese flisnin të njëjtën gjuhë, pavarësisht dallimeve dialektale që mund të kishin ndërmjet tyre.

Në fakt qyteti emërtohet Ilion dhe jo Ion. Mendoj se këtu mund të na vinte në ndihmë mënyra e shpjegimit të emrit Babilonia, në librin “Legjenda e Hajkut dhe Bel Nimrodit” me autor G. Nalbandian, sipas të cilit:

“Babilonia është një variant Grek për emrin Babel. Babeli ka qenë quajtur, gjithashtu, Babili (El ose Eli nënkupton Zot dhe Bab-Ili ose Bab-Eli nënkupton Porta e Zotit në gjuhën Babilonase) dhe konsiderohej të ishte qendra e Tokës; ... (Fq. 57)”

N.q.s. do të përdornim edhe këtu formën “Il-Ion” me kuptimin “qyteti i mbretit Ion apo qyteti i Zotit Ion”, ku “Il apo Ili” nënkupton “Zot” apo “mbret fuqiplotë”, mendoj se kjo do t’i jepte zgjidhje problemit. Por si i bëhet që këtu “Il” është përpara emrit “Il-Ion”, ndërsa tek “Bab-Ili” është prapa emrit “Bab”. Mendoj se edhe ky hutim mund të sqarohet, n.q.s. i referohemi ndryshimeve gjuhësore

ndërmjet popujve të ndryshëm apo mënyrës së ndryshme të referimit për të njëjtën çështje, si p.sh.: sot dikush thotë “*Imzot*”, ndërsa dikush tjetër me të njëjtin kuptim përdor shprehjen “*Zoti im*”. Pra kemi shprehur të njëtin gjë: “*Im-Zot*” = “*Zoti im*” (Kjo, të paktën, duke pasë në konsideratë gjuhën Shqipe).

Shënim B.P.: Vëmendje: Në gjuhën Armene si element shtues kemi:

ել (el) = edhe, më, akoma

ելի (eli) = edhe më, përsëri, akoma

Mendoj se ky krahasim, apo mbështetja tek shpjegimi i emrit Babilonia për të shpjeguar prejardhjen e emrit Ilion, nuk do të ishte i pavend, n.q.s. do të kemi parasysh, që bëhet fjalë për kohë të hershme, kur tashmë është i njohur fakti i popullimit të njëkohshëm Anatolik dhe atij Babilonas, kur është i njohur fakti i luftrave të vazhdueshme ndërmjet fuqisë ushtarake pushtuese Babilonase dhe atyre të vendeve fqinje me të, fakti i epërsisë së qytetërimit Babilonas ndaj atyre të fqinjëve, dhe, pa dyshim, ndikimi i pushtimit Babilonas apo i varësisë ndaj fuqisë Babilonase, që ushtronte trysni në çdo fushë të jetës të popujve, që përbënin mbretërinë Babilonase ose që ishin në marrëdhënie vasaliteti me të.

Posa që pranojmë një hamendësim të tillë si të mundshëm, atëherë shohim që kemi arritur në një çast, kur mund të hamendësojmë një përsëritje të përmbledhur të asaj, që jemi përpjekur të themi më sipër:

Ilioni dhe fisi i tij pellazgjik krijuan një mbretëri të re në bregun perëndimor të Anatólisë me kryeqytet qytetin Ilion, i njohur ndryshe si Troja. Përderisa, në kohën e vet, Troja konsiderohej si një ndër qytet-shtetet më të fuqishme të kohës, është e natyrshme të hamendësohet shtrirja e ndikimit apo e pushtimit edhe në zona kufitare, njera nga të cilat, e cila tërhiqte interesin e saj ishte pa dyshim bregdeti përballë, pra krahinat greke të gadishullit ballkanik. Mendoj se kalimi në bregdetin përballë u shoqërua me një pushtim paqësor apo kolonizim Ionik, i cili u ndalua në bregdetin, që u emërtua sipas tyre bregdeti Ionian. Nuk di të ketë ndonjë ngjarje të

bujshme, që të ketë lënë gjurmë apo të jetë dokumentuar historikisht, në zonën e Detit Egje apo atij Ion, deri në momentin që marrim njoftim nga Homeri për luftën e Trojës, të viteve 1190-1180 p.e.s.. Kjo të lë të kuptosh se ky kalim nga gadishulli Anatolik për në gadishullin Ballkanik ka ndjekur të njëjtën rrjedhë si edhe migrimet e tjera pellazgjike në gadishullin Ballkanik. Jam i prurur të pranoj se, edhe në këtë rast, rruga migrative e ndjekur ka qenë rruga tokësore nëpërmjet ngushticave që ndajnë këta dy gadishuj. Duke ndjekur jug-perëndimin, Ionët më në fund kanë ndaluar në breg të atij deti që mori emrin “Deti Ion” sipas tyre dhe që sot lag brigjet perëndimore të Greqisë tokësore. Praktikisht, Ionët u vendosën në ato toka, që sot bëjnë pjesë në Greqinë veri-perëndimore.

Shënim B.P.: Nuk do të çuditesha po të lexoja apo dëgjoja dikur se themelimi i qytetit Janina (Ioanina) të Greqisë së sotme përkon në kohë pak më përpara Luftës së Trojës.

Sipas këtij hamendësimi, dal në përfundimin, sipas të cilit, Jonët kanë qenë ndër fiset e para të njohura historikisht, që kanë pasë populluar Greqinë e lashtë. Mbase këta kanë qenë edhe fisi më i madh që kanë pasë populluar Greqinë tokësore; mendohet të kenë qenë pjesa përbërëse dominuese e shtetit të Atikës. Mbase këta janë ata, që i dhanë fafesisit të tyre verior pellazg Gegh, të cilët i kishin paraprirë këtyre lëvizjeve pellazgjike dhe ishin vendosur në ato vende përpara arritjes Ionike, emërtimin Grek, që përmend Homeri sipas studiuesit Aristidh Kola. Mendoj, që këta janë ata, të cilët, afro 600-700 vjet pas rënies së Trojës, pas rënies së perandorisë Perse dhe fuqizimit të qytet-shteteve Greke, u rikthyen në vendin e origjinës duke kolonizuar bregdetin perëndimor Anatolik dhe duke i dhënë jetë një tjetër grupim shtetesh të quajtura shtetet Ionike, ose shkurt Ionia.

Sidoqoftë, kur flitet për Ionë, mendoj se duhet hamendësuar më gjerë: Me këtë do desha të them që lëvizja Ionike është një lëvizje e shtrirë përgjatë një hapësire të madhe kohore, që fillon me Ionët imgratorë që përpara luftës së Trojës.

Më pas kemi Ionë migratorë në Greqi si robër lufte me mbarimin e Luftës së Trojës, ose më pas Luftës së Trojës si migratorë të lirë për në vendin fitimtar të luftës, ku me siguri kërkonin një jetë më të mirë, dhe ku padyshim shpresonin në përkrahjen e paraardhësve të tyre Ionikë. Një pjesë e atyre që i shpëtuan luftës, me siguri, shkoi drejt jug-perëndimit të bregdetit Anatolik, duke krijuar atje më pas vendbanime, që i shërbyen më vonë krijimit të Lidhjes Ionike, duke pasë në mbështetje edhe migrimin apo pushtimin Ionik nga gadishulli Ballkanik në drejtim të gadishullit Anatolik, siç kemi përmendur më sipër. Pra, kemi një rikthim në vendin e origjinës, por kësaj herë si kolonizatorë Grekë Ionikë.

Përsa i përket origjinës së Akejve dhe Eolianëve, në mungesë të një informacioni të nevojshëm për të arritur të krijoj një hamendësim llogjik në vijimësi të atyre të mësipërm, jam i detyruar të kufizohem të them se mendimi im është që këto dy fise janë fise autoktone në kohën e migrimit Ionik të hamendësuar prej meje në rreshtat e mësipërm.

Them autoktone me kuptimin “të vendosura para Luftës së Trojës dhe para lëvizjeve Ionike fillestare të sipërhamendësuar”. Por kjo nuk e zhvlerëson hamendësimin e pranisë autoktone të Akejve dhe Eolianëve si pjesë e fisit të madh pellazgjik, që kishte zbritur në këto krahina në kohë paraIoniane. Fakti që lufta ndërmjet Akejve, të spikatur ndërmjet Grekëve, dhe Ionianëve të Trojës (Ilionit) konsiderohet si një luftë ndërmjet fiseve pellazge, që flisnin të njëjtën gjuhë, “atë pellazge”, të lë të kuptosh se Akejtë dhe Ilionët nuk ishin të panjohur për njeri tjetrin, por ishin degë të një peme. I njëjti hamendësim mendoj se është i vlefshëm edhe kur flitet për Eolët.

Dallim nga fiset sipërpërmendura “Ionët, Akejtë dhe Eolët” bëjnë Dorët.

Tukididi thotë se 80 vjet pas pushtimit të Trojës “Dorët erdhën në Peloponezin e Herkulit” (A13); (Fq. 77)

N.q.s. e pranojmë si të saktë këtë datë, i bie që Dorët të kenë ardhur në brigjet Greke rreth vitit 1100.

Duke marrë në konsideratë faktin se periudha ndërmjet shekujve 12-9 p.e.s (vitet 1200 – 800 p.e.s.) konsiderohet si periudhë e errët në historinë e Greqisë (me mungesë informacioni historik) nga ana e historianëve; duke marrë në konsideratë faktin se gjuhësia Greke nuk ka asnjë dokumentacion të shkruar në gjuhën Greke, që i përket kësaj periudhe; duke marrë në konsideratë faktin se kjo periudhë e errët në historinë e Greqisë përkon me periudhën lulëzimit Fenikas, që kulmon në vitet 1100 - 800 p.e.s.; duke marrë në konsideratë faktin se në kohën e lulëzimit të vet Fenikia ndërtoi koloni të shumta përgjatë bregdetit të Mesdheut, ndikim të cilit nuk i shpëtoi as toka Greke; duke marrë në konsideratë hipotezat e shumë studjuesve të njohur mbi futjen e germave Fenikase nga Kadmi fenikas në Greqi, germa që shërbyen si bazë për zhvillimin artit shkrimor Grek; duke marrë në konsideratë faktin se në vitet 800 p.e.s kemi edhe shfaqjen e lulëzimit të qytetërimit Grek, të cilit i paraprin Homeri me “Iliadën” dhe “Odisenë”, që mendohet se janë shkruar rreth viteve 900-800 p.e.s., atëhere nuk ka asnjë pengesë llogjike përse të mos pranohet ndikimi Fenikas në mjediset Greke të lodhura e të rraskapitura nga lufta e gjatë kundër Trojës, luftë që kushtoi burime njerëzore e financiare, luftë që la në harresë zhvillimin qytetar. Fenikia e fuqishme financiarisht, ushtarakisht dhe kulturalisht, fuqia më e madhe tregtare e asaj kohe, pa dyshim, nëpërmjet krijimit të bazave të saj tregtare në bregdetin Mesdhe furnizoi me njerëz të aftë e të mësuar edhe të ashtuquajturat koloni, të cilat e siguronin jetesën kryesisht nëpërmjet aktivitetit tregtar, dhe në veçanti kur flasim për Greqinë, që ishte një nga pikëqëndrimet e saj kyçe në Detin Mesdhe, nuk duhet të vihet në diskutim influenca e saj.

Mbi sa më sipër, po pranojmë një migrim paqësor Fenikas në bregdetin Grek. Po pranojmë edhe pohimin e Tuqididit për ardhjen e Dorëve në Peloponezin e Herkulit rreth viteve 1100 p.e.s.

Atëhere, hamendësimi i parë që duhet të bëjmë është ky: Dorët dhe Fenikasit nuk janë autoktonë në atë që quhet sot territor i shtetit Grek deri në çastin kur përfundoi Lufta e Trojës!

Kush janë Dorët dhe çfarë lidhje kanë me Fenikasit?

Pyetja që shtrohet pas kësaj është: Në ç'raport janë këta të ardhur me fiset autoktone pellazge që gjetën aty?

Së pari, duhet të pranojmë që, të dy këto migrime nuk janë bërë njëkohësisht dhe nga i njëjti vend, pasi ç'kuptim do kishte ardhja e njëkohshme e të njëjtit popull me dy emra të ndryshëm? Së dyti, askush nga studiuesit nuk përmend ndonjë shfaqje zhvillimi të qytetërimit Grek me shfaqjen e Dorëve, ndërkohë që ndodh e kundërta me shfaqjen e ndikimit Fenikas në brigjet Greke, gjë që shoqërohet me një zhvillim të vrullshëm të jetës qytetare Greke. Së treti, në kohën e migrimeve Greke, kur Fenikia ishte fuqia më e madhe detare e kohës, nuk përmendet një gjë e tillë edhe për fisin Dorik, as nuk flitet për ndërtime kolonish Dorike në bregdetin Grek, gjë që do të ishte e kuptueshme dhe e pranueshme ashtu si edhe për Fenikinë. Kjo lë të hamendësosh, që migrimi Dorik ka qenë migrim tokësor. Por, n.q.s. ka qenë tokësor, nga cili drejtim ka ardhur? Pa dyshim, nga veriu. Por, n.q.s. ka ardhur me rrugë tokësore dhe nga veriu, duke ditur që veriu banohej në atë kohë nga fise pellazgjike, detyrimisht të vjen ndërmend të hamendësosh se kemi të bëjmë me një lëvizje migrative të fisit Dorik nga veriu pellazgjik drejt jugut pellazgjik. Kjo do të ishte e llogjikshme po të kemi parasysh, që fill pas Luftës së Trojës kemi të bëjmë me qytet-shtete Greke të rrënuara në shumë drejtime; krahas të tjerave, në fuqi puntore, kryesisht mashkullore, për shkak të luftës së gjatë e rraskapitëse.

Shënim B.P.: Teksa po analizoj këtë lloj lëvizje migrative të kohëve të lashta, më del parasysh skema e lëvizjes migrative që ka ndodhur këto 30 vitet e fundit në Ballkan: pothuajse gjysma e emigrantëve shqiptarë të pas viteve 1990 shkuan drejt jugut, në Greqi, ku vazhdojnë të banojnë edhe sot e me siguri në një të ardhme të afërt prej tyre do mbetet vetëm një kujtim i largët, por që sidoqoftë diku do mbetet i dokumentuar si kujtim për brezat e ardhshëm të banorëve të Greqisë. Pjesa tjetër, rreth 25% e emigrantëve sot gjenden në Itali, të tjerët shkuan akoma më larg, por gjithnjë drejt perëndimit.

Ndërkohë shohim një emigrim masiv nga vendet e Lindjes së Mesme (sidomos për shkak të lufrave, nga të cilat e fundit kjo e Sirisë), të cilët lëvizin kryesisht nëpërmjet dy mënyrave, nga të cilat e para dhe më masivja është lëvizja emigrative me rrugë tokësore; është po e njëjta skemë me rrugën e lëvizjes emigrative të popujve të lashtë pellazgjikë: Lindja e Mesme, Turqi, Ballkan drejt veriut, për të përfunduar më pas në zemër të Europës. Drejtimi i dytë i lëvizjes është ai i ngjashëm me lëvizjen kolonizuese Fenikase: nga portet ish Fenikase dhe ato të Afrikës Veriore (Egjyptit, Libisë, Tunizisë, etj) drejt qyteteve bregdetare të Europës Jugore, kryesisht Greqisë dhe Italisë.

Por tashmë nuk kemi një migrim qytetërues të natyrës Fenikase për të cilin folëm më sipër, por një migrim me natyrë humane. Sidoqoftë, pavarësisht nivelit më të ulët të zhvillimit të emigrantëve përkundrejt vendeve strehuese (në këtë rast p.sh Gjermania, Austria, Franca, etj.), pavarësisht faktit që prania e tyre përkundrejt banorëve vendas është shumë më e vogël në numër, ky fenomen (migrimi) do lerë gjurmë në jetën e këtyre vendeve.

Duke pasë parasysh nivelin e sotëm të zhvillimit të shoqërisë njerëzore, besoj se në të ardhmen historia nuk do të njohë më periudha të errta historike, siç jemi detyruar të pranojmë për Greqinë e viteve 1200 – 800, periudhë që po përpiqemi ta ndriçojmë. (sot që po shkruhen këto rradhë jemi në vitin 2020)

Ka vetëm një dyshim: mos vallë të ardhurit e parë Fenikas quheshin Dorë? Ky dyshim do ta fuste në një rrjedhë akoma më të ndërlikuar çështjen e migrimit Dor, pasi do të ringrinte një sërë pikëpyetjesh, që deri më sot akoma nuk kanë marrë përgjigje, si p.sh.: nga vinin, erdhën nga toka apo nga deti, cilit prej qyteteve Fenikase i përkisnin, ç'gjuhë flisnin, në ç'formë erdhën, si pushtues apo si emigrantë të thjeshtë? N.q.s. pranojmë që ishin ndër Fenikasit e parë që erdhën në tokat Greke, atëhere përse thuhet që shkrimin e sollën Fenikasit dhe nuk thuhet që e sollën Dorët, përse thuhet që e solli Kadmi nga Fenikia dhe jo p.sh. Dori nga Fenikia? N.q.s.

kishin ardhur nga deti dhe u bënë aq shumë shpejt të njohur dhe fis i fuqishëm, duhet të kenë qenë edhe në një numër të madh; dhe një lëvizje e përmasave të tilla me rrugë detare, që i ngjan një pushtimi të madh, zor se kalon pa u vënë re në histori. Të paktën do të ishte një histori kolonizuese e krahasueshme me atë të Fenikisë në ditët e saj më të mira.

Mendoj, se një shfaqje e Dorëve në përmasa të tilla, në mënyrë kaq të heshtur dhe misterioze për historinë, sa që papritur të paraqitën si një ndër katër fiset kryesore e më të fuqishme Greke të periudhës së pas Luftës së Trojës, mund të ketë ardhur vetëm si rezultat i lëvizjeve migrative tokësore, nga veriu më pak i zhvilluar drejt jugut më të zhvilluar, por të dobësuar si rezultat i luftës së gjatë, dhe për më tepër brenda fiseve të të njëjtit lloj, ose të paktën, që flisnin të njëjtën gjuhë e merreshin vesh me njeri tjetrin. Përse të mos thuhet në këtë rast që, mund të ketë qenë vetë jugu i dobësuar ekonomikisht nga kjo luftë e gjatë e me shumë humbje ekonomike dhe jetësh njerëzore, që i ka ftuar fiset veriore për të ndihmuar në rimëkëmbjen e tyre?

Shfaqja e Dorëve nuk duket të shoqërohet me shfaqjen e një gjuhe të re e të pakuptueshme për fiset që ndodheshin prej kohësh aty, siç ishin Ionët, Akejtë dhe Eolët, ndërkohë që, kur flitet për Fenikasit, përmendet edhe gjuha Fenikase, gjë që lë të kuptosh se nuk është e njëjta gjuhë me atë të vendasve Grekë. Gjithashtu, kur flitet për gjuhën e përdorur nga Homeri në veprat e tij, thuhet që ato janë shkruar në gjuhën e vjetër Greke, por në asnjë rast nuk thuhet që ato janë shkruar në gjuhën Fenikase.

Shënim B.P.: Sipas Wikipedias kemi: Dialekti Jon ishte një nga tre ndarjet kryesore gjuhësore të botës Helene, së bashku me dialektet Doriane dhe Eoliane.

Ndërkohë, nuk mund të rri pa vënë në dukje edhe një hamendësim, që më vjen ndër mend lidhur me prejardhjen e emrit “Dor”.

Fjala Shqipe “*nip*” në gjuhën Armene shprehet me fjalën “*torr*”.

Թոռ (torr) = nip

Kjo më shtyn të bëj pyetjen: A ka mundësi vallë, që “Dorët” pellazgjikë, që vinin rishtas nga veriu, të jenë pritur dhe cilësuar në jugun pellazgjik si ardhje e “*Torrëve – nipërve*” pellazgjikë?

Me mendimin se dikush mund të gjejë ndonjë element, që i shërben ndriçimit të etimologjisë së emrave “Dor” apo “Durrës” (për këtë të dytin kam mendimin se e ka prejardhjen po prej emrit “Dor”) në të ardhmen, nëpërmjet fjalëve të gjuhës Armene, degë e trungut të gjuhëve Indoeuropiane, po sjell këtu disa prej tyre, që përafrojnë me këto fjalë, ashtu siç përdoren në gjuhën Shqipe:

թոր (torr) – nip

թորնիկ (torrnik) – nip

թուր (tur) - shpatë

դիւրիւ (tjurin, tyrin, djurin, dyrin) – i lehtë, jo i vështirë

դուր (turr, durr) - derë

դուր (tur, dur) - daltë

դուրս (turs, durs) - jashtë

տորմից (dormigh, tormigh) – flotë

ShënimB.P.: Fjalët në kllapa i përkasin të dy dialekteve të gjuhës Armene (Perëndimore dhe Lindore)

Në gjuhën Shqipe fjalë të përafërta kemi:

dorë - (si pjesë e trupit të njeriut)

dorëz – koka e një arme, e një shkopi, etj.

dori’ – kalë qimekuq

turi – fytyra e njeriut

turr – turtull (zog)

turr – të hedhurit, të vërsulurit me vrull mbi një objekt; vërsulje

turrë – grumbull, turmë

(Nxjerrë nga “Fjalor i Gjuhës Shqipe”, botim i “Instituti i Shkencave”, Tiranë, 1954

Mos vallë quheshin Tur apo Dur, Turs apo Durs, përpara se të ishin Dorë??

Cila ka qenë vetia kryesore që i karakterizonte Dorët?

Përse hamendësoj sa më sipër?:

Sepse shndërimi i germës “t” në “d” dhe anasjelltas, si edhe i “u” në “o” dhe anasjelltas, nuk janë të pazakonta në dialektet e gjuhës Armene; po e njëjta gjë mund të thuhet edhe për gjuhën Shqipe. Po sjellim dy shembuj të thjeshtë:

Shqip: të shkosh – me shkue, me shku,
 duke shkuar – tue shkue, Ndue – Ndoj – Noj (emër njeriu)

Armenisht: *դուր* (turr, durr) – derë;
 նոյն (nujn) = *նոյն* (nojn) – i njëjti, po ai;
 Tigran – Dikran (emër njeriu)

Disa hamendësime rreth emrit etimologjisë së emrit Durrës:

Torr (nip) – Torrës – Turrës – Durrës

Durr, Turr (derë) - Durrës

Durs, Turs (jashtë) – Durrës

Futja e germave Fenikase, nuk thuhet të ketë sjellë ndryshimin e gjuhës në qytet shtetet Greke, por flitet për dialekte të ndryshme, p.sh. dialekti Dorik, Jonik, etj.. Herodoti vëren se gjuha që flitet në kohën e tij ndryshon nga ajo e gjuhës së përdorur nga Homeri, por jo aq sa ai të mos e kuptojë. Ai vëren se gjuha, që flet populli i Athinës, është gjuha e vjetër e Homerit, që ai e quan pellazge, dhe njëkohësisht e cilëson “barbare”. Gjuha e përdorur nga Homeri, pavarësisht se e shkruajtur me germa Fenikase, nuk është gjuha Fenikase, por një gjuhë krejt e ndryshme me të; ajo është gjuha që flisnin banorët e Greqisë të asaj kohe. Dhe pasardhësit e Homerit e shkruan dhe e rishkruan veprën e tij për popullin e tyre, në gjuhën e tyre, në atë që njihet si Greqishtja e vjetër, dhe që sot ka studiues, të cilët pohojnë se gjuha e Homerit zërthehet më kollaj me gjuhën Shqipe se sa me

gjuhën e sotme moderne Greke. Dhe është e natyrshme të pranohet edhe evoluimi i gjuhës së Homerit, po të kemi parasysh, se u shkrua me germa Fenikase një gjuhë, e cila nuk ishte Fenikase, u shkrua me më pak simbole se sa tinguj nxirrte gjuha e banorit autokton pellazg. Është pikërisht ai ndryshim në germa që shfaqet edhe sot kur bëhet krahasimi i alfabetit Grek apo Latin me atë Shqiptar. Këtu duhet pasur parasysh edhe fakti se si ndikuan dialektet e ndryshme në shkrimin e krijuar nëpërmjet këtyre germave, për të arritur në një gjuhë të kuptueshme nga gjithë masa e banorëve që popullonin ato zona.

Lidhja Greke, në kohën e luftës me Persët, e forcoi akoma më shumë unitetin gjuhësor dhe kultural ndërmjet qytet-shteteve Greke, e çoi në nivele shumë të larta kulturën gjuhësore dhe shkrimore të tyre, u bë djepi i ndriçimit kulturor të kohës kur shfaqet ylli i Aleksandrit të Madh. U bë gjuha e edukimit të burrave të mëdhenj të shteteve të asaj kohe; udhëheqësve dhe filozofëve Grekë, udhëheqësve Maqedonas, Epirotë dhe Ilirë.

Por ndërkohë populli i Epirit dhe Ilirisë vazhdonte të fliste atë gjuhë që Grekët e Herodotit e quanin gjuhë “barbare” apo “e huaj”.

Thuhet që edhe Aleksandri i Madh e njihte dhe e fliste këtë gjuhë “barbare”, e cila konsiderohej si gjuha e nënës.

Si përfundim, do të thoja, që gjuha e sotme Greke nuk u shpik nga asgjëja apo nga fillimi, por është gjuha e të parëve banorë të Greqisë, të cilët Homeri i quan “pellazgë”, gjuha që Herodoti e quan “pellazge” dhe njëkohësisht “barbare”, gjuhë që e shkruar me shkronja Fenikase dhe nën ndikimin pozitiv të zhvillimit të marrëdhënieve ekonomike e kulturore, në rradhë të parë me Fenikinë, e më pas me vendet përreth, pësoi ndryshime të dukshme, në krahasim me krahinat më veriore të Ballkanit, që ishin më pak të ekspozuara ndaj këtyre zhvillimeve pozitive. Shembull i dukshëm i kësaj tabloje ishin shtetet Maqedone, Epirote, Ilire, me prapambetjen e tyre të theksuar në fushën e zhvillimit të kulturës shkrimore, prapambetje e cila edhe për shkak të faktorëve historikë të veçantë, ka qenë reale deri në

ditët e vona, krahasuar me kulturën shkrimore Greke e më pas atë Romake të ndikuar drejtpërsëdrejti prej saj.

Përsa i përket ardhjeve njerëzore nga Fenikia dhe ndikimit të tyre në zhvillimin e ekonomisë dhe kulturës Greke mendoj që shpjegimi i mësipërm është i mjaftueshëm, ndërkohë që prejardhja e banorëve të Fenikisë dhe ndikimi i ndërthurjes së tyre me popullsinë vendase në ndryshimin e përkatësisë pellazgjike të kombit të mëpastajmë Grek është një temë që i kalon mundësitë e mia.

Megjithatë ja vlen të shihet trajtimi që i bëhet Fenikisë dhe Fenikasve nga ana e G. Nalbandian në librin “Legjenda e Hajkut dhe Bel Nimrodit”. Sipas legjendës, Fenikasit ishin me origjinë Xhafetike, të cilët në kohën kur kaluan në varësinë e Nimrodit Hamitik u populluan me fise të ardhura nga vende të tjera të mbretërisë Babilonase. Po të kemi parasysh pozicionin e Fenikisë në mbretërinë Babilonase të asaj kohe mund të merret me mend se ajo ndodhej në qendër të rrugës, e cila lidhte Afrikën veriore (Egjipt, Libi) me Babiloninë. Përmendja e qytetit të Tirit (Tyrit) tregon se në atë kohë ai ishte një qytet i rëndësishëm.

Origjina Xhafetike e Fenikasve të trajtuar në “Legjenda e Hajkut dhe Bel Nimrodit”, pushtimi dhe sundimi Hamitik nga Bel Nimrodi, si edhe politika e tij e përzierjes së popujve të mbretërisë së tij Babilonase, hamendësimi mbi arritjet masive të mëpasshme të fiseve semitike në truallin e Fenikisë së atëhershme, ngrenë pikëpyetjen: Cila ishte përbërja racore e Fenikisë në kohën e mbizotërimit të ndikimit Fenikas në Mesdhe dhe veçanërisht në Greqi dhe ndikimi i cilit prej tyre ishte përcaktues në krijimin e kulturës gjuhësore të shkruar? Cila ka qenë shkalla e ngjashmërisë së gjuhës së folur Fenikase dhe Greke të asaj kohe?

Këto dhe të tjera vazhdojnë të mbeten objekt studimi.

Gjithashtu, këtu do desha të vë në dukje se trajtimi që i bëhet Fenikisë me Kadmin mbret nga ana e G. Nalbandian në librin “Legjenda e Hajkut dhe Bel Nimrodit” dhe trajtimi që i bëhet Kadmit

nga Herodoti, si bir i Agenorit, mbretit të Finikisë, që solli germat në Greqi, ka të përbashkët faktin që Kadmi ose Kadmosi ishin në krye të Fenikisë, njeri i emëruar nga Hajku si mbret pa qenë vetë Fenikas dhe tjetri duke qenë bir i mbretit të Finikisë. Kadmosi, bir i Aramenakut (Armenakut), ndërsa Kadmi, bir i Agenorit (Antenorit).

Kadmosi i trajtuar nga G. Nalbandian, sipas legjendës, i takon të ketë filluar mbretërimin në vitet 2490 p.e.s., ndërsa Kadmi, si bir mbreti, i trajtuar nga Jani Vreto, që citon Herodotin, mendohet të ketë shkuar në Greqi rreth vitit 1600 p.e.s..

Kadmosi i trajtuar nga G. Nalbandian ishte pasardhës Xhafetik, ndërsa populli Fenikas mbi të cilin ai u vendos për ta qeverisur, nuk përmendet si popull Xhafetik, por sipas pemës gjenalogjike të Noes hamendësohet të ketë qenë fis Semitik. Ndërkohë sipas legjendës treguar nga G. Nalbandian kemi:

“Hajku kurorëzoi nipin e tij, Kadmosin, si mbret të Fenikias, pasi që nga momenti që Feneçi kishte vdekur në mënyrë të mistershme, tokat i kishin kaluar në administrim Nimrodit, dhe pas vrasjes së këtij të fundit nga Hajku, Fenikasit kishin nevojë për një mbret të ri; kështu Kadmosi u bë mbreti i Fenikasve në momentin që Hajku u bë mbret i mbretërisë së Nimrodit. (Fq. 145)”

Sipas kësaj rezulton, që edhe Nimrodi, i cili ishte pasardhës Hamitik, nuk ishte mbret origjine i popullit Fenikas, por një mbret pushtues nga jashtë Fenikisë.

Në gjithë sa thamë më sipër, duket se ka mospërputhje, sidomos kur bëhet fjalë për kohën kur kanë mbretëruar Kadmosi-mbret apo Kadmi-bir mbreti, si edhe për përkatësinë racore të banorëve të Fenikisë në kulmin e lulëzimit të saj, duke ditur që dikur ka qenë pjesë e mbretërisë së madhe Babilonase, gjatë mbretërimit të së cilës ndodhën përzierje racash e gjuhësh. Mospërputhja në trajtimin e Kadmit qëndron edhe në faktin, që gjuha e shkruar Greke shfaqet pas Luftës së Trojës, në kohën e lulëzimit Fenikas, pra pas viteve 1100. Megjithatë, fakt është, që futja e germave dhe shkrimit në Greqi i njihet si meritë Fenikasve, pavarësisht me Kadmin ose pa të.

Përsa i përket asaj, që quhet sot gjuha Greke e ditëve të sotme, duhet pasë gjithnjë në vëmendje fakti, që në zhvillimin e saj, nga ajo që quhet gjuha e Homerit deri në këtë të ditëve të sotme, një rol të madh ka luajtur ndikimi Grek në zhvillimin e botës Europiane Mesdhetare, ndikim që jo vetëm ka qenë dhënës, por edhe marrës.

Gjuha Greke ka qenë objekt i ndryshimeve të vazhdueshme, që nga momenti që Aleksandri i Madh i imponoi botës që pushtoi kulturën Greke e deri në zhvillimet e mëpasshme, që u shoqëruan me:

- shpërbërjen e Perandorisë së Aleksandrit të Madh,
- ngritjen e Perandorisë së fuqishme Romake, e cila diti ta përvetësojë dijen kulturore Greke dhe ta zhvillojë më tej atë,
- ngritjen e perandorisë së madhe fetare Kristiane shumëracore në territorin e Perandorisë Romake, që gjeti në gjuhën Greke shprehësin me gojë dhe me shkrim më të madh të doktrinës së saj në të gjithë shtrirjen e atëhershme të Perandorisë Romake, dhe që u ligjërua më pas si gjuhë zyrtare dhe e besimit Kristian e Perandorisë Bizantine,
- lëvizjet e mëdha njerëzore të shoqëruara me ndikime ekonomike e kulturore brenda Perandorisë Romake, Bizantine dhe më pas asaj Otomane.

Dhe, megjithëse nuk është më gjuha e Homerit, Greqia ja dedikon asaj dhe Homerit atë, me të cilën ajo krenohet dhe bashkë me të edhe qytetërimi European.

Pa veprat heroike të paraardhësve të saj, pa popullin e saj të lashtë, që i nxorri nga gjiri i vet këta heronj e që u krenua me bëmat e tyre duke i fiksuar në këngët dhe tregimet popullore, që u kthyen në legjenda për t'i shërbyer Homerit si lëndë e parë për të krijuar ato vepra të pavdekshme, Greqia nuk do të ishte ajo që është sot.

Dhe Homeri, i mori ato nga goja e popullit, që krenohet me bëmat e bijve të tij, për t'i fiksuar një herë e përgjithmonë si kujtim për brezat e ardhshëm të po atij populli, që sot krenohet me bëmat e paraardhësve të vet.

Cili popull dhe cili këngëtar do të shkruante me krenari për bëmat e paraardhësve të tij në një gjuhë që nuk do të ishte e tij, e që nuk do të kuptohej nga bijtë e tij?

Prandaj, hamendja ime i bashkohet teorisë së atyre studiuesve, të cilët pohojnë se baza mbi të cilën ngrihet sot kombi dhe shteti Grek, janë “banorët e lashtë pellazgjikë dhe gjuha e tyre pellazgjike”, të cilën ata ditën aq mençurisht ta fiksojnë me gërmat e diturisë Fenikase, për t’i dhënë më pas botës Europiane bazën e gjuhës dhe historisë së shkruar.

Tani, përsa i përket kohës së shfaqjes së emrit *Greqi* dhe *Helen*, si edhe kohës kur këta emra hynë në përdorim masiv në Greqi dhe jashtë saj, i përmbahem fakteve të paraqitura më sipër nga studiues të ndryshëm apo të marra nga Wikipedia. Po i përmbledh:

Helenët dhe *Greqia* përmenden një ose dy herë nga Homeri si një vend i vogël në rrëzë të Pindit, ku dy gjërat më karakteristike janë se ndodhet nën pushtetin e Akilit dhe se ka gra të bukura. (A. Kola, Fq. 43)

“*Hellas*” – përmendet nga Homeri si një vend i vogël pranë Pindit dhe që karakteristika e tij më e veçantë ishte se kish gra të bukura (“*Greqia grabukura*” - siç e quan Homeri) dhe prijës i tij ishte një ndër heronjtë më të lavdishëm të luftës së Trojës, Akili. (A. Kola, Fq. 110)

Aristoteli ishte i pari që përdori emrin Graeci (Γραικοί), në “*Meteorologjinë*” e tij. Ai shkroi se zona përreth Dodonës dhe lumit Achelous ishte e banuar nga Selli dhe një popull, të cilët ishin quajtur Graeci, por u quajtën Helenë nga koha e tij. (Wikipedia)

Emri anglisht “*Greqi*” dhe përshtatjet e ngjashme në gjuhë të tjera rrjedhin nga emri latin “*Graekia*” (greqisht: Γραικία), që do të thotë fjalë për fjalë “toka e Grekëve”, e cila u përdor nga Romakët e Lashtë për të treguar zonën e Greqisë së sotme. (Wikipedia)

Nga paragrafët, paraqitur më sipër, pavarësisht se nuk del qartë renditja kohore e shfaqjes së emrave “*Grek*”, *Helen*”, apo “*Hellas*”, mendoj se duhet të kenë këtë renditje të shfaqjes në kohë: fillimisht

kemi shfaqjen e emrit “Grek”, më pas atë “Helen” dhe, në lidhje etimologjike me këtë, vjen emri i krahinës “Hellas”.

Përsa i përket emrit “Grek”, nga pikëpamja etimologjike jam përpjekur të shpjegoj hamendësimin tim në pjesën që titullohet “Interpretimi Geg – Tosk”, nën dritën e bindjes së paraardhjes “pellazgjike” të kombit të sotëm Grek. Kjo vlen edhe për hamendjen e renditjes kohore të shfaqjes së këtyre emrave. Përsa i përket zyrtarizimit të këtyre emrave në formën që i njohim neve sot, ky nuk është objekt trajtimi në këtë shkrim.

Së dyti, përsa i përket emrit “Helen”, mendoj se nuk është pa lidhje me emrin Ilion.

Kur trajtuam më sipër etimologjinë e emrit Ilion, u përpoqëm të bëjmë një shpjegim, duke u mbështetur tek shpjegimi i bërë për emrin e Babilonisë, duke thënë: “... ku *“Il apo Ili”* nënkupton *“Zot”* apo *“mbret fuqiplotë ...”*.

Në gjuhën Armene, fjala “Zot” shkruhet “*Uuunquδ*”, dhe lexohet “*astvac ose asdvax*”, dhe rrjedh nga fjala “*uunη*”, që lexohet “*ast ose asd*”, dhe që përkthehet “*Yll*”. Pra, për Armenët, superiorin “Zot” e ka rrënjën tek superiorin hapësinor “*Yll*”.

Po a ka më Zot se Ylli apo Dielli (Ylli Diell)?

E njëjta gjë mund të thuhet për përdorimin e fjalës “yll” në gjuhën popullore Shqipe, ku fjala “Yll”, krahas kuptimit të sendit hapësinor, krahas barazimit në kuptim me “Diellin” si “ylli” më i afërt me Tokën, shpreh edhe shkallën më të lartë të vlerësimit për objektin e diskutimit. P.sh. kur flitet për një femër të bukur, përdoret shprehja “ajo është yll”, etj. Por këtu duhet pasë parasysh që në gjuhën Shqipe, në varësi të dialektalizmave kemi “Ill” apo “Il”, “Hyll”, “Hill” apo “Hyu” për “Yll”. Por rrokjen “Ill” e kemi edhe në përbërje të fjalës “Diell”, ylli më i afërt me Tokën. Edhe këtu në varësi të dialektalizmave kemi “Diell”, Dill”, “Djell”.

Të prejardhura prej fjalës “Yll, Hyu”, në gjuhën Shqipe, kemi “Hyjni, Hyjneshë, Hyjnor, etj”.

Duke pasur një ide të vakët për emrin “Helios”, m.q.s. nuk e njoh gjuhën Greke, ju drejtova për ndihmë “Wikipedias”, ku gjeta:

Helios, gjithashtu Helius (/ 'hi:lɪoʊs /; Greqishtja e lashtë: Ἥλιος Hēlios; e latinizuar si Helius; Ἡέλιος në Greqishten Homerike), në fenë dhe mitin e lashtë Grek, është perëndia dhe personifikimi i Diellit. (Wikipedia)

Ἥλιος (Ílios) – diell Ἄστρο (Astro) – yll

Siç shihet, edhe në gjuhën Greke, në bazë të fjalës hyjnore “Zot, Perëndi, Diell” qëndron fjala “Hilius, Hilios, Helius, Helios”, që në bazë kanë “Ilius, Ilios, Elius, Elios”, që në fund të fundit si rrokje bazë fjalëformuese kanë “il, el”. Po ripërmendim: “.., ku “*Il* apo *Ili*” nënkupton “Zot” apo “*mbret fuqiplotë...*”.

Tani, le të përqëndrohemi për një çast në mënyrën se si gjuha Shqipe popullore e tij e ka idealizuar bukurinë femërore: “Hyjneshë, Hyjnore, Hyri, Perëndeshë e bukurisë, etj”. Pra, e ka çuar në lartësinë e Zotit, Perëndisë, Zotit Diell, Zotit Yll. (Jo më kot çdo yll përfaqësonte një figurë Hyjnore, një Zot – si p.sh Ylli Afërdita). Këtu është vendi për të kujtuar me humor këngën Elbasanase, që thotë: “Ylli Afërdita leu n’Elbasan”.

Duke pasë parasysh që në gjuhën Shqipe, në varësi të krahinave, germa “i” dhe “e” shpesh këmbejnë vendet me njera tjetrën, si p.sh.

Folja “me pasë”, në kohën e tashme, numri shumë, veta e parë, bën “kemi”; por përdoret dialektalisht (dial. Geg) edhe “kina” ose “kena”.

Po kështu, germa “y” me “i”, p.sh. “hymn” – “himn”, “lyrë” – “lire”, etj.

Germa “h”, nga ana e vet, shpesh bie në gjuhën e folur ose mbetet e patheksuar, p.sh: “hiç” tek “iç”, “hile” tek “ile”, “helm” tek “elm”, për të ardhur tek “Hylli” – “Ylli” dhe anasjelltas.

Gjithë paraqitja e mësipërme u bë në funksion të mbështetjes së hamendësimit se, fjala “Helen” mund të jetë rezultat i shndrrimeve në kohë të rrokjes – fjalë – bazë “Ili” apo “Eli”. Ashtu siç kemi arritur në Helios, Helius për Diellin, nëpër të njëjtën rrugë mund

të ketë kaluar formimi i fjalës “Helen”. Po pranoj skemën që është e ngjashme me atë që hamendësuam për emrin e qytetit “Ilion”, pra: *Ili – Ili Ion – Ilion*, nga ku

dalim në:

Ili – Eli – Ele – Hele – Helen – Helena

Ili – Ili In – Ilin – Ilina – Elena – Helena

pra mund të pranojmë si domethënie:

Helena = Grua e Bukur, Bukuroshe, Perëndeshë e Bukurisë, Bukuri Hyjnore, Hyjni

Për krahasim:

Shqip Grua

Greqisht Γυνή (gyni’, gini) – grua

Armenisht *լիւ* (kin, gin) – grua

Anglisht queen (kuin) – mbretëreshë, grua Zot, Perëndeshë

Duke parë praninë e rrokjes “In” në fjalët më sipër, mund të hamendësojmë prejardhjen e fjalës “Helen” nga “Ili + In = Ilin, Elen, Helen”.

Përsëri hamendësim:

“Ili + In = Ilin, Elen, Helen” = Ili (Zot) + In (Femër) = Zot + Femër = Femër + Zot, Perëndeshë, Hyjni, Femër Yll, etj..

Nisur nga hamendësimet e paraqitura më sipër, nuk më mbetet tjetër, përveçse t’i shtoj edhe hamendësimin e fundit, që përsëri nuk është gjë tjetër, përveçse rrjedhojë e hamendësimeve të mëparshme:

Me këtë dua të them se mendimi im lidhur me emrin “Hellas” nuk është gjë tjetër përveçse një pohim i prejardhjes së saj prej fjalëve “Helen” dhe “Helena”, një nënkuptim i vendit, që lind dhe rrit burra dhe gra të bukura, burra dhe gra hyjnore.

Tani edhe një hamendësim lidhur me Historinë e Helenës së Bukur apo Helenës së Trojës.

Lidhur me emrin Helen apo Helenë (e përdorur për seksin femër) kam bindjen se ai, si emër, nuk përfaqëson një grua të veçantë, por është një emër përgjithësues përfaqësues për femrat e bukura.

Fjala Helenë, në kohën kur shfaqet si emër, ka pasur kuptimin “e bukur si Yll”, shqip “Bukuroshe”. Prandaj, mendoj se është pikërisht ai vend pellazgjik rrëzë Pindit, brenda krahinës së Ionisë, i quajtur Greqi, i përmendur për gratë e bukura, ku Menelau zgjodhi të merrte gruan e tij, mbretëreshën e ardhshme të Spartës Mikenase, e cila qëlloi të ishte vërtet e bukur si Yll dhe, që për këtë arsye, nënshtetasit e Menelaut i vunë nofkën, që përdornin Ilionët për gratë e bukura, “Ilin - Helen” (Bukuroshja), që më pas mori gjithë madhësitinë dhe përdorimin, që i dha historia. Gjithashtu, mendoj se e ashtuquajtura Greqi nga Homeri ishte veç një zonë e vogël, e cila përfshihej në vendbanimin Ionik.

Në mënyrë të përmbledhur:

Banorët e vendit pellazgjik rrëzë Pindit, të quajtur Greqi nga Ionët, brenda krahinës së Ionisë, përdornin për gratë e bukura nofkën “Helen” (Bukuroshja), nofkë kjo, që u përvetësua edhe nga banorët e fiseve të tjera pranë tyre për të cilësuar një grua të bukur. Vendbanimi Grek i Ionisë, i përfaqësuar në botën e atëhershme pellazgjike si vendi i Helenës (Bukuroshes), mori namin si vendi i Helenëve, apo vendi i “Bukurosheve”. Zhvillimi i vrullshëm e i gjithanshëm i kulturës së këtyre trojeve nën ndikimin Fenikas, bëri që kultura e tyre të kthehej në një qendër admirimi për të gjithë popujt e lashtë, që i rrethonin ata. Lulëzimi i kulturës fizike dhe mendore, lulëzimi i arteve të bukura dhe i filozofisë, lulëzimi i gjithçkaje që nxirrte në pah bukuritë e shoqërisë njerëzore, bënë që Greqia e asaj kohe të meritonte emrin “vendi i Helenëve”, por tashmë me nënkuptimin “vendi i njerëzve që vlerësojnë Bukurinë”. Kurse vendi mori emrin e prejardhur prej kësaj - “Hellas”.

Ndërsa të huajt ruajtën emrin “Greqi” për të treguar “vandin e Grave të bukura”, ashtu siç shprehet Homeri, vetë vendasit u mbiquajtën “Helenë”, besoj me kuptimin, njerëzit që morën Helenën, njerëzit që sollën Helenën, njerëzit që zotëronin Helenën, njerëzit

që zotëronin Bukurinë. Dhe kush më mirë se figura Homerike e Helenës, u bë figurë përfaqësuese e bashkimit të fiseve Greke të asaj kohe. Dhe kush më tepër se zotësia e tyre për të shtënë në dorë Helenën e nxirrte në pah burrërinë dhe mençurinë e tyre.

Dhe është e kuptueshme që banorët e atyre viseve të vendosnin për veten e tyre një emër gjithëpërfshirës, në krahasim me atë që përfaqësonte emri i një grupi të vogël njerëzish Ionikë, që banonin rrëzë Pindit, që shquhej për gratë e bukura, por që në fund të fundit, përgjithësisht quheshin “Greke”, ashtu si edhe burrat e tyre “Grekë”.

Duket sikur me këtë kanë dashur të shkëputen nga Grekët (apo Geghët), fisi i tyre pellazgjik verior, i cili kishte mbetur më inferior në nivelin e zhvillimit, por duke mbetur përsëri në gjirin pellazgjik me emrin “Ilin -Helen”, n.q.s. prejardhja e tij është vërtet sipas hamendësimit bërë prej meje në rreshtat më sipër.

Për kuriozitet:

- “Sipas John Tzetzes (një shkrimtar bizantin i shekullit të 12të), vargmali Pindos atëherë quhej Metzovon.

- Kur Anastasios Gordios përktheu (midis viteve 1682/83 dhe 1689) në një gjuhë më bashkëkohore lavdërimin fillestar për Shën Vissarion, i cili u hartua në 1552 nga Pahomios Rousanos, ai shkroi: “Një mal, i quajtur nga grekët Pindos, është i njëjti mal, i cili quhet Metzovon në gjuhën Barbare” dhe më tej, në të njëjtin tekst, ai shton: “ky mal, Metzovon, ndan rajonin e Janinës nga rajoni i Selanikut”.
(*Shënim B.P.: gjuhën Barbare ??*)

Në gjuhën Armene kemi:

$U\tau\delta + uu\lambda u\acute{u} = U\tau\delta uu\lambda u\acute{u}$ (Metzavan) – vendbanim i madh, lagje e madhe

$u\tau\delta$ (metz, mec, mex) – i madh, i math

$uu\lambda u\acute{u}$ (avan) – vend, ven

Shënim B.P.: Në fjalët e mësipërme duket sikur ka vend për analizë afërsie.

7

NË VEND TË MBYLLJES

PËRMBAJTJA

1. Autorë të ndryshëm për lidhje afërsie ndërmjet
gjuhëve Etruske, Baske, Shqipe dhe Armene 217
2. Vendbanime shqiptare që kanë lidhje
me emërtimin “Arbër” 223
3. Duke lexuar librin “Arbni: historik, gjeografik, kishtar
dhe Politik” të autorit Aurel Plasari, Tiranë, 2020 243

AUTORË TË NDRYSHËM PËR LIDHJE AFËRSIE NDËRMJET GJUHËVE ETRUSKE, BASKE, SHQIPE DHE ARMENE

ELENA KOCAQI:

“SHQIPJA - ÇELSI I GJUHËVE INDOEVROPIANE”

Gjuhëtarët nuk kanë mundur të vërtetojnë se kush është gjuha bazë, që lindi të gjitha këto gjuhë. Gjuhëtari dhe albanologu Frank Boppi ka hedhur mendimin se sanskritishtja ka qenë baza e këtyre gjuhëve, gjë që nuk është vërtetuar. Ka pasur gjuhëtarë, që kanë menduar se duhet të ishte Armenishtja, por nga studimi i saj nuk dilnin aq shumë elementë të përbashkët që ta vërtetonin këtë teori.

...

Gjuha Shqipe është më afër nga të gjitha gjuhët me gjuhën mëmë Japetike, ose me gjuhën origjinale të popullsisë së racës së bardhë. (fq.9)

Shënime B.P.: Mbase krahasimi i Shqipes me Armenishten do shërbente për përafrimin e teorive në lidhje me gjuhën mëmë!?

ZACHARIE MAYANI:

“ETRUSKËT FILLOJNË TË FLASIN”

Faktikisht, Etruskishtja paraqet disa pika kontakti me Armenishten, ashtu si edhe Shqipja. (fq. 130)

Shënim B.P.: Tek fq. 452 – N.q.s. Shqipja vjen pas Etruskishtes, atëhere si shpjegohet Etruskishtja me Armenishten??

Nuk ka asgjë për t’u habitur që në Armenisht gjejmë shumë terma korrespondues me terma Ilirë, sepse, sipas Herodotit, Armenët janë me origjinë Thrako-Frigjiase (ose trashëgimtarë të Brigëve të lashtë Ballkanikë). Le të nënvizojmë disa pika kontakti midis Armenishtes dhe Shqipes: 1) të dy gjuhët kanë një nyje shquese të *pasvendosur*; 2) *erthal* në Armenisht është “shkoj, erdha” krahaso me Shqipen *ardh*; 3) *ges* është “gjysmë”; krahaso me Shqipen “gjysmë”; *gtanem*, “unë gjej”; krahaso me Shqipen *gjet*; 5) *tzain*, “zë”; krahaso me Shqipen *za*; 6) *medz*, Armenisht “i madh”, në Shqip është *madh*. Prej kohësh janë nxjerrë në pah edhe ngjashmëri të tjera, ku ndër më të rëndësishmit është: shumësi *-ik* i Armenishtes formohet nga mbaresa *-er, -eri* (*doun*, “shtëpi”, shumës “dounerë”). Tashmë kjo është krahasuar me *-ar* të Etruskishtes (dhe *-eri?* “krahaso *shoqëri, vëtera* (vite) të shqipes). (fq. 475)

Së fundi me gjuhët e Kaukazit lidhet gjuha Baske. Sipas një teorie të Trombetti-t kjo gjuhë është një mbetje e Kaukazishtes së lashtë, hapësira e të folurës të së cilës dikur shtrihej nga Kaukazi deri në Pirene dhe prej së cilës sot kanë mbetur vetëm dy ekstremitete: gjuha Baske dhe idiomat e Kaukazit.

Megjithatë, *ne vërejmë se ekzistojnë disa pika kontakti midis gjuhës Baske dhe asaj Shqipe*. (fq. 477 - 478)

Andre Piganjoli i ka shtuar tezës së origjinës orientale të Etruskëve edhe disa argumente të tjera... Një gjë e tillë i jep mundësinë autorit të mbërrijë në përfundimin se “afërsia midis Etruskëve dhe popujve të lashtë të Azisë së Vogël nuk mund të vihet në dyshim” (*Les Etrusques, people d’Orient*, fq. 338). (fq. 513- 514)

...Gjuha Etruske përafrohet dhe lidhet me disa gjuhë të Orientit, d.m.th. të Azisë së Vogël. Por këto gjuhë nuk janë me origjinë lindore. Ato janë gjuhë me bazë Indo-Evropiane, të vendosura në Azinë e Vogël. Po kështu, gjuha Etruske nuk është orientale.

Origjina e saj të shpie drejt Danubit.

Etruskët janë, pjesërisht, trashëgimtarët e Tursha-ve. Por Turshat nuk janë një popull me origjinë orientale. Ata janë Ilirë të lashtë (ose Thrako-Ilirë) të vendosur në Azinë e Vogël. (fq. 515)

KRISTO FRASHËRI:

“ETNOGJENEZA E SHQIPTARËVE”

Më 1836 dijetari freng Antoine d’Abbadie (Antuan d’Abadi), vuri re afrinë gjuhësore midis Baskishtes dhe gjuhëve Kaukaziane. (Kristo Frashëri, fq. 37).

Shënim B.P.: Cilave gjuhë konkretisht ??

NERMIN VLORA FALASKI:

“PELLAZGËT, ILIRËT, ETRUSKËT, SHQIPTARËT”

Shënim B.P.: “Gjuhët-mbesa” (armenishtja, persishtja, anglishtja, arabishtja, etj) – cilët kanë prindër?? (fq. 33-34)

Seneka na e konfirmon ardhjen e Etruskëve në Itali, ..., me këto fjalë: “Etruskët numëronin me “Saecula” historinë e tyre dhe mendonin se “Saecolum” i parë fillonte në vitet 1200-1100, para Krishtit”. (Fq. 53)

Përsa i përket fisit të Etruskëve, Seneka na thotë se ata kanë ardhur më 1200 para Krishtit. (Fq. 271)

Shënim B.P.: Mos vallë me datën e rënies së Trojës??

FALLMERAYER:

“ELEMENTI SHQIPTAR NË GREQI”

Nga ana tjetër, shumë kohë para Likut, këshilltari gjerman i oborrit, fon Arndt, në fjalorin krahasues që kishte ndërtuar Pallasi me porosi të Katerinës II, mbas një analize, ç’është e vërteta të vetëm 56 fjalëve, kishte arritur në bindjen *se gjuha Shqipe ishte gjuha e stërlashtë e vendit dhe se ajo kishte afërsi të saktësuar me gjuhën Baske*. Rrjedhimisht, ajo i përkiste gjuhëve më të vjetra historikisht të njohura, që kishin sunduar në Europë para imigrimit të grekëve, sllavëve, latinëve dhe gjermanëve. Këto mbetje gjuhësh të stërlashta janë ruajtur deri në kohët tona vetëm në skajet malore të kësaj pjese të botës, domethënë tek irlandezët, skocezët e Skocisë së Sipërme, çudët, baskët dhe shqiptarët.

ROBERT D’ANGELY:

“ENIGMA, NGA PELLAZGËT TEK SHQIPTARËT”

Armenët janë një popull Mesopotamas. Nëse gjuha e tyre çfaq ngjashmëri me gjuhë të tilla, si Shqipja, Sanskritishtja, Greqishtja e të tjera, ky fakt nuk ka asgjë të veçantë, për shkak të kontakteve dhe marrëdhënieve të të gjitha llojeve, që populli Armen ka pasur që në origjinë me Argienët, të ekspeditës së parë Ariane ose Pellazge drejt Indisë. Na mjafton si provë e këtij kontakti ose e marrëdhënieve të Armenëve me Shqiptarët ndikimi i gjuhës së këtyre të fundit, që ka ushtruar lidhur me përdorimin e nyjes që vihet pas emrit. (fq. 234).

Në fakt, studimi i thelluar i Shqipes, i Greqishtes dhe i Latinishtes bën të dalë qartë, se marrëdhënia e afërisë që i lidh, është ai i nënës për Shqipen, dhe i bijave për dy të tjerat : Greqishten dhe Latinishten. (fq. 277).

EDWIN JACQUES:

“SHQIPTARËT. HISTORIA E POPULLIT SHQIPTAR NGA
LASHTËSIA DERI NË DITËT E SOTME”

Shënim B.P.: Duke folur për gjuhëtarin Franz Bop (1791 – 1867) Jacques thotë: Ai vërejtí ngjashmëri midis fjalorit të Shqipëse, nga njera anë, dhe atij të Armenishtes ose të gjuhëve balltike, Letonishtes dhe Lituanishtes nga ana tjetër,... Bopi e botoi veprën e tij më 1854, duke vërtetuar përfundimisht se Shqipja bën pjesë në familjen e gjuhëve Indoeuropiane dhe nuk rrjedh nga ndonjë gjuhë tjetër simotër në kontinent, si edhe Greqishtja. (fq. 36).

Çuditërisht ky diagram tregon se ndër 47 gjuhë moderne me bazë Indoeuropiane, vetëm dy prej tyre, Shqipja dhe Armenishtja, kanë një prejardhje të drejtpërdrejtë nga Indoeuropeanishtja, pa ndonjë prind të ndërmjetëm gjuhësor. (fq. 48).

Shënim B.P.: Të shihet kjo hamendje: N.q.s. gjuha Armene ka ngjashmëri me atë Shqipëse, por ndryshon nga ajo e Albanëve të Kaukazit, atëhere do të thotë që Shqiptarët dhe Albanët e Kaukazit kanë ndryshime thelbësore në mes tyre, pra nuk janë i njëjti popull.

LUFTULLA PEZA, LILJANA PEZA:

“GJUHËT E LASHTA TË BALLKANIT DHE ANADOLLIT DHE
FAMILJA PELLAZGJIKE E GJUHËVE”

Majani (1973) dhe N. Vlora (2004) kanë vërtetuar plotësisht lidhjen e gjuhës Etruske me gjuhën Shqipëse, me anë të analizës së mjaft mbishkrimeve Etruske. (fq. 117)

Shënim B.P.: N.q.s gjuha Etruske zbërthehet njëkohësisht si me gjuhën Shqipëse ashtu edhe me atë Armene, atëhere si lidhen midis tyre gjuha Shqipëse dhe ajo Armene.

VAHAN SETYAN:
 “ARMENIAN ORIGINS OF BASQUE”

Në kontrast me grupimin që i bënë Gray dhe Atkinson gjuhës Armene dhe asaj Greke duke i vendosur në një degë të veçantë, Serva dhe Petroni e trajtuan gjuhën Armene si një degë fare më vete, shumë pranë rrënjës, ndërsa dega tjetër - si degë që përmbante të gjitha gjuhët e tjera Indo-Europiane të mbetura. Për më tepër, rezultatet e tyre e vendosën gjuhën Greke në fazën fillestare të ndarjes, duke vendosur, gjithashtu, gjuhën Shqipe si pjesë e gjuhëve Indo-Europiane në krahasim me pozicionimin Indo-Iraniane të propozuar më parë nga Gray dhe Atkinson. Kështu, ata vendosën gjuhën Armene dhe pastaj atë Greke në rradhën e atyre që u shkëputën fillimisht nga pema e gjuhëve Indo-Europiane. (Fq. 106)

AUTORË TË TJERË QË KANË TRAJTUAR
 PROBLEMATIKËN E MËSIPËRME
 (vendosur sipas rendit Alfabetik)

Aristidh P. Kola: “Arvanitasit dhe prejardhja e grekëve”, (Shtëpia Botuese “55”. Tiranë, 2002)

Berzh Piranjani: “Fjalë Shqipe të ngjashme me ato Armene”

Hraç Martirosian: “Etymological Dictionary of the Armenian Inherited Lexicon”, 2010

Marika Butskhrikidze: “Studjuesja Gjeorgjiane: Ngjashmëri intriguose ndërmjet Shqipes dhe Armenishtes.” Botuar në gazetën “Standart”, fq. 18, të datës “E Hënë, 09.12.2013”)

Robert Ellis: “The Armenian origin of the Etruscans”, 1861

a. Origjina Armene e Etruskëve

b. Fjalë Shqipe që kanë lidhje me gjuhën Armene

VENDBANIME SHQIPTARE QË KANË LIDHJE ME EMËRTIMIN “ARBËR”

1. ALBANOPOLIS

në

(Albania e Ballkanit)

Shënime nxjerrë nga libri:

“ARBNI”

(Historik, Gjeografik, Kishtar dhe Politik)

Shkruar nga: AUREL PLASARI:

Akademia e Shkencave e Shqipërisë.

Tiranë, 2020

Në librin III të Gjeografisë, kreu XIII, §23, duke përshkruar provincën romane të Maqedonisë, Ptolemeu ka shënuar: “I Albanëve; Albanopolis” si edhe ka dhënë gjatësinë gjeografike: 46° dhe gjerësinë 41° 5’, pra me përafërsi në zonën midis Matit dhe Shkumbinit.*

**Shënim A. Plasari:* Identifikimi më i pranueshëm i Albanopolisit të Ptolemeut është ai me Zgërdheshin, në rrëzën perëndimore të malit të Krujës ose në jugperëndim të rrugës nga Fushë-Kruja për Krujë, identifikim që e propozoi albanologu Johann Georg von

Hahn mbasi e hulumtoi vetë rajonin përkatës dhe nuk gjeti tjetër mbetje rrënojash që të përkonte me qytetin e shënuar në shek. II nga Ptolemeu... Deri sot e gjithë ditën kjo është hipoteza e mbetur në fuqi dhe e zhvilluar më tej. (Fq. 16-17)

Albanopolis

në

(Albania e Kaukazit)

Shënime nxjerrë nga Wikipedia:

Në Jetët e Shenjtorëve, hagiografi i shekullit të 18-të Alban Butler thotë se traditat popullore në lidhje me Shën Bartolomeun përmbliidhen në Martirologjinë Romake, e cila thotë se ai “predikoi ungjillin e Krishtit në Indi; prej andej ai shkoi në Armeninë e Madhe, dhe kur ai kishte konvertuar shumë njerëz atje në besimin e Krishterë, ai u vra i gjallë nga barbarët dhe me komandën e mbretit Astiaxhes përmbushi martirizimin e tij”.

Sidoqoftë, vetë Butler shfaq dyshime për pranimin e të dhënave gjeografike tepër fjalë për fjalë. Ai tregon se “India” ishte një emër që aplikohet rëndom nga shkrimtarët grekë dhe latinë për Arabinë, Etiopinë, Libinë, Parthinë, Persinë dhe tokat e Medëve. Në mënyrë të ngjashme termi Armeni e Madhe u përdor mjaft shpesh nga shkrimtarët mesjetarë për të treguar krahinat në rajonin midis Anadollit Lindor, Detit të Zi dhe Kaspikut.

Sidoqoftë, të paktën tre lokacione janë propozuar si vende të mundshme të Albanopolis: *Derbent* në Dagestan, Albyrak/Albac afër Başkale në rajonin e atëhershëm Armen të asaj që është tani Turqia Lindore dhe Baku, Azerbajxhan.

Kjo e fundit ka një sasi të caktuar të së vërtetës, duke qenë se zona e Azerbajxhanit të sotëm historikisht njihej si Albania, por asnjë provë përfundimtare nuk është gjetur për ndonjë teori të tillë.

Butler është gjithashtu skeptik ndaj sugjerimit të Albyrak (Albajrak), duke thënë ndërkohë, që pohimi sipas të cilit Bartholomeu predikoi dhe vdiq në Armeni është i mundur dhe është një traditë unanime midis historianëve të mëvonshëm të atij vendi; ...shkrimtarët e hershëm Armenë i referohen pak ose aspak atij si të lidhur me kombin e tyre. Kështu, megjithëse një Manastir shumë i shenjtë Armen u kujdes për atë, që besohej të ishte varri i Bartolomeut në vend, kjo ishte ndoshta një ide e mëvonshme.

Shënim B.P.: Mendoj:

Albanopolis (i Kaukazit) – mendoj se është emër i vendosur në periudhën Aleksandrine (periudha para Krishtit) dhe ka ardhur në Ballkan në periudhën Romake me murgjit predikues të fesë së Krishterë (periudha pas Krishtit). Fillimisht si strehë e murgjve, mendoj, ka shërbyer Mali i Krujës (guva e Sari-Salltikut të sotëm). Prej këtej kanë zbritur për të ushtruar predikimin e tyre në Zgërdhesh (Albanopolis).

Mendoj se ky emër “Albanopolis” (në Shqipëri) i takon qytetit – gërmadhë të zbuluar në Zgërdheshin e sotëm, qytet që rezulton të ketë pasur edhe një kishë të vogël brenda saj. Kjo ka më tepër kuptim, se sa të mendosh që emri Albanopolis mund t’i ketë përkitur qytetit të Krujës. Nuk do kishte kuptim që brenda një kohe shumë të shkurtër t’i jetë ndrruar emri nga Albanopolis në Krujë. Për më tepër që emri “Albanopolis” mendohet të jetë eksonim, ndërkohë që emri “Krujë” ngulmohet se është endonim. Në fakt mendoj që emri Albanopolis mund të jetë përdorur nga Romakët për qytetin e Zgërdheshit, duke menduar që ai ka qenë një qytet i formuar nga të ardhur Albanë të Kaukazit apo mund t’i jetë vënë nga murgjit e posaardhur si efekt i ngjashmërisë me Albanopolisin e Bartolomeut.

Megjithatë, fakti, që në shek. e II^{të}, kur Albanopolisi përmendet nga Ptolemeu, Durrësi ishte një qytet i zhvilluar dhe një pikë strategjike Romake për veprimet në Lindje të perandorisë, dhe në

lindje të saj qëndronte një qytet tjetër, që nga pikëpamja strategjike ishte po aq i rendësishëm për kontrollin e lëvizjeve tokësore, që drejtoheshin drejt lindjes, një qytet që kontrollonte edhe lëvizjet tokësore jug-veri përgjatë gjithë zonës fushore të bregdetit Adriatik, që shtrihej ndërmjet Shkumbinit dhe Matit, një qytet që ishte edhe pika ndërlidhëse e qytetërimit Romak me zonën e Malësisë së panënshtuar që shtrihej në lindje të Durrësit, të bën të mendosh se ky qytet nuk ka qenë jashtë vëmendjes së Romakëve, të cilët mund ta kenë përgjithësuar si Qyteti i Lindjes dhe për rëndësinë strategjike që ka pasur ta kenë emërtuar për analogji me Albanopolisin e Kaukazit. Kjo do t'i jepte kuptim edhe hamendësimit se në periudhën Aleksandrine (periudha para Krishtit) shtegu i kalimit që ndodhej ndërmjet Maleve të Kaukazit dhe Detit Kaspik do të kishte qenë emërtuar Portat Albane dhe vetë Derbenti i sotëm atëhere do ketë qenë pasë quajtur Albanopolis.

Në krijimin e kësaj ideje të shtyn edhe fakti që për analogji mund të mendosh se Albanopolis shfaqet në territorin e Shqipërisë së sotme ashtu si shfaqet edhe Sebastea (Mali i Laçit ku ndodhet Shna Ndoj) (si rezultat i lëvizjes së predikuesve të fesë Kristiane). Jemi po në zonën e Kurbinit, një zonë e vështirë për t'u shkëlur nga pushtuesi i huaj, sidomos në atë kohë.

Si Albanopolis, si Sebastea janë eksonime. Si Albanopolis, si Sebastea janë vizituar dhe banuar që në fillimet e Krishterimit nga predikues (murgj) të krishterë në rrugën e tyre drejt perëndimit. Si Albanopolis, si Sebastea kanë pasur objekte kulti të krishterë që në fillimet e Krishterimit. Mendohet që edhe Apostulli Pal dhe Pjetri kanë kaluar nëpër këto zona. Nuk do të ishte çudi që shkatërrimi i Zgërdheshit të jetë pasojë e zemërimit Romak ndaj përqaimit të fesë së krishtere nga banorët e këtij qyteti, përpara njohjes së saj si fe zyrtare nga ana e Perandorisë.

2. QYTETI ILIR NË ZGËRDHESH

Selim Islami

“Qyteti Ilir në Zgërdhesh”

Iliria, Nr. 2, 1972 (Fq. 195-213)

Botim i veçantë me rastin e “Kuvendit të parë të studimeve Ilire”, mbajtur në Tiranë, më 15-21 Shtator 1972

Kanë kaluar pak më shumë se 100 vjet qëkurse J.G.Hahn vizitoi kalanë ilire në Zgërdhesh dhe hodhi mendimin se në këtë vend duhej kërkuar Albanopoli i vjetër.

...

Në Zgërdhesh, gjatë verës së vitit 1969 zhvilloi punimet një ekspeditë e Institutit të monumenteve të kulturës. ... Ky punim i kushtohet rezultateve historiko – arkeologjike të arritura prej saj.

Rrënojat e Zgërdheshit gjenden në jugperëndim të Krujës, një orë e gjysëm në këmbë larg saj dhe gjysmë ore larg nga fshati Zgërdhesh, në vendin e quajtur Kakariq. Një rrugë automobilistike fshati, që kthehet në gjysmën e rrugës Fushë-Krujë – Krujë, të çon pas pak minutash në rrëzë të qytetit antik. (Fq. 195)

Një portë tjetër e rëndësishme duhet të ketë qenë midis kullës nr. 5 dhe asaj nr. 6 të supozuar. Ajo përshkonte murin e Akropolit, diku para rrënojave të kishës mesjetare në F’, për të lidhur qytetin e sipërm me të poshtmin. (Fq. 198 - 199)

Gjetjet arkeologjike tregojnë, nga ana tjetër, se qyteti ka qenë shtrirë edhe jashtë mureve rrethuese. Në një kodër të vogël, nga ana jugore, që gjenden përtej përroit të Lanës, pak a shumë në një vijë me murin rrethues të anës perëndimore, duken gjurmët e një godine, ka shumë të ngjarë, të një tempulli, kurse gjatë punimeve të ndërtimit në zonën përfund qytetit, në vitin 1961, janë gjetur

mbeturinat e mureve të një godine, një sasi tjegullash dhe një kokë luani, pjesë e një sime (Tab. V,4). (Fq. 199)

Më parë duhet të vëmë në dukje se lidhur me këtë çështje (*Shënim B.P.*: bëhet fjalë për kohën e ndërtimeve) deri vonë ka qenë pranuar mendimi i Prashnikerit, i cili, pa të drejtë, i ka quajtur të ngjashëm dhe të njëkohshëm muret e Zgërdheshit me ato të Lisit dhe i daton në shek. e IV p.e.s. Tani së fundmi Garashanin, duke u nisur nga mbishkrimi i Lambesas, mundohet të retifikojë Prashnikerin dhe e daton Zgërdheshin, bashkë me një varg qendrash të tjera, që sipas mendimit të tij lidhen me të, si një themelim të kohës së Agronit, në atë periudhë kur ai ishte në marrëdhënie miqësore me Demetrin II të Maqedonisë. (Fq. 203) Shtresa e dytë përmban material të kohës helenistike. ... Si element datues për fillimin e saj na shërben qeramika apule e fundit të shek. IV dhe fillimit të shek. III p.e.s. sonë, të cilën e ndeshim menjëherë pasi mbaron shtresa sterile e çakëllit.

Jeta e qytetit na paraqitet me tërë larminë e saj në shtresën e III-të, që përmban material të përzier helenistiko-romak. ... Me elementet e saj ajo përcakton më mirë fizionominë e shtresës së dytë, cakton si kufi të fundit të saj shek. II p.e.s. dhe zbulon para nesh, në mënyrë më të qartë faktin se në shek. III-II p.e.s. qyteti ka jetuar periudhën e tij të lulëzimit. (Fq. 205)

Nga mallrat e importit që vinin në Zgërdhesh nëpërmjet Durrahut mbizotërojnë prodhimet apule të fundit të shek. IV dhe sidomos ato të shek. III-II p.e.s., midis të cilave duhet të shënojmë enët që kanë të aplikuar figurat me relief. Ndeshen edhe fragmente të enëve të Megarës, por duket se tregtia me bregdetin italik jugor kishte dëbuar në këtë kohë nga Iliria gjithë konkurentët e tjerë.

Monedhat, që qarkullonin në këtë kohë në Zgërdhesh, janë kryesisht të Durrahut. Midis tyre gjejmë të tilla me Herakli-armë, që Durrahu i hedh në qarkullim qysh nga gjysma e dytë e shek. IV p.e.s. dhe të tjera me Zeus-trekëmbësh dhe Helios-anije, që i përkasin shekujve III dhe II p.e.s. Duket se Zgërdheshi me këtë qytet kishte

lidhje të forta ekonomike. Nga monedhat e huaja deri tani njohim vetëm një ekzemplar të Demetrit II të Maqedonisë me mburojë-përkrenar. (Fq. 207)

Gjetjet që u bënë në Nekropolin, buzë murit rrethues të anës perëndimore të kulla nr. 2 dhe porta bri saj, (Gërmimi b) tregojnë se aty nga shek. IV i erës sonë, muret rrethues kanë humbur rëndësinë dhe funksionet e dikurshme, përderisa buzë tyre vendoset një varrezë. Që nga kjo kohë qyteti fillon të braktiset dhe banorët e tij duket se shpërngulen në një qendër tjetër. Ka shumë të ngjarë që kjo të ketë qenë Kruja e ardhshme, ... (Fq. 208)

Thamë më lart se Hahnit i takon merita të ketë hedhur i pari mendimin se tek rrënojat e Zgërdheshit duhet të kërkohet Albanopoli i vjetër. Interesi për këtë qytet u lidh kështu me emrin kombëtar të shqiptarëve. Që nga kjo kohë, argumenta të reja bindëse, në favor të këtij mendimi, nuk kanë dalë; megjithatë hipoteza e Hahnit mbetet gjithmonë një hipotezë pune me shumë vlerë, që ka nxitur dhe do të nxisë edhe në të ardhmen kërkimet shkencore në këtë drejtim. Fakti që në zonën midis Matit dhe Shkumbinit, në të cilën Ptolemeu vendos Albanopolin si qytet më të shënuar, nuk njohim një qendër tjetër më të madhe antike se sa Zgërdheshin, e bën këtë hipotezë të qëndrojë ende e fortë...

Duhet të mos harrojmë nga ana tjetër, se tek rrënojat e Zgërdheshit kemi mbeturinat e një qyteti të rëndësishëm ilir, që u ngrit e lulëzoi në afërsitë e një qyteti të madh si Dyrrahu, prandaj edhe për këtë fakt meriton të gjurmohet posaçërisht. (Fq. 208)

Shënime nxjerrë nga "KRUJA" Travel Book; blue-albania.com:

Të dhënat e para të shkruara për këtë qytet (*Shënim B.P.*: bëhet fjalë për Albanopolisin "Zgërdheshin") gjenden në veprën e Ptolemeut "Gjeografia" në shek. e II të erës sonë. ... Sipas studimeve qyteti ka lulëzuar nga mesi i shek. IV deri në shek. I p.e.s.

3. BISHTI I PALLËS OSE KEPI I PALIT (DURRËS)

Nxjerrë nga Interneti:

...shefit të regjimit komunist Enver Hoxha nuk i pëlqente në fillimin e vitit 1976 emri Bishti i Pallës (i Skënderbeut), pasi toponimi bizantin Kepi i Palit figuronte 4-5 shekuj më parë se të shfaqej Skënderbeu me pallë. Duke filluar nga viti 2005 Ministria e Mbrojtjes e Shqipërisë përdor toponimin “Kepi i Palit” për atë të vjetër që njihet si “Bishti i Pallës”.

Në hartat anglishtfolëse toponimi është “Cape Pali”, kurse në ato italiane “Capo Pali. Sipas historianëve, Krishterimi është përcjellë tek Arbrit drejtpërdrejt nga goja e vetë apostujve të Jezus Krishtit dhe filloi të përhapej në Iliri që në shek. I^{rë} të erës sonë si fe e ligjshme.

Apostulli Pal rreth vitit 57 shkruan: “Kështu, prej Jeruzalemit e përqark e deri në Iliri kam kryer shërbimin e ngjalljes se Krishtit, duke u përpjekur të ungjillëzoj atje, ku nuk ishte i njohur emri i Krishtit”.

Mendohet se Pali ka qëndruar në një kep në veri të Durrësit.

Ka hamendësime, që fillimisht ky kep të jetë quajtur “Kepi i Palit”.

Në toponiminë e Durrësit ai njihet si Bishti i Pallës.

4. DERVENI (DERVENDI)

(qytet në Republikën e Shqipërisë)

Shënime nxjerrë nga Wikipedia:

Sipas Wikipedias emri Derbent (Darbant) i është vënë qytetit të themeluar në ngushticën tokësore që ndodhet ndërmjet Maleve të Kaukazit dhe Detit Kaspik. Për vetë pozicionin strategjik që mbart si rrugë kalimi nga lindja në perëndim (dikur e cilësuar si një nga “Rrugët e Mëndafshit”) ajo ka marrë edhe emrin “Porta Hyrëse apo Dalëse”, “Porta e Hekurt apo Bllokuese”, “Porta e Kalimit”, etj. Kush zotëronte Derbentin, zotëronte edhe “Rrugët e Mëndafshit”.

Shënim B.P.: Rastësia e do që në pjesën fushore, që ndodhet ndërmjet Zgërdheshit dhe detit Adriatik (njëlloj si pozicioni gjeografik i Derbentit në Dagestan), të krijohet edhe një qytet i quajtur sot Derven.

Interesant është fakti që Derveni (Dervend – e përdor Shtjefën Gjeçovi) shqiptar ka një pozicion pothuajse të njëjtë strategjik me të, kur bëhet fjalë për rrugën që lidh Shqipërinë e mesme me atë veriore. Edhe si kuptim shfaq po atë ngjashmëri “Der – Vend = Dera e Vendit”.

Shënim B.P.: Të bën përshtypje ngjashmëria e madhe në të shprehur dhe në kuptim ndërmjet Derbentit Kaukazian dhe Dervendit Shqiptar.

Derbenti

(qytet në Republikën e Dagestanit, Rusi)

Shënime nxjerrë nga Wikipedia:

Derbent (rusisht: Дербент; persisht: دین‌برد; lezgjisht: Къвевар, Цал; azerbajxhanisht: Dərbənd; Avar: Дербенд), i romanizuar më parë si Derbend, është një qytet në Republikën e Dagestanit, Rusi, i vendosur në Detin Kaspik.

Derbenti zë portën e ngushtë midis Detit Kaspik dhe Maleve të Kaukazit që lidh Stepën Euroaziatike në veri dhe Pllajën Iraniane në jug.

Derbent rrjedh nga persishtja “Darband” (persisht: دین‌برد, literalisht “Portë e mbyllur”, nga dar “portë” + band “fashë, bandë”, literalisht, “portë mbyllëse”, “portë bllokuese”, “porta e Rripit”), duke iu referuar shtegut të ngushtë kalimtar.

5. KRUJA

Shënime nxjerrë nga Wikipedia:

Kruja ishte e banuar nga fisi i lashtë ilir i Albanëve. Në 1190 Kruja u bë kryeqyteti i shtetit të parë shqiptar në mesjetë, Principata e Arbërit. Më vonë ishte kryeqyteti i Mbretërisë së Albanisë, ndërsa në fillim të shekullit të 15^{të} Kruja u pushtua nga Perandoria Osmane.

Emri i qytetit lidhet me fjalën shqipe kroi, krua, që do të thotë “burim”, nga Proto-Shqiptar * krana <* krasna.

Qyteti shfaqet për herë të parë si Kroai (në Greqishten Mesjetare Κροά) në dokumentet bizantine të fillimit të *shekullit VII*. Në latinishten mesjetare ishte e njohur si Croia, Croya dhe Croarum. Gjatë epokës Osmane ajo njihet gjithashtu si Ak Hisar ose Akçahisar nga fjalët turke ak (e bardhë) dhe hisar (kështjellë).

Në kohët e lashta krahina e Krujës ishte e banuar nga fisi ilir i Albanëve, ndërsa qyteti ndodhet pranë vendbanimit ilir të epokës së hekurit, të quajtur Zgërdhesh. Disa studiues e kanë identifikuar Zgërdheshin me vendbanimin kryesor të Albanëve, Albanopolisin, ndërsa të tjerët e identifikojnë Albanopolisin me vetë Krujën. Gjatë Luftërave Ilire zona e Krujës u pushtua nga Republika Romake.

Fillimisht një kështjellë me madhësi të mesme si qendrat e tjera urbane, Kruja u zgjerua në një qytet ndoshta nga *shekulli i gjashtë* deri në shekullin e nëntë pas Krishtit. Në 1190 Kruja u bë kryeqyteti i shtetit të parë shqiptar të mesjetës, Principata e Arbërit, e themeluar nga Progoni i Shtëpisë së Progonit.

Shënime nxjerrë nga “KRUJA” Travel Book; blue-albania.com:

Kruja është një vendbanim shumë i hershëm që daton tre shekuj para Krishtit. Dy fise ilire, Albanët dhe Parthinët banuan në qytezat Brysaka dhe Albanopolis.

6. DURRËSI

Shënime nxjerrë nga Wikipedia:

Durrësi u themelua nga kolonistët e lashtë grekë nga Korinti dhe Korfuzi me emrin Epidamnos rreth shekullit të 7^{të} para Krishtit në bregdetin e Taulantëve Ilirë. Më vonë i njohur si Dyrrachium, ai në thelb u zhvillua për t'u bërë domethënës pasi u bë një pjesë integrale e Perandorisë Romake dhe pasardhësit të saj Perandorisë Bizantine. Via Egnatia, vazhdimi i Via Appia, filloi në qytet dhe çoi nëpër pjesën e brendshme të Gadishullit Ballkanik për në Kostandinopojë në lindje.

Në antikitet, qyteti u emërua Epidamnos (Ἐπίδαμνος) dhe Dyrrhachion (Δυρράχιον) në Greqishten klasike dhe më pas Epidamnos dhe Dyrrachium në Latinishten klasike. Epidamnos është më i vjetri nga dy toponimet. Është vërtetuar nga Thyqididi (shekulli V p.e.s.), Aristoteli (shekulli IV p.e.s.) dhe Polibi (shekulli 2 p.e.s.). Dyrrachium u bë emri i qytetit pasi Republika Romake mori kontrollin e rajonit pas Luftërave Ilire në 229 p.e.s. Drejtshtkrimi latin i “y” mbajti formën e Greqishtes Dorike, që shqiptohej si “Durrakhion”. Ky ndryshim i emrit është vërtetuar tashmë në letërsinë klasike. Titus Livius, në fund të shekullit të parë para Krishtit, shkruan në Ab Urbe Condita Libri se në kohën e Luftërave Ilire (afërsisht 200 vjet më parë) qyteti nuk ishte i njohur si Dyrrachium, por si Epidamnos. Pomponius Mela, rreth 70 vjet më vonë se Titus Livius, ia atribuoi ndryshimin e emrit faktit që emri Epidamnos u kujtoi Romakëve fjalën Latine “damnum”, që për ta nënkuptonte të keqen dhe fatin e keq. Plini Plaku, i cili jetoi në të njëjtën periudhë, e përsëriti këtë shpjegim në veprat e tij. Romakët gjithashtu përvetësuan emrin e ri sepse tashmë ishte në përdorim më të shpeshtë nga qytetarët e qytetit.

Emri Dyrrhachion shpjegohet zakonisht si një përbërje Greke nga δυσ- “keq” dhe ῥαχία “breg shkëmbor, përmbytje, valë të zhurmshe”, një shpjegim i lënë të kuptohet tashmë në antikitet

nga Cassius Dio, i cili shkruan se u referohej vështirësive të vijës bregdetare shkëmbore, ndërsa raportonte gjithashtu se autorë të tjerë romakë e lidhën atë me emrin e një heroi eponim Dyrrachius. Ndërtimi mitologjik i emrit të qytetit u rregjistrua nga Appiani (shekulli 2^{të} pas Krishtit) i cili shkroi se mbreti i barbarëve të këtij vendi, Epidamnus i dha emrin qytetit. Djali i vajzës së tij Dyrrachius, ndërtoi një port afër qytetit, që ai e quajti Dyrrachium. Stephanus i Bizantit përsëriti këtë konstruksion mitologjik në veprën e tij. Është e paqartë nëse dy toponimet referoheshin fillimisht në zona të ndryshme të territorit të qytetit apo nëse ato i referoheshin të njëjtit territor. Literatura klasike tregon se ato më shumë i referoheshin zonave të ndryshme fqinje fillimisht. Gradualisht, emri Epidamnus ra nga përdorimi dhe Dyrrachium u bë emri i vetëm për qytetin.

Emrat modernë të qytetit në shqip (Durrës) dhe italisht (Durazzo, shqiptim italisht: [du' rattso]) rrjedhin nga Dyrrachium / Dyrrachion.

Vendi banohej nga njerëz të lashtë: prania e Brygëve duket se konfirmohet nga disa shkrimtarë antikë, Taulantët Ilirë (ardhja e tyre është vlerësuar të ketë ndodhur jo më vonë se shekulli i 10 para Krishtit), ndoshta edhe Liburnët që u zgjeruan në jug në shekullin e 9^{të} para Krishtit. Qyteti u themelua nga kolonët grekë në vitin 627 para Krishtit në bregdetin e Taulantëve. Sipas autorëve antikë, kolonistët grekë ndihmuan Taulantët për të dëbuar Liburnët dhe u përzien me popullsinë lokale duke futur elementin Grek në port.

Krishterimi në Durrës dhe gjetkë në Shqipëri ka një prani që daton që nga lashtësia klasike. Traditat e krishtere tregojnë se arqipeshkvia e Durrësit u themelua nga apostulli Pal ndërsa ai predikonte në Iliri dhe Epir dhe se kishte ndoshta rreth shtatëdhjetë familje të krishtera në qytet që nga koha e apostujve.

7. SARI - SALLTIK

Shpella e shenjtë e malit të Krujës mban brenda shumë mistere. Historitë paranormale nisin në vitin 1325, kur në Krujë mbërrin nga Turqia Sari Salltiku, i dërguari i Haxhi Bektesh Veliut. Ai u vendos pikërisht në këtë vend, për të ushtruar ritet fetare larg njerëzve.

8. SEBASTEA (NË SHQIPËRI)

Shënime nxjerrë nga libri:

“Histori e vogël mbi Shejtnoren e Shna Ndout në Sebaste”

Shkruar nga: At Marjan Prelaj ofm

At Donat Kurti ofm

Botime Franceskane, Shkodër, 2013

Nuk mund të qitet poshtë hipoteza: se Françeskajt, menjihërë, menduen me ngrehë kuvendin e Novicjatit, e, për kah vendi, si ishte koha, kërkuen vend vetmie, kështu mali i Sebastes u pa ma i përshtatun për kuvend Novicjatit. Me dashtë me caktue me saks: se në çë vjetëkje ngrehë këtu në Sebaste kuvendi, nuk asht e mujtun, por, afërsisht nga fillimi i shekullit XIV, e aty pari 1300. (Fq. 11)

Historiani At Donato Fabianich në librin e tij “Storia dei Frati Minori in Dalmazia e Bossina” (1863), shkruen:

N’Arkidioçezin e Durrësit, në shpat të një malit, në një vend të vetmuem, gjindet kuvendi i vjetër i Fretënvët të Vogjel të Sebastes. Mbi të nuk dihet vjeti se kur u themelue. Në librin e Provincës përmendet gjithmonë si kuvend i Novicjatit, e, ku shpesh mbaheshin mbledhjet provinciale. (Fq. 12)

Shejtnorja e Sebastes gjindet e ngrehun mbi një lëndinë të vogël të shpatit të malit, qi ban emrin “Sebaste”, kund një orë kambë prej qytetit të Laçit. (Fq. 13)

Jo larg nga kisha, me u ul pak poshtë, në shkrep të gjallë gjendet një shpellë, me xanë deri 20 vetë, qi thirret: “*Shpella e Shna Vlashit*”. Gojëdhana thotë: se në këtë bigë të malit jetoj i mëshehun ky ipeshkv i shejt. Këtu shtegtarët, që vijnë në Shejtnore, ulen e ndalen në shpellë me mderue Shna Vlashin, i cili kje kapë prej ushtarvet të Agrikolaut e martirizue në Durrës*. (Fq. 14)

* *Sh. Gjeçovi: Sebaste n'Armeni a po n'Arbëni?*

SEBASTEA (në Anatoli)

dhe

Shën Vlasi i Sebasteas

Shënime nxjerrë nga Wikipedia:

Vlasi i Sebastesë (Armenisht: *Սուրբ Վլաս*, Soorp Vlasi; Greqisht: Άγιος Βλάσιος, Agios Vlasios) ishte një mjek dhe peshkop i Sebasteas në Armeninë historike (sot Sivasi modern, Turqi) i cili nderohet si një shenjt dhe martir i krishterë.

Vlasi nderohet si një shenjtor në kishat Katolike Romake, Ortodokse Lindore dhe Ortodokse Orientale dhe është shenjt mbrojtës i sëmundjeve të leshit dhe sëmundjeve të fytit. Në Kishën Latine, festa e tij bie më 3 Shkurt, në Kishat Lindore më 11 Shkurt. Sipas Acta Sanctorum, ai u martirizua duke u rrahur, sulmuar me krehra hekuri dhe prerë kokën.

Referenca e parë për Vlashin janë shkrimet mjekësore të Avetius Amidenus (rreth vitit 500 pas Krishtit) ku kërkohet ndihma e tij në trajtimin e objekteve të mbërthyer (të ngecur) në fyt.

Marco Polo raportoi për vendin ku “Messer Shën Vlasi fitoi kurorën e lavdishme të martirizimit”, Sebastea; faltorja afër malit të kështjellës u përmend nga Uilliam i Rubrukut në 1253. Sidoqoftë, duket se nuk ekziston më.

Nga të qenit një shërues i sëmundjeve trupore, Shën Vlashi u bë një mjek i shpirtave, pastaj u tërhoq për një kohë në një shpellë ku qëndroi në lutje. Si peshkop i Sebasteas, Vlashi e frymëzoi popullin e tij sa me shembullin e tij, ashtu edhe me fjalët e tij, dhe virtytet e mëdha dhe shenjtëria e shërbëtorit të Zotit u vërtetuan nga shumë mrekulli. Nga të gjitha anët, njerëzit vinin tek ai për shërimin e sëmundjeve trupore dhe shpirtërore. Thuhet se ai ka shëruar kafshë (të cilët erdhën tek shenjtori vetë për ndihmën e tij) dhe se ishte ndihmuar nga kafshët.

Në vitin 316, Agricolausi, guvernatori i Kapadokisë dhe Armenisë së Vogël, filloi një persekutim me urdhër të Perandorit Licinius dhe Shën Vlashi u kap. Pas marrjes në pyetje dhe një fshikullimi të ashpër, ai u fut në burg, dhe më pas iu pre koka.

Aktet legjendare të Shën Vlashit janë shkruar 400 vjet pas vdekjes së tij, dhe janë apokrifë dhe, ndoshta, trillime.

Legjenda është si më poshtë:

Vlashi, i cili kishte studiuar filozofi në rininë e tij, ishte një mjek në Sebaste në Armeni, qyteti i lindjes së tij, i cili ushtroi artin e tij me aftësi të mrekullueshme, vullnet të mirë dhe devotshmëri. Kur peshkopi i qytetit vdiq, ai u zgjodh për ta pasuar, me brohoritjen e të gjithë njerëzve. Shenjtëria e tij u shfaq përmes shumë mrekullive: nga e gjithë rreth, njerëzit erdhën tek ai për të gjetur shërimë për shpirtin dhe trupin e tyre; edhe kafshët e egra erdhën në tufa për të marrë bekimin e tij. Në vitin 316, Agricola, guvernatori i Kapadokisë dhe i Armenisë së Vogël, pasi kishte mbërritur në Sebastia me urdhër të perandorit Licinius për të vrarë të krishterët, arrestoi peshkopin. Ndërsa po e çonin në burg, një nënë vendosi djalin e saj të vetëm, gati duke u mbytur deri në vdekje prej një kocke peshku, në këmbët e tij, dhe fëmija u shërua menjëherë. Pavarësisht, guvernatori, në pamundësi për ta bërë Vlashin të heqë dorë nga besimi i tij, e rrahu atë me një shkop, ia shqeu mishin me krehje hekuri dhe ia preu kokën.

Bekimi i Shën Blaise

Sipas Akteve, ndërsa Vlashi po merrej në paraburgim, një nënë e dëshpëruar, fëmija i vetëm i së cilës po mbytej prej një hale peshku, u hodh te këmbët e tij dhe iu lut ndërhyrjes së tij. I prekur nga pikëllimi i saj, ai bëri lutjet e tij dhe fëmija u shërua. Si pasojë, Shën Vlashi thirret për mbrojtje kundër dëmtimeve dhe sëmundjeve të fytit.

Në shumë vende ditën e festës së tij jepet bekimi i Shën Vlashit: dy qirinj (ndonjëherë të ndezur), të bekuar në festën e Prezantimit të Zotit (Candlemas), mbahen në një pozicion të kryqëzuar nga një prift mbi kokat e besimtarëve ose të njerëzve dhe preken në fytyrë me ta. Në të njëjtën kohë jepet bekimi i mëposhtëm: “Përmes ndërmjetësimit të Shën Vlashit, peshkop dhe martir, Zoti ju çliroftë nga çdo sëmundje e fytyrës dhe nga çdo sëmundje tjetër”. Pastaj prifti bën shenjën e kryqit mbi besimtarët.

Legjenda

Ndërsa gjuetarët e guvernatorit e çuan Vlashin përsëri në Sebastea, gjatë rrugës, thotë historia, ata takuan një grua të varfër, derrin e së cilës e kishte kapur një ujë. Me komandën e Vlashit, ujku ia ktheu derrin pronarit të saj, i gjallë dhe i padëmtuar. Kur ai arriti në kryeqytet dhe ishte në burg në pritje të ekzekutimit, plaka, derrin e së cilës ai kishte shpëtuar, erdhi për ta parë atë, duke sjellë dy qirinj të shkëlqyer dylli për të shpërndarë errësirën e qelisë së tij të errët. Në Perëndim nuk kishte asnjë grup që nderonte Shën Vlashin para shekullit të tetë.

Kulti i Shën Vlashit

Si një nga Katërmbëdhjetë Ndhimësit e Shenjtë, Vlashi u bë një nga shenjtorët më të njohur të Mesjetës. Ndjekësit e tij u përhapën në Evropë në shekujt 11 dhe 12 dhe legjenda e tij rrëfhet në Legenda Aurea të shekullit të 13-të. Shën Vlashi është shenjtori i kafshës së egër.

Ai është mbrojtës i Urdhrit Armen të Shën Vlashit. Në Itali ai njihet si San Biagio. Në vendet spanjolle, ai njihet si San Blas dhe e ka huazuar emrin e tij në shumë vende (shih San Blas). Disa vende në Portugali dhe Brazil janë emëruar gjithashtu pas tij, ku ai quhet São Brás (shih São Brás).

Në Kroaci

Shën Vlasi (kroatisht: Sveti Vlaho ose Sveti Blaž) është shenjt mbrojtës i qytetit të Dubrovnikut dhe më parë mbrojtës i Republikës së pavarur të Raguzës. Në Dubrovnik festa e tij festohet çdo vit në 3 Shkurt, ditë kur reliktet e shenjtorit, koka e tij, pak kocka nga fyti, dora e tij e djathtë dhe e majta, janë parakaluar në shenjtoje.

Sebastea - Historia e emrit të qytetit Sebastea

Sivas (latinisht dhe greqisht: Sebastia, Sebastea, Sebasteia, Sebaste, Σεβάστεια, Σεβαστή; armenisht: *Սեբաստիա* - Sebastia;) është një qytet në Turqinë qendrore dhe selia e Provincës Sivas.

Dihet pak nga historia e Sivas para shfaqjes së saj në periudhën romake. Në vitin 64 para Krishtit, si pjesë të riorganizimit të tij të Azisë së Vogël pas Luftës së Tretë Mithridatike, Pompei i Madh themeloi një qytet në vendin e quajtur “Megalopolis”. Dëshmitë numizmatike sugjerojnë se Megalopolis ndryshoi emrin e saj në vitet e fundit të shekullit të I para Krishtit në “Sebaste”, e cila është forma femërore e emrit grek që korrespondon me Augustus. Emri “Sivas” është versioni turk që rrjedh nga emri Sebasteia, pasi qyteti ishte i njohur gjatë perandorisë së vonë Romake (Bizantine). Sebasteia u bë kryeqyteti i provincës së Armenisë së Vogël nën perandorin Dioklecian, ishte një qytet me një farë rëndësie në historinë e hershme të Kishës së Krishterë; në shekullin e 4^{të} ishte shtëpia e Shën Vlashit dhe Shën Pjetrit nga Sebasti, peshkopë të qytetit dhe të Eustathius, një nga themeluesit e hershëm të monastizmit në Azinë

e Vogël. Gjithashtu, ishte vendi i martirizimit të Dyzet Dëshmorëve të Sebastesë, po në shekullin e 4^{të}.

...

Sebastos (Koinē Greqisht: Σεβαστός, i romanizuar: Sebastós, lit. ‘Venerable One, Augustus’, shqiptimi Grek Bizantin: [se.vas'tos], shumë s *σεβαστοί*, *sebastoí* [se.vas'ty]) ishte një titull honorifik i përdorur nga Grekët e lashtë në lartësinë e titullit perandorak romak të Augustit. Forma femërore e titullit ishte *sebastē* (σεβαστή). Nga fundi i shekullit të 11-të, gjatë periudhës Komneniane, ai dhe variantet e prejardhura prej tij, si *sebastokrator*, *protosebastos*, *panhypersebastos* dhe *sebastohypertatos*, formuan bazën e një sistemi të ri të titujve të gjykatave për Perandorinë Bizantine.

Termi shfaqet në Lindjen Helenistike si një nder për perandorët Romakë nga shekulli I e tutje, duke qenë një përkthim i titullit Latin Augustus. Për shembull, Tempulli i Sebastoit në Efes i është kushtuar dinastisë Flaviane. Ky emërtim gjithashtu u përdor në emërtimin e qyteteve për nder të perandorëve Romakë, të tilla si *Sebaste*, *Sebasteia* dhe *Sebastopolis*.

Epiteti u ringjall në mes të shekullit të 11^{të} - në formën femërore *sebaste* - nga Perandori Konstandin IX Monomachos (mbretëroi 1042–1055) për zonjën e tij Maria Skleraina, së cilës i dha nderime gati-perandorake. Një numër individësh u kualifikuan si *sebastoi* më pas, të tillë si Konstantin Keroularios, ose Isaac Komnenos dhe vëllai i tij, perandori i ardhshëm Alexios I Komnenos (1081–1118).

Titulli iu dha gjithashtu sundimtarëve të huaj dhe u përhap në shtetet fqinje, të ndikuara nga Bizanti, si Bullgaria, ku një *sebastos* ishte kreu i një rrethi administrativ dhe Serbia, ku titulli ishte përdorur për zyrtarë të ndryshëm.

2. SISAK

Nxjerrë nga Wikipedia – kur kërkon informacion për qytetin Sisak të Kroacisë

Sisak (kroatisht: [sǐːsak], i njohur edhe me emra të tjerë alternativë) është një qytet në Kroacinë qendrore,

Para se t'i përkiste Perandorisë Romake, e cila i dha asaj emrin latin Siscia, rajoni ishte Keltik dhe Ilir dhe qyteti atje u quajt Segestica ose Segesta. Shkrimtarët e lashtë Grekë i referoheshin qytetit: Σισκία; e romanizuar: Siskía, ...

Nxjerrë nga Wikipedia – Sisak (eponym) – kur kërkon informacion për qytetin Sisak të Kroacisë

Sisak (Armenian: *Սիսակ*) ishte paraardhësi legjendar i shtëpisë princërore armene të Syuni, i quajtur gjithashtu Siunids, Syunid dhe Syuni. Historiani armen Movses Khorenatsi deklaroi se Sisak ishte vëllai i Harmar i cili ishte i njohur si Arma, i biri i Gegham dhe një pasardhës i patriarkut legjendar të armenëve, Hayk.

Gegham ishte vendosur pranë Liqenit Sevan dhe, pas vdekjes së tij, tokat që përfshinin zonat nga Liqeni Sevan deri në lumin Araxes u trashëguan nga Sisak.

Nxjerrë nga Wikipedia - kur kërkon informacion për qytetin Sisak të Armenisë

Sisian (armenisht: *Սիսիան*) është një qytet dhe qendra e komunitetit urban të Sisianit, në Provincën Sjunik në Armeninë jugore.

Zona e Sisianit të sotëm ishte e njohur gjithashtu si Sisakan dhe Sisavan gjatë kohërave antike dhe më vonë në Mesjetë. Sipas Moisi Khorenacit, emri i Sisakanit - dhe më pas Sisian - rrjedh nga Sisak, një paraardhës legjendar i shtëpisë princërore Armene të Sjunit.

Gegharkunik (Armenisht: *Գեղարքունիք*) është një krahinë e Armenisë.

Krahina e Gegharkunikut ndodhet në pjesën lindore të Armenisë, në kufi me Azerbaixhanin. Gegham ishte babai i Sisak (themeluesi i dinastisë Siunia) dhe Harma (gjyshi i Ara e Bukura). Malet Gegham dhe Liqeni Gegham (sot njihet si Liqeni Sevan) janë emërtuar gjithashtu prej Geghamit.

DUKE LEXUAR LIBRIN:

AUREL PLASARI: “ARBNI”

(Historik, Gjeografik, Kishtar dhe Politik)

Akademia e Shkencave e Shqipërisë.

Tiranë, 2020

Në njërin nga këto fragmente, nr. 69, Hekateu ka rregjistruar: ... “Arbrët, fis pranë Adriatikut të Taulantëve dhe fqinj me Helidonët”. (Fq. 9)

Shënim B.P.: Hekateu (Historian dhe gjeograf Grek, 550-476 p.e.s.)

Specialisti i Antikitetit të Europës juglindore Nicholas Hammond, që ka trajtuar emrat e fiseve të përmendura nga Hekateu, në hartën nr. 14 me titull Iliria jugore dhe Epiri në kohën e Hekateut i ka vendosur këta “Αβροι” në vendin që u takon në bazë të përshkrimit të Hekateut: buzë Adriatikut, mes lumenjve Mat dhe Shkumbin. (Fq. 10)

Duke ritheksuar rezervën e shprehur tanimë për vlerën e çekjeve nga *Vjetarët Anonimë të Raguzës* si dëshmi të derivuara prej burimesh dytësore, është për t’u vënë re që autorët e vëll. I të tekstit *Historia e Shqipërisë* (1959) kanë qenë të sigurt kur e kanë caktuar këtë shekull si kufi kohor me pohimin: “duke filluar nga shek. VIII nuk mund të flitet më për popullsi Ilire në kuptimin e mëparshëm, por për arbëreshë ose shqiptarë, pasardhësit e ilirëve antikë”. (Fq. 28)

Më 1932, tërthorazi prej një studimi të enciklopedistit Benedikt Dema, u shfaq një informacion i Shtjefën Gjeçovit i rregjistruar si vijon:

“A. Shtjefën Gjeçovi, qi për disa vjetë kje famullitar në Laç të Kurbinit, i pyetun prej A. Pashk Bardhit, qe se shka shkruen përmbi krahinë t’ Arbënit: “Mbas gojet të popullit të Kurbinit e të rretheve, Arbni (nënkuptohet Arbni) përshin *Dervendin*, Larushkun e Blajin e mbaron me fushë të Brezës (Prezës) e me fushë të Krues””. (Fq. 56)

Gati dhjetë vite më vonë mbas studimit tek “Minerva” Myderrizi iu kthye edhe njëherë temës së Arbënit me një studim të ri, duke e rrokur temën në mënyrë ballore dhe duke e vështruar nga disa kënde. Ai i qëndroi përfundimit të Sirdanit, etj., që emri në fjalë rrjedh nga fjala *arbe=rrafshinë* dhe ka kuptimin e fushës që shtrihet në mes malesh dhe deti. Po ashtu pranoi, duke e përsaktësuar, tezën e Logorecit, Gjeçovit dhe Sirdanit:

“Në Kurbi emni Arben përdoret për të tregue një krahinë fushore që gjindet në perëndim të Kurbinit, emri Arbënuer për të kallzue banorin e kësaj krahine: Jam malsuer e s’jam Arbënuer; qenke veshë si grue Arbëni; u dynd mal e Arbën. Duhet shënue se emni mal këtu asht përdorë për të tregue Kurbinin vetëm e jo të gjitha krahinat malsore të Shqipnisë”. (Fq. 59-60)

Mbas kësaj Karli I lëshonte diplomën e përmendur, atë të 21 shkurtit 1272, që mbahet si datë e themelimit të “Mbretërisë së Arbërisë”. (Fq. 209)

... autori nuk mund të mos shenjojë me një reper të veçantë, për t’u mbajtur parasysh nga ana e lexuesit, atë moment historik që ka për cak kohor mesin e shek. XVIII, kur emrin e *Arbërisë* e zëvendësoi plotësisht ai i Shqipërisë duke ua lënë termin *Albania* të huajve si ekzonim dhe duke adoptuar endonimin e ri *Shqipëria*. (Fq. 229)

Për të interpretuar adoptimin nga populli të “një emri tjetër pa histori”, shkoi më tej me hulumtimet e veta Osman Myderrizi. ... Dhe mbas një vargu argumentesh, ka përfunduar me tezën e tij:

“Në shekullin e XVIII ngjau një kthesë e madhe në Shqipëri. Shumica e popullit tonë, për arsye të ndryshme, e la krishterimin dhe kaloi në myslimanizëm. Emri i vjetër nuk tregonte vetëm kombësinë, por edhe besimin. Më ndërrimin e besimit u ndje nevoja edhe e ndërrimit të tij [...]. Emri kombëtar në Shqipëri u ndërrua vetëm pse u ndërrua besimi”. (Fq. 230-231)

Mendime të miat që dalin nga leximi i librit sipërpërmendur:

Albanët e Albanisë së Kaukazit nuk kanë lidhje me barazimin Alban = Malësor, pasi Albania e Kaukazit, që ndodhet në bregun e majtë të lumit Kur e deri në detin Kaspik, është kryesisht zonë fushore. Këtu mendoj se vlen të përdoret barazvlershmëria:

Alban = Lindor

Përsa i përket Albanisë së Ballkanit, mendoj që edhe këtu vlen të thuhet e njëjta gjë, vetëm se në këtë rast, për shkak të pozicionit lindor (përkundrejt Romës Perandorake) dhe malor njëkohësisht, barazvlershmërisë së mësipërme mund t’i jetë shtuar nënkuptimi përçmues:

Alban = Lindor = Malësor (Malok)

Këtu duhet mbajtur në vëmendje fakti që ky emërtim “Alban” u shfaq në Ballkan vetëm pas pushtimit Romak (nga Ptolemeu në shek. II p.e.s.), por edhe kjo shfaqje erdhi në formën Greke të emërtimit të qyteteve (Albanopolis). Fakti që shfaqet afro 100 vjet pas ekzekutimit të Bartolomeut në Albanopolisin e Albanisë së Kaukazit, për të cilin mendoj se ka më shumë gjasa të identifikohet me Derbentin e Dagestanit të sotëm, më shtyn të mendoj se murgj dhe përkrahës Kristianë prej Albanisë së Kaukazit (apo Gjeorgjisë dhe Armenisë), në valën e përndjekjes të partizanëve Kristianë, që shoqëroi kapjen dhe ekzekutimin e Bartolomeut, të jenë larguar prej andej duke ndjekur rrugën tashmë të njohur të shpëtimit për të ardhur në Ballkan, ku shpresonin të gjenin strehë si edhe një terren të ri ku të mund të ushtronin predikimet e tyre.

Mendoj që fillimisht janë vendosur në zonën malore të Kurbinit, një zonë ku, sipas studjuesve shqiptarë e të huaj, pushtimi i huaj është ndjerë pak ose aspak. Dhe mbase është pikërisht Zgërdheshi vendstrehimi parësor i tyre dhe terreni ku ata ushtruan predikimin e tyre në favor të Kristianizmit.

Le të analizojmë disa fakte:

1. Në Zgërdhesh janë gjetur rrënojat e një qytetërimi të hershëm
2. Emri i këtij qyteti të hershëm nuk njihet
3. Në Zgërdhesh janë gjetur rrënojat e një kishe shumë të hershme
4. Pozicioni gjeografik i Zgërdheshit përputhet me përshkrimin e bërë nga Ptolemeu për qytetin Albanopolis në Ballkan
5. Ptolemeu ka folur për këtë qytet në shek. II pas Krishtit
6. Shenjti Bartolomeu u ekzekutua në shek. I pas Krishtit (afro një shekull më parë) në qytetin e emërtuar Albanopolis (në Albaninë e Kaukazit)
7. Trajta Albanopolis e emrit të qytetit Kaukazian (trajta Greke e emërtimit të qyteteve) duhet të jetë e kohës së Aleksandrit të Madh ose e pasardhësve të tij, që sunduan në atë zonë.
8. Trajta Albanopolis e emrit të qytetit Ballkanik, përmendur nga Ptolemeu, nuk ka asnjë bazë të jetë endonim, por, në të njëjtën kohë, nuk ka asnjë bazë të mendohet që është një sajim i çastit i Ptolemeut apo i cilitdo pushtetar Romak, i cili në rastin më të mirë do të përpiquej ta emërtonte me një emër, që të përfaqësonte diçka latine.
9. Trajta Albanopolis e emrit të qytetit Ballkanik, përmendur nga Ptolemeu, është eksonim (po nga vjen?)

Duke analizuar faktet sa më sipër, gjëja më e thjeshtë që të vjen ndër mend është:

Këtë emër dikushi e ka ditur, e ka mbartur me vete, e ka ruajtur me fanatizëm atë dhe simbolin që ai përfaqësonte, duke u përpjekur ta ringjallte atje ku do të gjente tokën e përshtatshme për të mbjellë

farën që kishte me vete.

Ekzistenca e një kishe të hershme në rrënojat e tij, si dhe fakti që qyteti nuk përmendet më në Mesjetën e hershme (tashmë është Kruja që fillon të shfaqet në historinë e Shqipërisë), më bën të mendoj se qyteti i Zgërdheshit (Albanopolisit) me kishën e tij janë rrënuar prej Romakëve përpara se Kristianizmi të njihej si fe zyrtare nga Perandoria Romake.

Gjithashtu mendoj se murgjit apo përkrahësit Kristianë të ardhur fillimisht janë strehuar në Sari – Salltik. Jo më kot mali i Krujës quhet Mal i Shenjtë. Ndërtimi i Krujës si qytet-fortesë (qytet-Kala) ka qenë kundërpërgjigja e banorëve vendas ndaj shkatërrimit të Zgërdheshit.

Arbën (Arbë) tek Aurel Plasari shfaqet si nënkuptim i “fushës” (i tokave të ulta, jo atyre malore). Kur flitet për zonën e Arbërit ajo mendohet se duhet kërkuar në zonën fushore që kufizohet në lindje nga Malësitë e Kurbinit e të Krujës dhe deti Adriatik nga perëndimi, si edhe në hapësirën ndërmjet lumenjve Mat dhe Shkumbin në drejtimin veri – jug. Pra flitet për hapësirë fushore, gjë që lë të kuptosh se fjala “Arban” apo “Alban” nuk ka lidhje me fjalën “Mal”.

Shënim: Të shihet përdorimi i fjalës Armene “*արւո* (art, ard) – fushë; arë (tokë e punueshme)” tek “Fjalori përmbledhës”, fq. 350 dhe tek Fq. 563, pika “e” – Përdorime të fjalës “*արւո*” (art, ard) – fushë; arë

Thuhet që më 12 Shkurt 1272 shpallet themelimi i “Mbretërisë së Arbërisë” nga Karli I d’Anzhu.

Në këtë rast si do të tingëllonte më mirë:

Themelimi i “Mbretërisë së Malësisë” ?? (Malësorëve ??)

Themelimi i “Mbretërisë së Fshatarësisë” ?? (Fshatarëve ??)

Themelimi i “Mbretërisë së Fushës” ?? (Fusharakëve ??)

Themelimi i “Mbretërisë Lindore” ?? (Lindorëve ??)

Themelimi i “Mbretërisë së Lindjes” ??

Kjo vetëm sa përforcon idenë se emri “Alban” (Arban) është përdorur për të treguar banorët e zonës lindore të Romës Perandorake.

“Studiova, ah! Filozofinë,
Jurisprudencë dhe Medicinë,
Mjerisht edhe Teologjinë
Që nga themeli me zell e me durim,
Dhe ja ku jam un’, ky lolo trutharë
Aspak më i mençur se më parë.”

“Fausti”

Johann Wolfgang von Goethe

A

DISA EMRA HISTORIANËSH, GJUHËTARËSH APO STUDJUES TË FUSHAVE TË NDRYSHME QË PËRMENDEN NË FAQET E KËTYRE SHKRIMEVE

TË KOHËS SË LASHTË

Dionisi i Halikarnasit

Dionisi i Halikarnasit (60 B.C – vdiq pas vitit 7 BC) ishte dijetar i lashtë helen nga Halikarnasi i Karisë. Jetën e tij e kaloi kryesisht në Romë në kohën e Augustit.

Eskili (greqisht : Αισχυλος)

Ishte një dramaturg i madh i Greqisë antike. Ai lindi në vitin 525 para Krishtit, në Eluzinë, afër Athinës. I takonte një familjeje aristokrate. Ai jetoi në kohë kur Grekët ishin në luftë me Persët, ku edhe vetë mori pjesë në luftën kundër tyre. Pjesën më të madhe të jetës e kaloi në Athinë, ndërsa vdiq në Gela të Sicilisë në vitin 456 para Krishtit. Ishte tragjediani i parë i madh i antikitetit grek. Së bashku me Sofoklin dhe Euripidin janë themelues të tragjedisë.

Herodoti

Herodoti është një historian i lashtë Grek. Është i njohur për shkrimin e librit “Historitë”, që është një studim me përshkrime të hollësishme mbi origjinën e Luftërave Greko-Persiane.

Lindur: 484 BC, në Halikarnassus të Perandorisë Persiane (sot – qyteti Bodrum i Turqisë);

Vdekur: 425 BC në Thurii, Itali.

Kombësia: Greke

Hesiodi (shekulli 8-7 p.e.s.)

Homeri – është autori i supozuar i Iliadës dhe Odiseut, dy poezi epike që janë veprat themelore të letërsisë antike greke.

Mendohet që ka jetuar rreth shekullit të 9të p.e.s.. Shkenca ka pranuar si vendlindje më të mundshme Smirnën, qytet kolonial grek në Azinë e Vogël (Izmiri i sotëm në Turqi)

Horaci

Quintus Horatius Flaccus, i njohur në botën anglishtfolëse si Horace, ishte poeti kryesor lirik romak gjatë kohës së Augustit (i njohur edhe si Octavian)

Lindur: 08 Dhjetor, 65 BC, Venusia, Roman Republik

Vdekur: 27 Nëntor, 08 BC, Romë

Kombësia: Roman

Ksenofoni

Ksenofoni i Athinës ishte një filozof i lashtë grek, historian, ushtar, mercenar dhe student i Sokratit.

Lindur: 431 BC, Erkia

Vdekur: 354 BC, Thrakë

Moisi Khorenaci (Moses of Chorene)

Moisi Khorenatsi ishte një historian i shquar Armen nga periudha e Antikitetit të Vonë dhe autori i Historisë së Armenisë. Khorenatsi është kredituar me veprën më të hershme të njohur historiografike mbi historinë e Armenisë të shkruar në gjuhën Armene, por ishte gjithashtu edhe një poet dhe gjuhëtar.

Lindur: 410 AD, Taron

Vdekur: ?? Armeni

Pausanias

Pausanias ishte një udhëtar dhe gjeograf Grek i shekullit të dytë pas Krishtit, i cili jetoi në kohën e perandorëve Romakë - Hadrian, Antoninus Pius dhe Marcus Aurelius. Ai është i famshëm për përshkrimin e tij të Greqisë, një vepër e gjatë që përshkruan Greqinë antike nga vëzhgimet e tij të dorës së parë. Lindur: Lidia

Vdekur: 180 AD

Strabo (Straboni)

Strabo ishte një gjeograf, filozof dhe historian grek, që jetonte në Azinë e Vogël gjatë periudhës kalimtare të Republikës Romake në Perandorinë Romake.

Lindur: 63 BC, Amasia, Turqi

Vdekur: 23 AD Amasia, Turqi

Kombësia: Greke

Tuqididi (Thucydides)

Historian dhe general Athinas (460 – 400 BC). Ishte historiani i parë i vërtetë, nëse merret se Herodoti është babai i Historisë. Në veprën e tij ai përshkruan edhe luftën civile të Epidamnit, në vitin 436 p.e.s. dhe ndërhyrjen e fisit ilir të Taulantëve në këtë luftë.

Virgjili

Publius Vergilius Maro, që zakonisht quhet Virgil, ishte një poet i lashtë romak i periudhës Augustiane.

Lindur: 15 Tetor, 70 BC, Virgilio, Itali

Vdekur: 21 Shtator, 19 BC, Brindisi, Itali

Shënim B.P.: Sa më sipër është marrë nga Wikipedia.

TË KOHËS SONË

1. Aleksandër Meksi (Shqiptar), (Lindur: 8 Mars 1939)
2. Aleksandër Mici (Shqiptar), (Lindur: 1935, Fier)
3. Aristidh P. Kola (Arvanitas, Greqi), (1944 - 2000)
4. Artak Movsisjan (Armen), (Lindur: 10 Prill 1979, Yerevan)
5. Artashes Abegian (Armen), (1877 – 1955)
6. August Schleicher (Gjerman), (1821 - 1868)
7. Aurel Plasari (Shqiptar), (Lindur: 16 Shtator 1956, Tiranë)
8. Bernardino de Bindoni (Italian), (rreth 1500 - 1570)
9. Christopher J. Walker (Anglez), (1942 – 2017)
10. Dhimitër Kamarda (Arbëresh, Itali), (1821 - 1882)
11. Eduard Schneider (Francez), (1880-1960)
12. Jacques Edwin E. (Amerikan), (1908 - 1966)
13. Elena Kocaqi (Shqiptare)
14. Eqerem Çabej (Shqiptar), (1908 - 1980)
15. Franc Bop (Gjerman), (1791 – 1867)
16. Garegin D. Nalbandian (Armen)
17. Gotfrid Vilhelm Leibnic (Gjerman), (1646 - 1717)

18. Gustav Meyer (Austriak), (1850 – 1900)
19. Gustav Weigand (Gjerman), (1860 - 1930)
20. Gjon Marku (Shqiptar), (Lindur: 1967)
21. Hans Eric Tunman (Suedez), (1746 - 1778)
22. Hans Krahe (Gjerman), (1898 - 1965)
23. Holger Pedersen (Danez), (1867 – 1953)
24. Ismail Qemal Vlora (Shqiptar), (1844 - 1919)
25. J. Ph. Fallmerayer (1790 - 1861), Gjerman
26. Jani Vreto (Shqiptar), (1822 – 1900)
27. Johan Georg von Hahn (Austriak), (1811 - 1869)
28. Johann Thunmann (Suedez), (1746 – 1778)
29. Joseph Ritter von Xylander (Gjerman), (1794 - 1854)
30. Karl Grimberg (Suedez), (1875 - 1941)
31. Kim Ghahramanyan (Armen), (1942-2014)
32. Kristian Sandfeld – Jensen (Austriak), (1873 – 1942)
33. Kristo Frashëri (Shqiptar), (1920 – 2016)
34. Liljana Peza (Shqiptar), (Lindur: 1946, Tiranë)
35. Louis Benlöv-in (Francez), (1818 – 1900)
36. Luftulla Peza (Shqiptar), (Lindur: 1934, Tiranë)
37. Luigi Luca Cavalli-Sforza (Italian), (1922 - 2018)
38. Maksimilian Lambertz (Austriak), (1882 – 1963)
39. Marika Butskhrikidze (Gjeorgjiane)
40. Mark Tirta (Shqiptar), (Lindur: 1935, Mirditë)
41. Mathieu Aref (Shqiptar), (Lindur: 1935, Kairo, Egjypt)
42. Moisi Kaghankatvacı (Daskhuranci) (Armen)
43. Muharrem Abazaj (Shqiptar)

44. Muzafer Korkuti (Shqiptar), (Lindur: 1936)
45. Nermin Vlora (Falaski) (Shqiptare), (1921 - 2004)
46. Nikollë Keta (Arbëresh, Siçili), (1740 - 1803)
47. Norbert Jokli (Austriak), (1887 – 1942)
48. Robert d'Angely (Francez), (1893 – 1966)
49. Robert Ellis (Anglez), (1820- 1885)
50. Selim Islami (Shqiptar), (1927 - 2001)
51. Shaban Demiraj (Shqiptar), (1920 - 2014)
52. Spiro Konda (Shqiptar), (1862, Dardhë, Korçë – 1967, Tiranë)
53. Stanislao Marchiano (Italian)
54. Vahan Setian (Armen)
55. Vaso Pasha (Shqiptar), (1825 – 1892)
56. Wilhelm Obermüller (Austriak) (1809 - 1888)
57. Zakaria Mayani (Francez), (1899 - 1982)
58. Zef Skiroi (Arbëresh, Itali), (1865 - 1927)
59. Zef Krispi (Arbëresh, Itali), (1781 - 1859)

B

LITERATURA E PËRDORUR

(Renditja sipas Mbiemrit të Autorit)

Abazaj, Muharrem: “KODI I GJUHËS PELLAZGO - SHQIPE ”,
EMAL, Tiranë 2011.

Abegian, Artashes “Geschichte Armeniens”, 1948

Aref, Mathieu (Arif Mati): “Mikenët = Pellazgët, (Greqia ose zgjidhja
e një enigme)”, Plejad, 2008

Bindoni, (Bernardino de Bindoni): Scanderbeg – Princi i Epirit, (Sh.B.
Turdiu, Tiranë, 2018; botuar për herë të parë Venezia, 1544)

Butskhrikidze, Marika: “Studjuesja Gjeorgjiane: Ngjashmëri
intriguese ndërmjet Shqipërisë dhe Armenisë.” (Botuar në
gazetën “Standart”, fq. 18, të datës “E Hënë, 09.12.2013”)

Cavalli-Sforza, (Luigi Luca Cavalli-Sforza): Gjenet, Popujt dhe Gjuhët,
(Besa, Tiranë, 2012; referuar për herë të parë Francë 1981)

Colquhoun, (Sir Patrick Colquhoun & Vaso Pasha): “Pellazgët,
Pasardhësit e tyre të sotëm dhe origjina pellazge e poemave të
Homerit”. Botime Artini. Prishtinë 2017 (botuar për herë të
parë: 1894)

Çabej, Eqrem: “Hyrje në indoeuropianistikë” (Leksionet e Prishtinës)
i Eqrem Çabej, Botimet “ Çabej ”, 2008

- D'Angely, Robert: "ENIGMA, nga pellazgët tek shqiptarët", "Botimet TOENA" Tiranë, 1998. (botuar për herë të parë: 1962, Francë)
- Demiraj, Shaban: "Epiri, pellazgët, etruskët dhe shqiptarët", Akademia e Shkencave e Shqipërisë, InfoBotues, Tiranë 2008.
- Ellis, Robert: "Armenian origin of Etruscans". 1861 (botuar për herë të parë: 1861)
- Falaski, (Nermin Vlora Falaski): "Pellazgët, ilirët, etruskët, shqiptarët". Shtëpia Botuese "Faik Konica", Prishtinë, 1998 (botuar për herë të parë: 1984, Itali)
- Fallmerayer, J. Ph.: "Elementi shqiptar në Greqi". Tiranë, Nëntor 2003 (botuar për herë të parë: (1857-1861)
- Frashëri, Kristo: "Etnogjeneza e shqiptarëve", vështrim historik, botimet M&B, Tiranë 2013.
- Ghahramanyan, Kim: "1500-Years-Old Fundaments of Law and Order in Artsakh", Yerevan, 2010
- Grimberg, Karl: Historia botërore dhe qytetërimi (Libri 1). Botuar 1963, Stokholm
- Hahn, (Johan Georg von Hahn Dr. Jur.): "Studime shqiptare", (Tiranë, IDK 2013; botuar për herë të parë Gjermanisht: 1854)
- Instituti i Shkencave: Fjalor i Gjuhës Shqipe, Tiranë, 1954
- Islami, Selim: "Qyteti Ilir në Zgërdhesh", Iliria, Nr. 2, 1972 (Fq. 195-213) (Botim i veçantë me rastin e "Kuvendit të parë të studimeve Ilire", mbajtur në Tiranë, më 15-21 Shtator 1972)
- Jacques, Edwin: "Shqiptarët. Historia e popullit shqiptar nga lashtësia deri në ditët e sotme", "Kartë e Pendë", Fondacioni Abraham Linkolin, Tiranë, 1996. (botuar për herë të parë: 1995)
- Kaghankatvaci (Daskhuranci), Moisi: "Historia e Albanëve të Kaukazit", albPAPER, Tiranë, 2019
- Kocaqi, Elena: "Albanët", botim i Shtëpisë Botuese "Emal", Korrik 2012

- Kocaqi, Elena: “Roli Pellazgo – Ilir në formimin e kombeve dhe gjuhëve europiane” botim i tretë i Shtëpisë Botuese “EMAL”.
- Kocaqi, Elena: “Shqipja – çelsi i gjuhëve Indoeuropiane”, botim i Shtëpisë Botuese “Emal”.
- Kola, (Aristidh P. Kola): “Arvanitasit dhe prejardhja e grekëve”. Shtëpia Botuese “55”. Tiranë, 2002
- Konda, Spiro: “Shqiptarët dhe problemi pellazgjik”. Botim i parë, Tiranë 1964
- Korkuti, Muzafer: Parailirët, ilirët, arbërit. Botimet “Toena”. Tiranë 2003
- Marchiano, Stanislao: Studime filologjike zhvilluar me gjuhën Pellazgo-Albane, (Gent Grafik, Tiranë, 2019; botuar për herë të parë Napoli 1882)
- Marku, Gjon: “Ndërfana”, (Geer, Tiranë, 2008)
- Mayani, Zacharie: “Etruskët fillojnë të flasin”, Shtëpia Botuese “Fan Noli”, Tiranë, 2018 (botuar për herë të parë 1973, Francë)
- Meksi, Aleksandër: “Albania e Kaukazit dhe shqiptarët”. (Kopjuar nga botimi në “Univers” 11, Tiranë 2009)
- Mici, Aristotel: “Prejardhja e emrit shqiptar”, botim i dytë, “Botimet Dudaj”, Tiranë, 2012.
- Movsisjan, Artak : “Historia e Armenisë”, albPAPER, Tiranë, 2019
- Nalbandian, (Garegin D. Nalbandian): “Legjenda e Hajkut dhe Bel Nimrodit”, albPAPER, Tiranë, 2020
- Obermüller, Wilhelm: Popujt e Alpeve, (Sh.B. Turdiu, Tiranë, 2019; botuar për herë të parë Vienë, 1874)
- Peza, Luftulla Peza & Liljana: “Gjuhët e Lashta të Ballkanit dhe Anadollit dhe familja Pellazgjike e gjuhëve”. Geer, Tiranë 2018
- Piranjani, Berzh: Fjalor Armenisht – Shqip, (rreth 13 000 fjalë), albPaper, Tiranë, 2015

- Piranjani, Berzh: Fjalor Shqip - Armenisht, (rreth 11 000 fjalë), albPaper, Tiranë, 2016
- Piranjani, Berzh: Gramatika e Gjuhës Armene (Perëndimore dhe Lindore), albPaper, Tiranë, 2017
- Plasari, Aurel: “ARBNI” (Historik, Gjeografik, Kishtar dhe Politik), Akademia e Shkencave e Shqipërisë, Tiranë, 2020
- Qemali, (Ismail Qemal Vlora): “Kujtime”, (Grand Prind)
- Setian, Vahan: “Armenian origins of Basque”, 2017
- Shneider, Eduard: “Pellazgët e pasardhësit e tyre”, përkthyer e paraqitur nga Lek Pervizi, botuar nga I.H.P.V.K.A, Tiranë, 2009. (botuar për herë të parë: Dhjetor 1893, Kostantinopojë)
- Tirta, Mark: “Etnologjia e Shqiptarëve”, (Geer, Tiranë, 2003)
- Thunmann, Johann: Historia dhe gjuha e Shqiptarëve dhe Vllehëve, (Gent Grafik, Tiranë, 2018; botuar për herë të parë Leipzig, 1774)
- Vaso Pasha (Sir Patrick Colquhoun & Vaso Pasha): “Pellazgët, Pasardhësit e tyre të sotëm dhe origjina pellazge e poemave të Homerit”. Botime Artini. Prishtinë 2017 (botuar për herë të parë: 1894)
- Vlora, (Nermin Vlora Falaski): “Pellazgët, ilirët, etruskët, shqiptarët”. Shtëpia Botuese “Faik Konica”, Prishtinë, 1998 (botuar për herë të parë: 1984, Itali)
- Vreto, Jani (1822 - 1900). Shtypshkronja “8 Nëntori, Tiranë 1973 (botuar për herë të parë: 1878)
- Walker, Christopher J. :“Armenia”, A Very Brief History , Yerevan, 2014
- Xylander, (Joseph Ritter von Xylander): “Gjuha e Albanëve ose Shqipëtarëve” (Sh.B. Turdiu, Tiranë, 2018; botuar për herë të parë Frankfurt am Main, 1835)

Shënim Informativ B.P.:

Krahas materialeve sipërpërmendur janë konsultuar edhe një sërë fjalorësh të tjerë të gjuhës Armene (dialekti Perëndimor dhe Lindor) me qëllim saktësimin e kuptimit të fjalëve të gjuhës Armene gjatë ballafaqimit me fjalët e gjuhës Shqipe në kapitullin ku bëhet fjalë për to.

Listimi i mëposhtëm i shërben qëndrimit korrekt ndaj sa më sipër është thënë.

Հայերեն - Իտալերեն Բառարան; Կարինե Մկրտչյան, Երեվան, հեղինակային հրատարակչություն, 2010. (16 500 բառ եւ բառակապակցություն)

Dizionario Armeno – Italiano; Karine Mkrtchyan, Yerevan, Edizione d’Autore, 2010. (16 500 parole e combinazioni delle paroli)

Բառարան Հայերեն – Իտալերեն; Հ. ՎԱՀԱՆ ՎՐԴ ՕՀԱՆԵԱՆ, Վենետիկ – Ս. Ղազար 1996

Dizionario Armeno – Italiano; P.Vahan Ohanian, Venezia – S. Lazzaro, 1966

Իտալերեն - Հայերեն Համառոտ Բառարան; Երեվանի Համալսարանի Հրատարակչություն, Երեվան 2001 (մոտ 12 000 բառ)

Dizionario Breve Italiano - Armeno; Edizione dell’ Universita di Erevan, Erevan 2001 (circa 12 000 voci)

Անգլերեն - Հայերեն / Հայերեն – Անգլերեն Բառարան; կազմողներ: Սոնա Սեֆերյան, Լյուդմիլա Հովհաննիսյան, Աննա Խաչատրյան, Տաթևվիկ Քալաեջյան, Գայանե Գրիգորյան; Արեգ, Երեվան 2009 (շորջ 40 000 բառ եւ արտահայտություն)

English – Armenian / Armenian – English Dictionary; compiled by: Sona Seferian, Ludmila Hovhannisian, Anna Khachatrian,

Tatevik Kalaejian, Gayane Grigorian; Areg, Yerevan 2009 (over 40 000 entries)

Հայերեն – Անգլերեն Արդի Բառարան; Աշխատասիրեցին: Վեր Տիգրան Խնդրունի եւ Մարտիրոս Գուշագճեան; Հրատարակչատուն Կ. Տոնիկեան եւ Որդիք, Պեյրուք 1970, Երեվան 1992

Armenian – English Modern Dictionary; by Rev. Dicran Khantrouni & Mardiros Koushadjian; G. Doniguiian & Sons Publishing House, Beirut 1970, Yerevan 1992

Armenian – English / English – Armenian; Diana Aroutunian and Susanna Aroutunian; Hippocrene Books, New York

Բուսերեն Հայերեն / Հայերեն Բուսերեն Բառարան; Լուսիկ Մաքսուրյան, Մարիամ Կիրակոսյան, Սամվել Գասպարյան; Արեգ, Երեվան 2007 (շորջ 22 000 բառ)

Հայ-Բուսերեն Բառարան; Երկրորդ լրացրած հրատարակություն; կազմեցին եւ խմբագրեցին: պրոֆ. Ա.Ս. Կարիբյան, պրոֆ. Ե. Գ. Տեր Մինասյան, Մ. Ա. Գեվորգյան; Հայաստանի Պետական Հրատարակչություն, Երեվան 1960 (շորջ 40 000 բառ)

Fjalor Rusisht – Shqip; Instituti i Shkencave i R.P. të Shqipërisë; Shtëpia botonjëse Shtetërore e Fjalorëve të Huaj dhe Nacionalë, Moskë – 1954 (rreth 25 000 fjalë)

Русско - Албанский Словарь; Институт Наук Республики Албании Государственное Издательство Иностранних и Национальных Словарей Москва – 1954 (25 000 слов)

CIP Katalogimi në botim BK Tiranë

Piranjani, Berzh

Takim me pellazgun / Berzh Piranjani. – Tiranë : M & B, 2022

264 f. ; 14 x 21 cm.

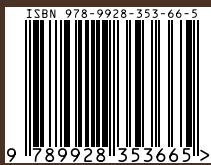
Bibliogr.

ISBN 978-9928-353-66-5

1.Etnogjeneza 2.Pellazgë 3.Gjuha shqipe 4.Historia

94(496.5) .011.1

811.18 -112

Çmimi: 750 Lekë